

Andreas Alsaker

Tysk Rekvirering av norske eiendommer

En samtidsarkeologisk studie av okkupasjonen i Trondheim

Masteroppgave i Arkeologi

Veileder: Marek E. Jasinski

Mai 2019

Andreas Alsaker

Tysk Rekvirering av norske eiendommer

En samtidsarkeologisk studie av okkupasjonen i Trondheim

Masteroppgave i arkeologi

Trondheim, våren 2019

Veileder: Marek E. Jasinski

Norges teknisk-naturvitenskapelig universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for historiske studier

Forsidebilde: Trondhjem borgerlige realskole under krigen. Bilde tatt av Gefreiter Fridolin Zint som var stasjonert ved skolen i 1942. Bilde hentet fra:
https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/26969947693/in/album-72157706266051701/

Marlene Dietrich tegnet av en tysk soldat på en kjellervegg i Lilleborg skole på Torshov i Oslo. Skolen ble brukt som kaserne for tyske soldater under krigen og kjelleren fungerte som kakebu. Krigshistorien er i dag godt kjent for skolens elever takket være tegningene som ennå finnes i kjelleren. Som tidligere elev ved skolen har Marlene vært en stor inspirasjon for meg i arbeidet med denne oppgaven. Foto: Andreas Alsaker

Abstract

After the German occupation of Norway on April the 9th 1940 Hitler's growing fear of an Allied invasion of Norway and the German military's needs for the country, led to many German soldiers and other staff being stationed in Norway, both to protect it against the predicted allied invasion and to supervise the expansion of the Norwegian infrastructure.

The need to house the large number of German soldiers and personnel would partly be solved with the construction of camps, but the requisition of Norwegian property and housing that started with the invasion would continue to be an alternative solution throughout the war. The occupation radically changed the daily life of the Norwegians, and the rationing and nightly blackouts are aspects of the war. These are often brought up in books and among those who experienced the occupation. Compared to these aspects the need for Norwegians to share their homes, schools and properties with the occupying Germans, are rarely a subject that is touched upon in greater depth. While the material culture of rationing and blackout are still widely known today in the form of ersatz goods and blackout blinds, the remnants of the appropriation of properties in Trondheim is today widely unknown.

This Master's thesis is a contribution to the interdisciplinary research project Painful Heritage and focuses on the identification and evaluation of properties in the city of Trondheim that were appropriated by the German military and other German organizations staying in Trondheim during the war. The thesis analyses the possible advantages the Germans thought to gain by the expropriation of the properties, and the material remnants of the requisitions that can be found at the properties today. The identification of properties has been done by the study of the existing archives of the communal office that existed during the war, whose job it was to ensure the payment of rent from the Germans to the Norwegian property owners. Based on this source 14 properties in central Trondheim have been identified and have been evaluated in this thesis. These are: Hotel Phønix, Stiftsgården, Misjonshotellet, Trondhjem borgerlige realskole, Frimurerlogen, A.F. Wigen, Folkets Hus, Hotell Britannia, Trondheim turnforening, Synagogen i Trondheim and Befalsforening. 3 properties outside Midtbyen have also been included because of their importance: Studentersamfundet i Trondheim, Munkholmen and Kristiansten festning.

A visual landscape analysis of the properties combined with an analysis of the property's characteristics show that the Germans choice of properties were done with practical concerns in mind, however the choice of buildings that would serve as headquarters for the German organizations seems also to have been done to gain large imposing buildings in the center of Trondheim that could serve as tools in the German propaganda. The possibilities of using requisition as a tool of persecution and punishment against groups in society that either were unwanted by or were in opposition to the German occupiers can be seen in the case of Synagogen, Frimurerlogen and Studentersamfundet.

The evaluation of the material remnants of the occupation found at the properties, have shown that the memory of the German requisition is still alive among the users of properties today. These memories are connected to material remains that are perceived as traces of the German occupation. This shows material remains potential value as tool for increasing the awareness of the presence of the German occupation in Norway, particularly their presence outside of the German camps and fortresses that they themselves built in Norway. An aspect of the war that is growing more obscure today as the last witnesses to the war disappears.

Forord

Arbeidet med denne oppgaven har vært en spennende mulighet til å utforske de mange sidene ved Trondheims krigshistorie som kan finnes igjen i dag. Både i løpet av de mange timene som ble brukt på leting i arkivene på Dora, i samtaler med personer med kunnskap om Trondheims historie og i de mange besøkene ved bygg og eiendommer som er blitt utført.

Til tider har omfanget og mengden på kildene ført til at det har vært vanskelig å se et sluttprodukt i alle e-postene, arkivsidene og bildene som hopet seg opp, men med hjelp og støtte fra mange hjelpsomme og hyggelige mennesker har det gått framover og tilslutt blitt en ferdig oppgave. Det har vært en lang prosess å komme dit, men det har også vært lærerikt, både faglig og personlig.

Det er mange personer som fortjener takk for hjelpen med denne oppgaven, og noen som må bli spesielt fremhevet. Først og fremst min veileder Marek E. Jasinski for forslaget av et spennende oppgavetema, for gode råd og forslag som er blitt gitt i løpet av veiledningstimene og for å ha introdusert meg for ett utrolig spennende tema i konfliktarkeologien og de tilknyttede kulturminnene.

En stor takk til Kristoffer E Grini for gjennomlesing av tidligere utkast av oppgaven og for tilbakemeldinger og gode råd som er blitt gitt under arbeidet.

En stor takk må også rettes til min far Magnar Alsaker for de mange timene med korrekturlesing. Og for de mange timene i telefonsamtaler om gjennomgangen av teksten for å få den i form hvor det ikke bare er jeg som forstår den. Alle eventuelle feil og mangler som nå finnes i oppgaven er mitt eget ansvar

Jeg ønsker også å takke alle de personene med kunnskap om Trondheims historie som jeg har vært i kontakt med, og som har kommet med mye nyttig informasjon, og som har gjort det mulig å besøke eiendommene. En stor takk også til de ansatte ved NTNUs biblioteker og ved Dora Arkivsenter som har hjulpet til med å finne de mange bøkene og dokumentene det etterhvert ble behov for.

En takk går også til venner og familie, både i Trondheim og i resten av Norge som har støttet meg i arbeidet.

En Siste takk går til alle medstudenter ved det Ensomme fengsel for alle timene som er blitt tilbragt sammen både i hverdag og fest!

Trondheim, 14.05.2019

Andreas Alsaker

Innholdsfortegnelse

1 .Introduksjon	Feil! Bokmerke er ikke definert.
1.1 Emne.....	1
1.2 Problemstillinger	2
1.3 Bakgrunn. Okkupasjonen av Norge.....	2
1.4 Begrensning	5
1.4.1 Tidsbegrensning.....	5
1.4.2 Geografisk begrensning	5
1.4.3 Begrensning av eiendommer	5
1.4.4 Rinnanbanden og Bandeklosteret	6
1.5 Oppgavens oppbygging.....	6
1.6 Kart over undersøkte eiendommer.....	7
2. Teori og metode	9
2.1 Samtidsarkeologi	9
2.2 Konflikthistorie og den vanskelige kulturarven.....	10
2.3 Metode	11
4. Kilder.....	13
4.1 Eiendommer i Trondheim	13
4.2 Arkiver	13
4.3 Aviser og lokalhistoriske artikler	14
4.4 Intervjuer	14
4.5 Fotografier og film	15
5. Forskningshistorie	16
5.1 Samtidsarkeologi	16
5.2 Konflikthistorie	17
5.2 Okkupasjonen av Trondheim	18
5.3 Painful Heritage	19
6. Undersøkelse av eiendommer	21
6.1 Bruken av bygninger som maktsymboler i Tyskland	21
6.2 Hotell Phønix Munkegata 26	22
6.3 Stiftsgården. Munkegata 23	26
6.4 Tinghuset. Munkegata 20	29
6.5 Misjonshotellet Kongens gate 26	32
6.6 Trondheim borgerlige realskole. Vår frues gate 1. og 3.	37
6.7 Trondhjem sparebank. Kongens gate 4	40

6.8	Frimurerlogen. Kongens gate 3	42
6.9	A.F. Wigen. Munkegata 50	46
6.10	Folkets hus, Olav Tryggvasons gate 5	48
6.11	Hotell Britannia. Dronningens gate 5	50
6.12	Trondheim turnforening, Prinsensgate 1A	52
6.13	Synagogen i Trondheim. Arkitekt Christies gate 1	54
6.14	Studentersamfundet i Trondheim. Elgesetergate 1	56
6.15	Trondheim Befalsforening. Vår frues gate 4	61
6.16	Munkholmen	63
6.17	Kristiansten festning	67
7	Resultater og Konklusjon	72
7.1	Den tyske rekvireringen av eiendommer	72
7.2	Rekvireringens materielle spor	73
7.4	Veien videre og avsluttende bemerkninger	78
8	Referanser	80

Figurliste

Figur 1: Tyske soldater på vei inn på Hotell Phønix 9. april 1940	2
Figur 2: Kart over Midtbyen med undersøkte eiendommer avmerket	7
Figur 3 :Kart over Midtbyen med de resterende eiendommer	8
Figur 4: Rekvireringsskjema for Vår Frues gate 4	13
Figur 5: Hotell Phønix i 2019	22
Figur 6 Peisen med malerier. Foto	23
Figur 7 Det store veggmaleriet i hvelvkjellerens Østlige ende	24
Figur 8 Flyfoto over torget fra 1947	24
Figur 9 Hotell Phønix utstyrt med SS-flagg under okkupasjonen	25
Figur 10 Stiftsgården i 2019	26
Figur 11 Skiltet funnet i Nidelven	27
Figur 12 Detalj fra bilde i Adresseavisens utgave 20. Desember 1945	28
Figur 13 Tinghuset i 2019	29
Figur 14 Gangen ned til bomberommet	30
Figur 15 Bilde av bomberommet tatt av Schrøder i juni 1940	30
Figur 16 Den gjenmurte gangen til garasjen	31
Figur 17 Misjonshotellet i 2019	32
Figur 18 Fotografi fra Schrøderarkivet datert 1944	33
Figur 19«Rinnan-rommet» i dag.	34
Figur 20 Rommet som ble presentert som en celle	34
Figur 21 Skissen over kjellerlokalene i Justismuseet	35
Figur 22 Misjonshotellet i 1956	36
Figur 23 Realskolen i 2019	37
Figur 24 Tyske Soldater fra Festungspionerstab 20 på realskolen	37
Figur 25 Inngangen til den mulige cellen	38
Figur 26 Inne i cellen	38
Figur 27: Flyfoto fra 1957	39
Figur 28 Trondhjem sparebank 2019	40
Figur 29 Frimurerlogen i 2019. Foto	42
Figur 30 Konsert med den finske sangeren Aulikki Rautawaara i Frimurerlogen	43
Figur 31 Trappen opp til 3. etasje.	44
Figur 32 Stempel på undersiden av en av stolene i rokokkostil	44
Figur 33 A.F. Wigen i 2019	46
Figur 34 Restene av værhanen	47
Figur 35 Flyfoto fra 1947	47
Figur 36 Folkets hus i 2019	48
Figur 37 Flyfoto fra 1957	49
Figur 38 Flyfoto fra 1945	49
Figur 39 Hotell Britannia i 2019	50
Figur 40 Flyfoto fra 1957	51
Figur 41 Turnforeningen i 2019	52
Figur 42 Flyfoto fra 1947	53
Figur 43 Synagogen i 2019	54
Figur 44 Synagogens interiør ved frigjøringen	54
Figur 45 Hjelmen og spaden funnet i Synagogen	55
Figur 46 Studentersamfundet i 2019	56

Figur 47 Veggmaleri på Regis hybel	58
Figur 48 Bildet er skadet i det høyre hjørnet	58
Figur 49 Lyskaster lagret ved Regis hybel	59
Figur 50 Lyskasterne Blondie og Dagobert	59
Figur 51 Trondheims befalsforening i 2019	61
Figur 52 Pakken adressert til Alois Gibis	62
Figur 53 Avisen som ble funnet i pakken	62
Figur 54 :Munkholmen i 2019	62
Figur 55 Munkholmen i 2019.....	63
Figur 56 Den gjenoppsatte 10,5cm kannonen med paddeskjold.....	64
Figur 57 Graffiti etterlat av en tysk soldat.....	65
Figur 58 Kristiansten festning i 2019.....	67
Figur 59 Luftvernstillingen ved Kronprinsessens batteri	68
Figur 60 Restene av pålene.....	69
Figur 61 Spor etter celler i Haubitsmagasinet.....	69
Figur 62 Flyfoto fra 1947 over festingen med den tyske leiren.....	70
Figur 63 Bilde av festningen tatt fra Elgeseter bro av gefreiter Fridolin Zint som tjenestegjorde i Trondheim.....	71
Figur 64 Tys inventar fra Stiftsgården dumpet i Stiftsgårsparken.....	74

1. Introduksjon

1.1 Emne

2. verdenskrig var det 20. århundres største militære konflikt. Det enorme omfanget førte til at den ennå i dag står som den mest ødeleggende krigen som har vært utkjempet i moderne tid. Den tyske krigslykken de første årene medførte at store deler av Europa ble okkupert av den tyske krigsmakten, deriblant Norge som ble invadert 9. april 1940. Okkupasjonen er i ettertiden blitt stående som en viktig periode av norsk historie og utviklingen av Norge som en moderne nasjon. Få perioder har i så stor grad påvirket det norske samfunnet, noe som i dag blant annet kommer fram i parolen «Aldri mer 9. April», som brukes for å påpeke viktigheten av et sterkt forsvar, og som i utenrikspolitikken har kommet til uttrykk gjennom Norges medlemskap i NATO.

Selv i dag, nesten 80 år etter invasjonen er krigen enda et høyst aktuelt tema. Norge har et mangfold av museer som tar for seg krigens mange aspekter. Det utføres historisk forskning og gis ut nye bøker som stiller spørsmål ved sider av den norske krigshistorien som tidligere har stått som vedtatte sannheter, og som fører til store offentlige debatter. Minneseremonier for krigens ofre avholdes ennå, og nye monumenter av enkeltpersoner og motstandsgrupper fra okkupasjonen blir enda oppført og holder på denne måten minnene om motstanden i live. Det eksisterer ennå materielle levninger etter selve okkupasjonen, blant annet i form av de militære anleggene og befestningene som ble bygget av den tyske okkupasjonsmakten for å forsvare Norge mot en allierte invasjon. Kystfortene med sine massive utforminger i betong, fremstår i dag som kulturminner etter krigen. For mange av disse anleggene ble byggearbeidet utført med omfattende bruk av slavearbeid ved hjelp av øst-europeiske krigsfanger. Disse arbeidene ble gjennomført under ekstremt dårlige vilkår med trusler om vold og drap. Disse fremstår i dag som bærere av den vanskelige kulturarven fra den 2. verdenskrig i form av okkupasjonen av Norge og det nazistiske tankesetts menneskeforakt.

Okkupasjonen førte også til en dramatisk endret hverdag for Norges befolkning. Restriksjoner i form av rasjonering, erstatningsvarer, blendingspåbud og portforbud er momenter som går igjen i fortellinger om hverdagslivet. Materielle levninger etter rasjonering og restriksjonene som påvirket krigshverdagen, eksisterer ennå og slike gjenstander fremstår i dag som kulturminner etter okkupasjonen. I løpet av krigen måtte Norge også huse et stort antall tyske soldater og annet tysk personell som i tillegg til byggingen av egne leirer også overtok eksisterende hus og eiendommer for å skaffe egnede lokaler til sin virksomhet. I forhold til de andre nevnte aspektene ved krigshverdagen, er rekvireringen av eiendommer et tema som ofte bare nevnes i bisetninger i historiebøker, memoarer eller lokalhistoriske skrifter og dette er en side ved krigen som har vært lite fokus på.

Tema for denne oppgaven er den tyske rekvireringen av norske eiendommer som foregikk i Trondheim i løpet av krigen. Hvorfor utførte tyskerne rekvireringer av norske eiendommer og kan man i dag ennå finne materielle spor av denne rekvireringen? Har disse i dag en verdi som kulturminner i fra krigen som kan knyttes til formidlingen av Trondheim og Norges krigshistorie?

1.2 Problemstillinger

Denne oppgaven har som mål og undersøke den tyske rekvireringen av eiendommer i Trondheim under krigen og mulige materielle levninger av denne som i dag kan finnes igjen. Det har blitt formulert to problemstillinger knyttet til dette temaet.

For undersøkelsen av rekvireringen av eiendommer har jeg følgende problemstilling:

- 1. Hvilke eiendommer i Trondheim ble rekvirerte i løpet av okkupasjonen? Hadde disse eiendommene spesielle egenskaper eller plasseringer i Trondheims bylandskap som gjorde at de var attraktive å rekvirere?**

For undersøkelsen av de materielle levningene etter rekvireringene er følgende problemstilling blitt formulert:

- 2. Eksisterer det i dag materielle levninger i eiendommer som ble rekvirerte i Trondheim? Har materielle levninger etter rekvireringene en verdi dag som forteller noe om krigshistorien i Trondheim?**

1.3 Bakgrunn. Okkupasjonen av Norge

Hitler var egentlig lite interessert i å okkupere Norge i 1939 (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 34), men dette endret seg med «Altmark-affæren» i februar 1940. Det tyske tankskipet Altmark med britiske krigsfanger om bord hadde søkt tilflukt i Jøssingfjorden i Vest-Agder i da den støtte på britiske destroyere. Destroyeren Cossack trosset den norske nøytralitetsvakten og bordet Altmark. Dette førte til at 7 tyske sjømenn mistet livet. (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 36). Dette gav Hitler grunn til å tro at britene ikke lenger aktet å respektere den norske nøytraliteten, og at Norge kunne bli tvunget over på alliert side (Lunde, 2009, s. 63). Planer om en invasjon av Norge ble nå en seriøs realitet og Hitler utpekte general Nikolaus Von Falkenhorst til øverstkommanderende for en militær operasjon mot Norge (Lunde, 2009, s. 63). Sammen med en utvalgt stab utviklet han invasjonsplaner til det som kom til å bli «Operasjon Weserübung», det tyske dekknavnet for invasjonen av Norge og Danmark.

Den 9. april 1940 ble Norge invadert av Tyskland og alle de store byene ble på kort tid hærtatt av tyske styrker. Invasjonen varte i 3 måneder. I Juni 1940 ble de allierte troppene trukket ut av Norge og de gjenværende norske styrker satt etter kort tid, igjen med for lite utstyr til å fortsette kampen selv. Den 10. juni klokken 24.00 opphørte alle kamphandlinger mellom norske og tyske styrker. Samme dag ble våpenhvilen mellom Norge og Tyskland underskrevet på hotell Britannia i Trondheim (Brox, et al, 2015, s. 131).

Figur 1: Tyske soldater på vei inn på Hotell Phønix 9. april 1940. Foto hentet fra: <https://digitaltmuseum.no/021017872430/tyske-soldater-pa-vi-inn-pa-hotell-phoenix>

Norge var i 1940 lite utviklet for de behovene tyskerne hadde for å okkupere landet. Det ble dermed etter invasjonen satt i gang byggeprosjekter for å få infrastrukturen i en mer brukbar stand (Andersen K. G., 2018, s. 208). Jernbanen, flyplasser og veisystemet ble bygget ut med hjelp av norske arbeidere, arbeidere fra andre okkuperte land og en stor mengde slavearbeidere fra Øst-Europa (Kirkhusmo, 1997, s. 254). Trondheim og Bergen ble utpekt som hovedbaser for den tyske marinen i Norge, og det ble laget planer for utbygging av nødvendige fasiliteter. I Trondheim ble de to Ubåtbunkerne Dora 1 og Dora 2 oppført på Nyhavna under ledelse av Organisasjon Todt, en paramilitær organisasjon som tidligere hadde jobbet med byggingen av den tyske Auto Bahn (Frøland H. O., 2018, s. 176). Dora 2 ble ikke ferdigstilt (Kirkhusmo, 1997, s. 254), men Dora 1 ble sammen med Bruno i Bergen til den tyske ubåtflåten sine hovedbaser i Norden for den tyske ubåtflåten. Disse kom til å spille en større rolle i 1944 da de store ubåtanleggene i Frankrike falt, og de to norske ubåtbasene nå ble den tyske marinens hovedbaser (Brox et al , 2015, s. 238).

Etter flere engelske kommandoraid i 1941 ble Hitler overbevisst om at britene kom til å utføre landganger flere steder i Nord-Norge (Sæveraas, 2018, s. 193) . I løpet av 1942 fryktet Hitler at denne invasjonen var like rundt hjørnet og ønsket derfor å overføre alt tungt skyts til Norge hvor de skulle bygges inn beskyttede kanonstillinger langs kysten (Sæveraas, 2018, s. 194). I mai 1942 utstedte Hitler Wiking ordren (Wiking-behvel) som beordret organisasjon Todt til å også ta del i utbyggingen av kystbefestningene i Norge. På grunn av dette kom OTs underavdeling Einsatzgruppe Wiking våren 1942 til Norge (Frøland O. H., 2018, ss. 168,169). Den enorme byggeaktiviteten kombinert med Hitlers tro på at en alliert invasjon kom til å skje i Norge, førte til at Norge kom til å huse en enorm mengde tyske soldater og personell, opp til 400.000 på det meste (Jasinski M. E., 2013, s. 146).

Den store mengden tysk personell som kom til Norge måtte huses. Med basis i Haag konvensjonen av 1907 om landkrigens lover og konvensjoner, artikkel 51-56, som tillot en okkuperende makt å ta i bruk statlige eiendommer i okkuperte områder, ble de aller første tyske rekvireringene gjort allerede 9. april ved at statlige kontorbygg, og skoler ble overtatt av Wehrmacht (Oppgjørskontoret, 1951). Haagkonvensjonens artikler tillot rekvirering av statlig eiendom, men i begynnelsen rekvirerte tyskerne likevel hoteller og som det blir tatt opp i en artikkel i Adresseavisen 7. november 1945 begynte de etter hvert også å rekvirere private eiendommer, biler og båter selv om dette ikke kunne rettfærdiggjøres i Haag konvensjonen, noe de også var klart over (Adresseavisen, 1945).

Under hele krigen fortsatte rekvireringen og være en løsning på det tyske plassproblemet og mengden av eiendommer som kom under tysk kontroll ble betydelig. Oppgjørskontoret (1951) i Trondheim som var det kommunale kontoret som administrerte de økonomiske sidene av rekvireringen, oppgir i dokumenter som omhandler kontorets historie under krigen ett presist antall eiendommer ved kapitulasjonen og det høyeste antallet i løpet av krigen:

Rekvirert	Ved kapitulasjon	På det meste
Enkelthus	185	185
Enkeltstående leiligheter	57	96
Møblerte rom	268	438
Garasjer	66	79
Lagerrom	74	128
Kontorer	35	35
Tomter	97	97
Butikkrom	30	30
Hoteller	17	17
Kafeer	10	10
Bensinstasjoner og pumper	9	9
Verksteder	11	11

I alt var det rekvirert 859 eiendommer ved krigens slutt.

Ved begynnelsen av okkupasjonen la tyskerne opp til at det skulle betales leie for rekvirering av eiendommer. Eieren og den tyske organisasjonen som utførte rekvireringen, inngikk en leieavtale hvor tyskerne ble pålagt å betale en månedlig leiesum til eieren, utføre vedlikehold og levere den tilbake i samme stand som de mottok den (Oppgjørskontoret, 1951). Til tross for slike leieavtaler og utbetalingen av leie fra tyskerne, var dette i stor grad kun spill for galleriet og de tyske okkupantene gjorde sjeldent store forsøk på vedlikehold eller rengjøring av eiendommer som fikk hard medfart i løpet av rekvireringen. Dette framkommer av de mange erstatningssaker i Oppgjørskontorets arkiver. Beskrivelsene av forholdene i Oppgjørskontorets mappe til «Trondhjems Haandverk og Industriforenings» lokaler i Kjøpmannsgata 12 viser den reelle tilstanden i løpet av krigen:

Okkupasjonsmakten inngår ikke kontraktmessige leieavtaler, men beslaglegger det den trenger, og har selv fastsatt de retningslinjer hvoretter godtgjørelse for beslagleggelsen skal fastsettes. Det foreligger altså i disse tilfeller ikke noe vanlig husleieforhold som kommer inn under norsk husleielovgivning. (Oppgjørskontoret, 1951).

Som det kommer fram i Oppgjørskontorets arkiver ble de rekvirerte eiendommene i stor grad forlatt av de tyske styrkene ved krigens slutt. Rekvireringen av eiendommer sluttet ikke selv om tyskerne hadde eforlatt eiendommene. De allierte styrkene som kom til

Trondheim etter freden for å ordne med demobiliseringen av tyske styrker, overtok mange av de eiendommene som var blitt rekvirerte for å huse egne soldater, og oppgjørskontoret fikk nå i oppgave å jobbe med disse rekvireringene. I tilfeller hvor dette ikke skjedde, var det fortsatt ikke rett fram for byggets eier og ta det i bruk igjen. I kontorets mappe som inneholder kontorets historie kommer det fram at det tyske personellet som brukte de rekvirerte byggene ofte forlot disse med kun sine egne private eiendeler, og det ble derfor etterlatt mye militært utstyr som sprengstoff, granater og ammunisjon. Som en følge av dette ble det utarbeidet retningslinjer av det norske militære for undersøkelser av eiendommer før eiere igjen fikk overta eiendommene sine (Oppgjørskontoret, 1951). Dette var en prosess som tok lang tid, noe som kommer frem i artikkel i Adresseavisen 29. Mai 1945 som oppfordret befolkningen til å smøre seg med tålmodighet og la militæret få gjennomføre sin inspeksjon (Adresseavisen, 1945). Artikkelen tyder på at mange nok ikke fulgte de fastlagte retningslinjene og ønsket å ta sine hus tilbake raskere enn det som var mulig. De fleste privatboliger i Trondheim ble frigitt i løpet av første halvdel 1946 etter hvert som allierte styrker trakk seg ut av landet. Oppgjøret etter krigens rekvireringer kom likevel til og ta lang tid og var først i ferdig 1951 da de siste erstatningssakene ble ferdigbehandlet av Oppgjørskontoret (Oppgjørskontoret, 1951).

1.4 Begrensning

1.4.1 Tidsbegrensning

Ettersom denne oppgaven tar for seg den tyske rekvireringen av eiendommer i Trondheim under krigen, er det naturlig og ha en tidsavgrensning som starter med invasjonen av Norge 9. April 1940. Rekvireringen av eiendommer startet umiddelbart etter invasjonen. Eiendommer som ble rekvirerte ble i stor grad forlatt av de tyske okkupantene i løpet av mai og juni 1945. Dette betyr at oppgaven begrenser seg til å behandle eiendommer som tyskeren rekvirerte i perioden mellom 1940-1945.

1.4.2 Geografisk begrensning

Under okkupasjonen ble det foretatt 859 rekvireringer i Trondheim (Oppgjørskontoret, 1951). På grunn av den store mengden som ble beslaglagt, er det i undersøkelsen blitt gjort et utvalg på 16 eiendommer. Informasjon om eiendommer som ble rekvirerte, er i hovedsak blitt hentet fra Oppgjørskontorets arkiver. Dette er en kilde som med stor sikkerhet viser at bestemte eiendommer ble rekvirert. Arkivet tar for seg eiendommer som lå i det området som på 1940-tallet, var regnet som selve Trondheim by. Før sammenslåingen med den omkringliggende Strinda kommune på 60-tallet, bestod Trondheim av det som i dag er sentrum og har navnet Midtbyen. Dette betyr at oppgaven i hovedsak er begrenset til eiendommer som ligger i Midtbyen.

1.4.3 Begrensning av eiendommer

Privatboliger og enkeltrom er den største kategorien av rekvireringer, men er også den mest problematiske å undersøke. Mange av privatboligene som ble rekvirert under krigen, har i dag ikke samme eier eller familie som under krigen. Nåværende eiere vil i mange tilfeller heller ikke ha kjennskap til boligens krigshistorie og tilstanden på boligen rett etter okkupasjonen, og mulige levninger som ennå eksisterer eller har eksistert etter rekvireringen. På grunn av den store mengden eiendommer og de ovennevnte problemer, er det i oppgaven gjort et utvalg av de mest sentrale bygningene. Oppgaven utelukker derfor privatboliger. Det fremgår av mappene i Oppgjørskontoret som tar for

seg enkeltrom, at disse kunne bli rekvirert er for kortere perioder, ofte snakk om få uker eller måneder. Det er derfor usikkert om det foreligger noen spor fra disse. Rekvireringen av enkeltrom er derfor også blitt utelatt.

Eiendommene som har blitt undersøkt, gjelder de eiendommer som eies av staten, av private foreninger eller som har samme eier eller familie i dag som under krigen. Valget om å begrense undersøkelsen til disse eiendommene er gjort ut ifra antagelsen om at det er lettere å få en oversikt over historikken til disse bygningene og mulighetene for at det vil være større kunnskap om tilstanden for disse bygningene i løpet av okkupasjonen og tiden etter krigen. Av de undersøkte eiendommene skiller Studentersamfundet i Trondheim, Kristiansten festning og Munkholmen seg ut da disse ikke ligger i Midtbyen. Disse er likevel blitt tatt med i undersøkelsen på grunn av at de har mapper i Oppgjørskontoret og er forvaltet av staten eller er en egen organisasjon som er tilfellet for Studentersamfunnet.

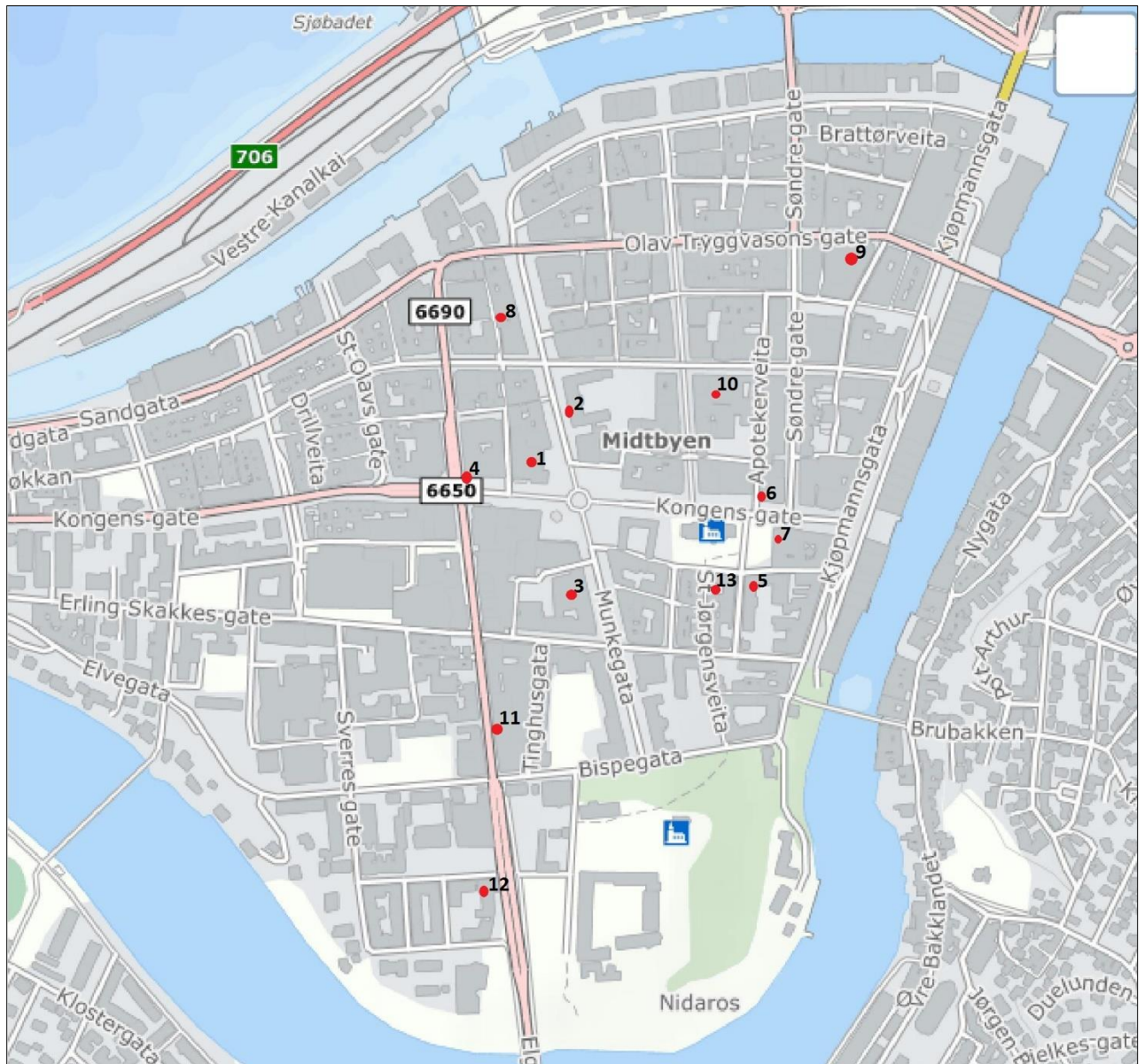
1.4.4 Rinnanbanden og Bandeklosteret

I Trondheims krigshistorie er det få personer som ble så kjent og fryktet som Henry Oliver Rinnan og bandens hans. Denne gruppen med kollaboratører jobbet for det tyske sikkerhetspolitiet i opprulling av norske motstandsgrupper (Dahl, Hjeltnes, Nøkleby, Ringdal, & Sørensen, 1995, ss. 356,357). Huset som ligger i Jonsvannsveien 46 og som ble brukt som hovedkvarter av banden, er i ettertid blitt stående som et av Trondheims mest beryktede hus og fikk etter krigen navnet Bandeklosteret (Dahl et al 1995, ss. 356,357). Dette er en viktig eiendom som kan knyttes til krigshistorien i Trøndelag, men eiendommen er ikke blitt nærmere omtalt i oppgaven. Dette har sammenheng med at den ikke har en mappe i Oppgjørskontorets arkiver. Eiendommen ble heller ikke tatt i bruk av de tyske okkupantene da Rinnanbanden bestod av norske kollaboratører. Etter en samlet vurdering, har jeg derfor valgt å ikke omtale denne eiendommen i den videre undersøkelsen.

1.5 Oppgavens oppbygging

Denne oppgaven har fått følgende oppbygging. I det første kapitlet blir det redegjort for oppgavens tema, problemstillinger, den historiske bakgrunnen for okkupasjonen av Norge og oppgavens begrensninger. I kapittel 2 blir det gjort en gjennomgang av samtidsarkeologi og konfliktarkeologisk teori. Kapittel 3 tar for seg metoden for utførelsen av undersøkelsene. I kapittel 4 redegjøres det for hvilke kilder som er blitt tatt i bruk i arbeidet med denne oppgaven. Kapittel 5 tar for seg forskningshistorien til Samtidsarkeologi og konfliktarkeologi. Det blir også gjort en gjennomgang av tidligere undersøkelser og litteratur som kan knyttes til oppgavens tema. Det blir til slutt gjort en gjennomgang av tidligere undersøkelser som kan knyttes til Painful Heritage prosjektet som denne oppgaven er en del av. I kapittel 6 gjennomføres det en gjennomgang av de undersøkte eiendommene hvor det gis en bakgrunn for hver eiendom før selve undersøkelsen av eiendommen blir beskrevet og det gjennomføres en analyse av eiendommens egenskaper. I Kapittel 7 blir det utført en drøfting av undersøkelsens funn og hvilke konklusjoner som kan trekkes ut i fra disse funnene.

1.6 Kart over undersøkte eiendommer

Figur 2: Kart over Midtbyen med undersøkte eiendommer avmerket. Kart hentet fra: <https://kart.1881.no>

Veiviser for kart: 1: Hotel Phønix. 2: Stiftsgården. 3: Tinghuset. 4: Misjonshotellet. 5: Trondhjem borgerlige realskole. 6: Trondhjem sparebank. 7: Frimurerlogen. 8: A.F. Wigen. 9: Folkets Hus. 10 Hotell Britannia. 11: Trondheim turnforening. 12: Synagogen i Trondheim. 13: Trondheim Befalsforening. Studentersamfundet. Munkholmen og Kristiansten Festning mangler på dette kartet

Figur 3 :Kart over Midtbyen med de resterende eiendommer. Kart hentet fra: <https://kart.1881.no>

Veiviser for kart: 1: Studentersamfundet. 2: Kristiansten festning.

2. Teori og metode

2.1 Samtidsarkeologi

Denne oppgaven tar for seg en periode av norsk historie som utspant seg på 1940-tallet. Dette er en tidsperiode som befinner seg i en nær fortid, og samtidsarkeologien gjør seg da gjeldende for undersøkelsen. Dette er en gren av arkeologien som tar for seg den moderne og nærmeste fortiden, og er en «archaeology of us» (Wilkie, 2001, s. 108). Dette er studier av vår egen tid gjort gjennom undersøkelser av de materielle spor fra vår egen tid og den nære fortid (Buchli & Lucas, 2001, s. 3; Burström, 2007, s. 11). En av de unike aspektene ved samtidsarkeologiens tilknytning til den nære fortiden, er det faktum at det ofte kan være personer som fortsatt er i live og som har minner fra periodene som undersøkes, eller som på andre måter har nære relasjoner til perioden (Burström, 2007, s. 12). For eksempel ved at familier eller kjente har fortalt om egne opplevelser fra denne tiden, noe som kan gi en mer nyansert beskrivelse av fortidige hendelser med detaljer og personlige beskrivelser som ellers ikke ville ha kommet fram i de store beretningene (Harrison & Schofield, 2010, s. 75). Slike minner knyttet til hendelser, er likevel en komplisert kunnskapskilde. Hendelser kan huskes akkurat slik som de skjedde, men i blant kan de være konstruksjoner gjort i et forsøk på å gjøre fortiden mer forståelig eller i det hele tatt mulig å leve med. Personer som har blitt fortalt om hendelser, kan også ende opp med å gjøre disse til sine egne og over tid kan det bli vanskelig å skille mellom hvilke minner som er selvopplevde og hvilke som er opplevd av andre. Minnene kan derfor bedra oss (Harrison & Schofield, 2010, s. 76; Burström, 2007, s. 14). Til tross for dette er de fortsatt viktige da de knytter oss sterkt til fortiden. Dette kan foreksempel være fortellinger fra øyenvitner til store hendelser i løpet av 1900-tallet som for eksempel verdenskrigene eller Cubakrisen. Samtidsarkeologiens tilknytning til levende minner setter også en grense for hvor langt tilbake i tid den strekker seg. Harrison og Schofield (2010, s. 5) har for eksempel påpekt at samtiden ikke er en «låst» tidsperiode, men alltid beveger seg framover og at den derfor i motsetning til andre tidsperioder, burde defineres bakover i tid til et tidspunkt hvor levende minner begynner å forsvinne da de som opplevde hendelsene, blir borte. Dette er et tidspunkt de mener nå ligger rundt 2. verdenskrig. Mats Burström mener likevel at levende minner kan knyttes lengre bakover enn kun til de som opplevde hendelser under 2. verdenskrig. Dette gir samtidsarkeologien et større tidsperspektiv for hvor langt tilbake samtiden strekker seg. En person som i dag er 90 år kan ha minner tilbake til minst 10-årsalderen, og kan på dette tidspunktet ha blitt fortalt om hendelser enda 80 år tilbake i tid av en person som på dette tidspunktet selv var 90 år. Dette gir de levende minnene, og dermed samtidsarkeologien et spenn på 160 år. Og med dette tilbake til 1850/60-årene (Burström, 2007, s. 14),

Perioden fra 1850 og framover er muligens den perioden i verdenshistorien som er best dokumentert i ett utall av kilder som har mange forskjellige former. Skriftlige kilder i form av bøker, aviser og dokumenter er bevarte i et stort antall. På 18. og 1900-tallet kom visuelle kilder i form av fotografi, lyd og film. Dette er medier som er viktige elementer i dokumentasjonen av hendelser innen politikk, hverdagsliv og krig fra 1900-tallet og fram til vår egen samtid. Kildene om denne perioden er så mange og varierte at

de overgår de samlede tilgjengelige kildene for resten av verdenshistorien. Noe som har ført til at perioden har i stor grad blitt overlatt til historikerne å jobbe med (Buchli & Lucas, 2001, s. 3).

At kildeomfanget er så stort fører nødvendigvis ikke til en mer inkluderende historie. For å sørge for at historiske fortellinger blir oversiktlige og lette å følge, skrives ofte historien, med et bredt omfang hvor man konsentrerer kildene ned til det som anses som de viktigste hendelser. Dette gir ofte gode muligheter å gi en forklaring på hendelsesforløp i de historiske fortellingene, men kan føre til at det i historieskrivingen ikke er plass til enkeltpersoners fortellinger om opplevelser under periodene som det jobbes med (Burström, 2007, s. 15).

Arkeologiens fokus på de materielle kildene gir faget en mer jordnærhet, som blant annet gjør det mulig å fremheve nettopp disse sidene av historiene. Dette er aspekter som har kommet godt fram ved de arkeologiske registreringene som ble gjennomført av to bomberom fra 2. verdenskrig som befant seg under biblioteket i Winchester. Denne registreringen vekket stor interesse i lokalsamfunnet og førte til at arkeologene kom i kontakt med en person som hadde brukt bomberommene, og kunne fortelle om opplevelsene rundt bruken av dem. På denne måten ble sider av Winchesters krigshistorie som tidligere var lite kjent belyst (Glass, 2012). Buchli og Lucas har pekt på arkeologiens evne til å hente fram i lyset det glemte og skjulte. Det de kaller «precensing the absent», som måten samtidsarkeologien skiller fra andre forskningsgrener som jobber med samtiden. (Buchli & Lucas, 2001, s. 172). Evnen til å hente fram i lyset det glemte og skjulte, er viktig i dagen samfunn slik at også de svakeste grupper i samfunnet kan bli hørt. I moderne samfunn eksisterer det mange historiske fortellinger som konkurrerer om å bli hørt og de svakeste risikerer å «drukne» i mylderet (Harrison & Schofield, 2010, s. 11; Buchli & Lucas, 2001, ss. 12,13). Dette kan illustreres av den arkeologiske undersøkelse som ble gjort av en kommunal leilighet hvor leietakeren, som er antatt å være en enslig kvinne og hennes to barn, plutselig hadde forlatt den. Et valg som basert på de materielle levningene i leiligheten, har blitt tolket som det muligens er gjort et forsøk på å komme seg bort fra en voldelig partner. På grunn av dette falt hun utenfor samfunnets sosiale støttesystem og ble en del av de aller svakeste grupperinger i det engelske samfunnet som omfatter kvinner med voldelige partnere. En gruppering som da undersøkelsen ble gjennomført, manglet en sterk stemme i det offentlige (Lucas & Buchli, 2001) .

2.2 Konfliktarkeologi og den vanskelige kulturarven

1900-tallet var et århundre som ble sterkt preget av kriger og uro. Den teknologiske utviklingen i løpet av det 20. århundre førte også til en enorm vekst på konflikters størrelse (Schofield, Johnson, & Beck, 2002, s. 2). Noe som har ført til at de materielle sporene etter kriger og konflikter ikke er begrenset til lokaliteter hvor de mange slagene stod, men også kan finnes igjen i andre lokaliteter (Saunders, 2012, s. xi). Dette har blant annet ført til at det er blitt gjort arkeologiske undersøkelser på de materielle levningene etter leirene som ble bygget i USA etter angrepet på Pearl-Harbor for å internere amerikanske statsborgere med japansk avstamning (Camp, 2018). 1900-tallet kom til å bli påvirket av framveksten av store diktaturer og totalitære ideologier som førte til bruk drap av politiske motstandere og masse mord som virkemidler for å holde på makten i stort omfang. Dette gjelder for eksempel ideologier som var basert på raseteorier. Marek Jasinski har påpekt at arkeologien har en klar rolle å spille for å belyse de mørke sidene av 1900-tallet. Dette gjelder blant annet folkemord og forbrytelser mot

menneskeheten hvor de skriftlige kilder enten er mangelfulle, eller forvridde da det gjerningsmennene har forsøkt på dekke over sine forbrytelser. Dette betyr at arkeologiske metoder blir de beste metodene for å få fram fakta (Jasinski & Kola, 2011, s. 38). Stedene hvor sporene etter 1900-tallets konflikter, kriger og masse mord ennå eksisterer, har i ettertiden blitt «arr fra historien» som framstår som problematiske lokaliteter for de som lever i dag. De vonde historiene og handlingene som er knyttet til disse lokalitetene, har ofte ført til skamfølelser som har gjort at de er blitt presset ut av samfunnets kollektive hukommelser. Disse arrene fra historien har det i løpet av de siste 20 årene vært en økende interesse for å dokumentere og bevare. Det har ført til et sterkt fokus på deres rolle som bærere av «Difficult Heritage», den vanskelige kulturarven (Logan & Reeves, 2009, ss. 1,3). På disse stedene hvor det i dag ennå eksisterer materielle levninger, spiller disse en viktig rolle ved sitt fysiske nærvær, og fungerer som stadige påminnelser om hendelsene. Dette påvirker hvilke historier vi velger å fortelle hvilke vi ønsker å glemme og hvordan vi forholder oss til denne vanskelige kulturarven (Burström, 2007, s. 46; Burström, 2015, s. 27).

Fra den 2. verdenskrig er de materielle levninger etter den vanskelige kulturarven mange og vidt forskjellige. Fangeleirene Auschwitz og Birkenau i Polen er ennå bevart som minnesmerker etter rasehatet og forsøkene på menneskeutryddelse (Young, 2009; Theune, 2015). Restene etter Nazi partiets samlingsplasser i Bückeberg og Nürnberg i Tyskland er fortsatt påminnelser om nazistenes økende makt på 1930-tallet og den støtten de mottok fra den tyske befolkningen (Burström & Gelderblom, 2011; Macdonald, 2006). Levningene etter de mange slagmarkene som for eksempel Peleliu i Stillehavet, er fortsatt påminnelser om de store nedslaktingene av soldater under 2. verdenskrig (Price, Knecht, & Lindsay, 2015).

Norge har i likhet med andre land i Europa ennå materielle levninger som kan knyttes til den vanskelige kulturarven fra 2. verdenskrig. De militære anleggene som ble konstruert av den tyske okkupasjonsmakten, står fortsatt igjen som en påminnelse om en periode hvor Norge ikke var en selvstendig nasjon, men var underlagt et fremmed styre. Bruken av slavearbeid under byggingen av disse store festningsanleggene fører også til at de i dag i tillegg til sin rolle som påminnelser om den militære okkupasjonen av Norge, også fremstår som fysiske symboler på det nazistiske systemets rasehat og utnyttelse av mennesker som ble sett på som mindre verdt (Jasinski M. E., 2013; Rantala, 2014). Som Burström har påpekt har samtidsarkeologien en mulighet til å fungere som «terapi» i arbeidet med undersøkelser av lokaliteter som har en vanskelig kulturarv. I prosessen med å bearbeide minnene om fortiden kan samtidsarkeologien være et nyttig verktøy til å hjelpe samfunn og enkeltpersoner til å håndtere vonde minner og hendelser ved å vise at ofrene etter disse mørke sidene av det 20. århundre ikke er glemt (Burström, 2007, s. 50).

2.3 Metode

I arbeidet med denne oppgaven har det blitt tatt i bruk forskjellige framgangsmåter for å besvare problemstillingene som er blitt omtalt i kapittel 1.3. I oppgaven er det ble innledningsvis gjort undersøkelser om Trondheims krigshistorie ved hjelp av litteratursøk og kontakt med organisasjoner og privatpersoner med kjennskap til Trondheims historie med et mål om å evaluere status for tidligere undersøkelser om dette temaet og finne andre relevante kilder. Det er også gjort undersøkelser i arkivene ved Dora i Trondheim i kilder som tar for seg rekvireringen av norske eiendommer. Basert på disse undersøkelsene er det gjort et utvalg av eiendommer det er ønskelig å undersøke

nærmere. Det ble deretter tatt kontakt med de organisasjoner eller personer som i dag forvalter disse eiendommene for å hente inn informasjon om i hvilken grad det i dag er kunnskap om spor etter materielle levninger etter eiendommens rekvireringer, og annen informasjon som knytter seg til eiendommens krigshistorie. Ved de eiendommer hvor det var mulig å komme i kontakt med eier eller personen som forvalter eiendommen og disse fortalte at det fantes levninger etter rekvireringen ble det gjort nærmere undersøkelser. Det ble gjort besøk for å dokumentere sporene i form av fotografering av disse. Ved disse besøkene også ført samtaler med eier, eiendomsansvarlige eller andre personer med kjennskap til eiendommen og relevant informasjon tilknyttet eiendommens krigshistorie. Det ble etter besøkene på eiendommer gjort undersøkelser om eiendommens bakgrunnshistorie ved hjelp av arkiver, historiebøker og lokalhistoriske kilder for å undersøke den informasjonen som ble gitt ved besøkene i eiendommen og for å sette eiendommens historikk i sammenheng med krigshistorien i Trondheim.

Arkeologisk landskapsanalyse

Som et ledd i undersøkelsene om hvordan de rekvirerte eiendommene var egnet til bruk for de tyske okkupasjonsmaktene, har det i oppgaven blitt gjort en visuell arkeologisk landskapsanalyse av eiendommens plassering i Trondheims bylandskap. Dette er blitt gjort da eiendommens plassering i Trondheim kan ha vært en viktig grunn til at disse ble rekvirert.

For å se på det mulige forholdet mellom bruken av rekvirerte eiendommer og deres plassering i landskapet. Har det i oppgaven blitt tatt i bruk metoder fra Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder av Gansum, Jerpåsen og Keller (1997). Denne utgivelsen ble skrevet i et forsøk på å utvide landskapsarkeologiens begrepsapparat, og metoder for å beskrive og analysere landskapet ved hjelp av landskapsarkitekturs metodikk (Gansum, Jerpåsen, & Keller, 1997, ss. 8,9). I denne oppgaven har begreper som er blitt beskrevet i denne artikkelen blitt tatt i bruk for å analysere Trondheims bylandskap. Dette gjelder følgende begreper:

Bevegelseslinjer: Lineære elementer i landskapet som gir naturlige framkomstveier og visuelle passasjer som for eksempel veier

Knutepunkter: kan være viktige krysningspunkter mellom forskjellige bevegelseslinjer

Landemerker: Markerte punkter i terrenget som kan opptre som orienteringspunkter, for eksempel byggverk eller ett spesielt fjell. (Gansum, Jerpåsen, & Keller, 1997, s. 16)

Kulturell innredning: En prosess hvor mennesker gjør et landskap eller et kulturminne om til sitt eget ved å ta det i bruk og gi det en ny verdi basert på bakenforliggende kulturelle strukturer etter samfunnets normer og verdier. (Gansum, Jerpåsen, & Keller, 1997, s. 18).

Det er blitt påpekt at selv med metoden er det vanskelig å rekonstruere fortidens landskap i det vegetasjon og bebyggelse kan ha endret seg kraftig, noe som fører til at den ikke kan brukes på alle tidsperioder (Jerpåsen, 2009, ss. 133-134). Dette mener jeg ikke er et uttalt problem for å bruke metoden i denne oppgaven, ettersom det ennå finnes mange kart, tegninger og fotografier fra Trondheim i løpet av krigen som kan tas i bruk i en visuell analyse og som dermed gjør det mulig å få ett noenlunde sikkert bilde over hvordan Trondheims bylandskap så ut under krigen.

4. Kilder

Samtidarkeologien og konfliktarkeologien tar for seg perioder av den nære historien hvor mange av hendelsene er godt dokumenterte i mange forskjellige kilder. Som en følge av dette kan undersøkelsene som utføres innen disse fagene blir tverrfaglige av natur i det kilder og metoder blir tatt i bruk på tvers av forskningsgrener. Denne fagoverskridelsen gir blant annet muligheter til å ta i bruk kilder som vanligvis er sterkest tilknyttet andre fag som historie, arkitektur, kunsthistorie m.m (Saunders, 2012, s. i). I denne oppgaven har tverrfagligheten kommet til uttrykk blant annet ved et breitt utvalgt av kilder. I dette kapittel vil det bli gjort en gjennomgang av disse kildene.

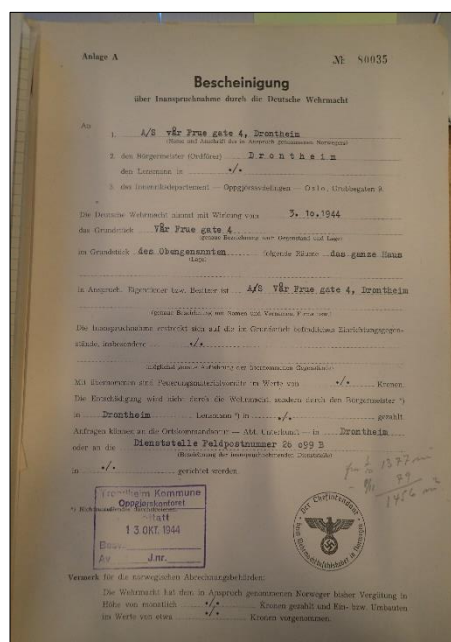
4.1 Eiendommer i Trondheim

Eiendommene i Trondheim som er blitt identifisert og undersøkt er kilden for den visuelle analysen som utføres i oppgaven for å undersøke hvorfor disse ble rekvirert. Gjennom besøk på eiendommen ble det også gjort undersøkelser om det var spor eller levninger fra krigen noe som fører til at disse også er kilder for å besvare problemstilling 2.

4.2 Arkiver

I arbeidet med identifisering av eiendommer som ble rekvirert av tyskerne, har det blitt tatt i bruk flere arkiver som ligger på arkivsenteret Dora i Trondheim. Den primære arkivkilden for oppgaven er arkivene etter Oppgjørskontoret. Det tyske stadtkommandatur i Trondheim behandlet selv alle rekvireringssaker i begynnelsen av krigen. Det gjaldt både selve rekvireringen og utbetaling av leie til eiere av rekvirerte eiendommer. Den 1. januar 1942 ble oppgaven med utbetalingen av leie overført fra stadtkommandaturet til ordføreren i Trondheim. Den nye oppgaven til kommunen førte til oppretningen av Oppgjørskontoret. Kontorets arbeidsoppgave under krigen var å fungere som et bindeledd mellom eiere av rekvirerte eiendommer og den tyske okkupasjonsmakten. Det skulle sørge for at sørge at de personer, foreninger og firmaer som fikk sine eiendommer beslaglagt, fikk utbetalt leien som var avtalt. Ved krigens slutt gikk kontoret over til å jobbe med utbetaling av erstatninger for skader som var påført bygg mens de var underlagt tysk rekvirering. Kontoret jobbet også med utbetaling av erstatning til personer som i løpet av krigen hadde havnet i tysk fangenskap (Oppgjørskontoret, 1951).

I tillegg til dokumenter i Oppgjørskontorets arkiver har det for alle eiendommer også blitt gjort en undersøkelse av deres Plan og Byggesaksmapper i Byarkivet i Trondheim som også ligger på Dora, hvor all dokumentasjon om større endringer av byggmassene på

Figur 4: Rekvireringsskjema for Vår Frues gate 4 i Oppgjørskontoret
Foto: Andreas Alsaker

adressens matrikkel er blitt samlet. Undersøkelsen har vist seg å inneholde relevant informasjon for enkelte eiendommer.

I tilknytning til undersøkelsene av Stiftsgården, Tinghuset, Kristiansten festning og Munkholmen er det blitt gjort undersøkelser i 4 andre arkiver. For Stiftsgården er mappene i Statens bygge- og eiendomsdirektorats arkiv (SBED) for årene 1940 til 1949 blitt gjennomgått. Arkivet inneholder korrespondanse om driften av Stiftsgården og iblant annet korrespondanse om bygningsmessige endringer som er blitt gjennomført på Stiftsgården. For Tinghuset har de private arkivene etter Martin Oskar Enger og etter Firmaet Trondhjem Cementstøberi og entreprenørforretning blitt undersøkt. Martin Oskar Enger ble ansatt som byggeleder ved Trondheim Tinghus i 1937 og hadde stillingen fram til 1946. Enger var pliktig til å føre dagsrapporter om den pågående byggeprosessen ved Tinghuset. Dette gjorde han fram til 1941. Disse rapportene gir i dag et godt bilde av Tinghuset under okkupasjonens første år. Arkivet inneholder også korrespondanse mellom Martin Enger, byggekomiteen for Tinghuset og korrespondanse han har med de tyske okkupantene som brukte Tinghuset under krigen. Firmaet «Trondhjems Cementstøberi og Entreprenørforretning a/s» jobbet med byggingen av Tinghuset og arkivene etter dette firmaet inneholder derfor informasjon om de forskjellige stadiene i byggingen av dette bygget. Firmaet ble i løpet av krigen også brukt av Organisasjon Todt ved gjennomføringen av en rekke byggeoppdrag knyttet til OTs bruk av Tinghuset. Arkiver til firmaet inneholder som en følge av dette, en rekke kvitteringer fra O.T som gir informasjon om endringer som ble gjort i bygget av okkupasjonsmakten.

For Munkholmen og Kristiansten festning har det blitt fortatt en undersøkelse av norske militære arkiver som i dag befinner seg ved Rustkammerets arkiver på Dora. Disse inneholder informasjon om de tidligere tyske leirene og befestningene som befant seg i Trøndelag under krigen. Arkivene gjør rede for status for utstyr og mannskap i løpet av krigen.

4.3 Aviser og lokalhistoriske artikler

I løpet av arbeidet med oppgaven har utgavene av Adresseavisen som ble gitt ut fra frigjøringen i mai 1945 og fram til siste utgaven dette året, blitt gjennomgått. Dette har blitt gjort fordi utgavene som kom ut rett etter freden, inneholder artikler som gir relevant informasjon om bruken av en rekke rekvirerte bygg i Trondheim, og andre aktuelle hendelser om Trondheims etterkrigshistorie som er relevant for oppgaven. Da jeg har valgt å slutte gjennomgangen av Adresseavisen med den siste utgaven i 1945, er det fordi det har liten hensikt å fortsette videre søk etter artikler som er relevante for denne oppgaven da det i desember 1945 er få saker i avisene som omhandler rekvirerte eiendommer. Da i tillegg blitt funnet informasjon i enkelte utgaver som er blitt utgitt ved senere datoer.

Det har også blitt tatt i bruk lokalhistoriske kilder i form av artikler utgitt i skriftene til lokalhistoriske lag og memoarer som er blitt utgitt av personer i fra Trondheim. Ettersom forfatterne av disse ofte tar for seg temaer fra krigen de selv husker, eller er blitt fortalt kan disse gi informasjon som ikke kan finnes igjen i historiebøkene som tar for seg større temaer tilknyttet krigen i Trondheim.

4.4 Intervjuer

Samtidsarkeologiens fokus på den nære fortid og samtid fører til at det ennå finnes personer som ennå husker hendelser fra periodene som undersøkes, eller som er blitt

fortalt om hendelser. Ofte er ikke slike minner skrevet ned, og muntlige kilder har en mulighet til å gi opplysninger som ikke finnes andre steder. (Kjeldstadli, 1999, s. 195). I tilknytning til undersøkelsene har det blitt ført samtaler med personer som har kjennskap til de undersøkte eiendommene, og som derfor kan sitte inne med kunnskap om krigshistoriene til eiendommene hvor det ikke finnes andre kilder. Dette kan for eksempel være muntlige overleveringer fra personer som opplevde okkupasjonen.

4.5 Fotografier og film

Fotografier har også blitt tatt i bruk som et kildemateriale i denne oppgaven. Bilder er potensielle kilder da de i likhet med muntlige kilder kan gi informasjon om forhold som ikke er blitt skrevet ned. Bilder har også muligheter til å gjøre det lettere å fatte informasjon i det kan være lettere å fatte ting med synet (Kjeldstadli, 1999, ss. 197,198). For denne oppgaven gir bilder blant annet muligheter til å vise hvordan et område eller bygning faktisk så ut under krigen og i etterkrigsperioden. Det eksisterer en rekke samlinger med bilder fra Trondheim under krigen, Byarkivet i Trondheim har flere albumer med fotografier fra krigen som er lagt ut på deres Flickrkonto som er åpen for alle. Dette er både bilder tatt av nordmenn og av tyske soldater stasjonert i Norge under krigen. Sverresborg folkemuseum har i dag arkivene etter Schrøder foto og det pågår i dag et prosjekt med å digitalisere dette arkivet, bilder som er blitt digitalisert blir i dag publisert på Digitalt Museums hjemmeside. Det har ved kontakt med leder for dette prosjektet, Dino Macridis (telefonsamtale 06.03.2019) ved Sverresborg blitt gitt tillatelse til å ta i bruk bilder fra Schrøders arkiver som er blitt lagt ut på Digitalt museums hjemmeside. Det har også blitt tatt i bruk enkelte filmklipp fra Norsk filmavis som ble laget under krigen og som i dag kan finnes på NRKs hjemmeside. Det er viktig å være klar over at klippene som ble laget i løpet av krigen var propaganda for okkupasjonsmakten og at informasjonen de inneholder er sterkt farget av dette, men når man er bevist om dette gir de i likhet med fotografier muligheter til å finne informasjon som ikke kan finnes igjen andre steder.

For den visuelle landskapsanalysen har det blitt tatt i bruk flyfoto over Trondheim datert til 1947 som finnes på 1881kart.no. Enkelte av eiendommene som har blitt undersøkt har ikke finnes på flyfotoene fra 1947, muligens på grunn av en mangel på overlapping av bildene, og det har for disse blitt tatt i bruk flyfoto fra 1957 da selve veinettet for Trondheim som er en viktig del av analysen ikke var blitt endret på siden krigen på dette tidspunktet.

5. Forskningshistorie

5.1 Samtidsarkeologi

Samtidsarkeologiens opprinnelse kan knyttes til de etnoarkeologiske studiene fra 1960-tallet om hvordan samtidige folkegrupper lever, og deres materielle kultur. Disse studiene ble utført i forbindelse til den prosessuelle arkeologiens forsøk på å utvikle modeller som kunne brukes på det arkeologiske kildematerialet for å forklare menneskelige handlingsmønstre i fortiden. På 1970-tallet ledet dette fram til de første arkeologiske studiene som hadde fokus på samtiden og som startet opp i USA (Harrison & Schofield, 2010, ss. 23,24). Ett av de mest kjente av de samtidsarkeologiske prosjektene, ble startet opp i 1973 av William Rathje: «The Garbage Project», hvor avfall fra husholdninger ble undersøkt etter at beboerne var blitt intervjuet om deres forbruk. Resultatene fra sorteringen av avfallet ble sammenlignet med det som ble opplyst av beboerne. Dette viste at det var store forskjeller mellom hva som ble oppgitt og hva som faktisk ble kastet. Mengden søppel som ble kastet var ofte høyere enn det som ble oppgitt. Dette var spesielt merkbart for alkohol som ofte ble dramatisk underrapportert (Burström, 2007, ss. 25-26). Rathje har selv ut ifra disse undersøkelsene, konkludert med at personers opplevelse av verden ofte ikke stemmer med de faktiske forholdene (Rathje, 2001, s. 67).

Antologien *Archaeologies of the Contemporary Past*, utgitt i 2001, utgitt av Victor Buchli og Gavin Lucas som hovedredaktører, har vært viktig for Samtidsarkeologien. I motsetning til tidlige hvor hovedfokuset var på dannelsen av modeller til bruk av studier av fortidige samfunn. Har denne utgivelsen satt større fokus på hva samtidens materielle kulturer kan fortelle oss om vår egen samtid. (Harrison & Schofield, 2010, ss. 30,31). Blant temaene som blir tatt opp i boken er ett av nøkkeltemaene arkeologiens muligheter til å hente fram de aspekter ved nåtidens samfunn som blir gitt liten oppmerksomhet og som blir overkjørt av dominerende fortellinger. I utgivelsen blir dette tatt opp i Laurie Wilkies (2001, s. 116) refleksjoner rundt problemene hun selv opplevde som en hvit person i arbeidet med å utføre feltarbeid i et farget samfunn hvor rasismen påvirker hvilke beretninger informanter var villige til å gi. Av aspekter ved samtidsarkeologien som er relevant for denne oppgaven og som blir tatt opp i denne antologien, er mulighetene den gir til å jobbe med undersøkelser fra 2. verdenskrig, foreksempel ved arkeologiens muligheter til å bistå i rettsmedisinske undersøkelser knyttet til 2. verdenskrig (Legendre, 2001).

Mats Burström har tatt for seg samtidsarkeologiens utvikling og en rekke eksempelstudier i de to utgivelsene *Samtidsarkeologi* fra 2007 og *Skärvor av 1900-tall-Arkeologiska essäer* fra 2015. I den siste tar han blant annet for seg levningene etter de norske politileirene som ble oppført i Sverige under krigen og som også ble brukt til å huse kvinner som kom til Sverige etter krigen fra konsentrasjonsleirer i Tyskland (Burström, 2015, ss. 67,74). Dette er en hendelse som i motsetning til minnene om de norske politisoldatene, i stor grad er glemt i Sverige i dag. Burström mener dette kan skyldes en bevissthet om den svenske nøytralitetspolitikken som innebar at Sverige slapp lett fra krigen sammenlignet med land som ble okkuperte. Minnet om de norske politisoldatene er blitt et symbol på svenskenes hjelp til Norge under krigen, mens

kvinnene som kom etterpå, ble en påminnelse om hvor mye kvinner fra okkuperte land led i forhold til svenske kvinner under krigen (Burström, 2015, ss. 73,74).

5.2 Konfliktarkeologi

Matériel Culture – The archaeology of twentieth century conflict var da den ble utgitt i 2002, regnet av forfatterne selv som en av de første bøkene som tok for seg den materielle kulturen etter det 20. århundrets mange konflikter (Schofield, Johnson, & Beck, 2002, s. 1). Temaene i bokens artikler har et stort spenn både i emner og geografi, og handler om 1900-tallets konflikter. En artikkel tar for seg blant annet de personlige minner og følelser som er knyttet til ett engelsk familiemedlems deltagermedalje fra 2.verdenskrig i Europa (Joy, 2002). En annen artikkel tar for seg levningene etter japanske militærbaser som ennå eksisterer på øyer i Stillehavet (Christiansen, 2002). Dette er eksempler på det store spennet på former krigens kulturminner har, fra små personlige gjenstander til de store militære anleggene.

Antologien *Beyond the Dead Horizon – Studies in Modern Conflict Archaeology* utgitt i 2012, tar også for seg de materielle levningene etter konflikter i den moderne tidsalder. Et viktig poeng som tas opp i denne antologien er at konfliktarkeologien ikke nødvendigvis bare er knyttet til slagmarken i form av «battlefield archaeology», men omfatter også de mange måtene som moderne konflikter påvirker verden. Den ender opp med å etterlate seg mange forskjellige fysiske spor i forskjellige områder av samfunnet (Saunders, 2012, s. xi). Denne siden ved moderne konflikter kommer blant annet fram i en artikkel i antologien om undersøkelsen av en amerikansk soldats dagbok fra 1. verdenskrig, hvor Margaret N. Bagwell (2012) analyserer soldatens opplevelser ut i fra de tegninger boken inneholder. Et viktig poeng som tas opp i antologien er at konflikter i moderne samfunn ofte er begrunnet med nasjonale, politiske og etniske motivasjoner, og at de påfølgende konfliktlokalitetene allerede er blitt, eller er på vei til å bli «sites of memory». Dette er lokaliteter som er politisk ladet og er viktige kulturminner. De er også viktige fra økonomisk hensyn på grunn av den store betydningen den har fått for turismen (Saunders, 2012, s. i).

Gilly Carr har i en rekke artikler og utgivelser jobbet med kulturminnene etter den tyske okkupasjonen av de britiske kanaløyene. De eneste britiske territoriene som opplevde å bli okkupert av Tyskland under krigen. I artikkelen «Landscapes of occupation: a case study from the Channel Islands» i antologien *Europe's Deadly Century perspective on the 20th century conflict heritage* (2009, s. 35) tar Carr for seg okkupasjonens konfliktlandskap på øyene som i dag er synlig i form av den materielle kulturen etter okkupasjonen som kan finnes igjen. Hun klassifiserer disse som «Memory Objects» som bærere av minner og fortellinger fra krigen (Carr, 2009, ss. 36,37). I artikkelen «Dark Tourism and War Memory: Bunkers as memorials? A case study from the Channel Island» (Carr, 2011, s. 173) tar hun for seg de mange tyske bunkerne som ennå finnes på kanaløyene og brukes til formidling av krigshistorie på øyene Guernsey og Jersey. I artikkelen påpeker Carr problemer med formidlingen av denne historien, da hovedvekten av informasjonen er knyttet til de tyske okkupantene, mens slavearbeideren og andre grupperinger av befolkningen på øyene som led under det tyske styret, blir gitt liten oppmerksomhet (Carr, 2011, s. 178). Gilly Carr gav i 2014 ut boken *Legacies of Occupation – Heritage, Memory and Archaeology in the Channel Islands*. Denne boken inneholder mer detaljerte undersøkelser av de ovennevnte temaene. Hun tar også for seg andre temaer om øyenes kulturarv etter okkupasjonen i form av byttehandelen av tysk militærutstyr som har vært meget viktig på øyene, og måten markeringen av

frigjøringen av øyene har endret seg på. Carr tar også for seg sporene etter leirene hvor slavearbeiderne bodde. Hun peker på at dette er en side ved øyenes krigshistorie som er på vei til å forsvinne da det er få spor igjen som har blitt tatt vare på.

5.2 Okkupasjonen av Trondheim

I arbeidet med oppgaven framkommer det at spor etter rekvireringene som skjedde under 2. verdenskrig, er et tema som har blitt jobbet lite med fram til nå. I kontakten med Gunnar Hougen (møte 16.03.2016) som tidligere har vært byantikvar i Trondheim, er det blitt informert om at dette er et tema som er lite kjent, og at mange som kunne ha hatt nyttig informasjon om dette har gått bort. Etter kontakt med Hjemmefrontmuseet (epost mottatt 12.08.2016) har det blitt opplyst at museet ikke har informasjon som tar for seg dette temaet. Riksantikvaren (epost mottatt 18.03.2016) har også opplyst at det ikke er blitt gjort noen store registreringer av slike spor på landsbasis. Kontakt med lokalhistorikere i Trondheim har heller ikke gitt informasjon som tilsier at rekvirerte eiendommer i Trondheim har blitt undersøkt tidligere. Det har først og fremst vært interesse for kartlegging av byggverk og befestninger som ble konstruert av de tyske styrkene. I kontakten med organisasjoner og personer framkommer det at det foreligger lite forskning om dette temaet.

Historiebøkene som er skrevet for de av skolene i Trondheim som ble rekvirert tar gjerne opp rekvireringer av skolebygg og de problemene dette førte til for driften av skolene. Rekvireringen av privatboliger er ofte et tema i memoarer som personer har skrevet fra krigen. Det er gjennomgående i disse bøkene at det skrives lite om selve rekvireringen og det skrives sjeldent noe utdypende om endringer som ble gjort i de rekvirerte byggene under krigen, og om endringene ble beholdt etter krigen.

Erik Gjems-Onstad som var medlem i en rekke av Milorgs organisasjoner i Trøndelagsområdet under krigen, har skrevet boken *Durham- Hemmelige operasjoner i Trøndelag mot tysk okkupasjonsmakt 1943-45* (1981) Denne inneholder en rapport hvor han kartla de tyske forlegningene, oppholdsstedene og rekvirerte boliger han kjente til i Midtbyen (Gjems-Onstad, 1981, s. 87). Dette gir et bilde av hvor mye av Trondheim sentrum som ble beslaglagt og hvilke tyske organer som gjorde dette. Da dette er en gjengivning av en rapport fra selve krigen, kommer det ikke fram hvordan status hadde var for byggene etter krigen, noe han heller ikke nevner i boken. Boken *Bunkersen. Trondheim under Hakekorset* utgitt i 2015 har i siste kapittel en omfattende liste over bygninger og eiendommer som ble rekvirerte under krigen og hva disse ble brukt til. Med unntak av Hotel Phønix, hvor veggmaleriene i kjelleren er nevnt, er det ikke tatt opp mulige spor som eksisterer i dag (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015).

Det framkommer at det er blitt gjort få undersøkelser av rekvireringen av eiendommer i Trondheim og at dette er et felt innen Trondheims krigshistorie som det i dag har store hull. Det kan nevnes at en mangel på undersøkelser av krigens kulturminner i bybildet, ikke er spesielt for Trondheim. Dette har for eksempel også vært ett tema i Oslo, hvor byantikvar Janne Wilberg har satt søkelyset på dette temaet flere ganger (Wilberg, 2013; Stav, 2012).

5.3 Painful Heritage

Denne oppgaven er en del av forskningsprosjektet *Painful Heritage- Cultural Landscapes of the Second World war in Norway. Phenomenology, Lessons and Heritage management* som startet i 2010. Dette prosjektet startet som et samarbeid mellom NTNU og Falstadsenteret. Prosjektet ledes av Professor Marek E. Jasinski ved NTNU, og har tidligere bestått av tre underprosjekter som har tatt for seg aspekter knyttet til krigens kulturminner som er gjelder fagene arkeologi, historie og folkloristikk. Målet med prosjektet er å øke fokuset på forskning rundt det materielle og kognitive kulturlandskapet fra 2. verdenskrig i Norge. Det har også et mål om å sette fokus på forvaltning, dokumentasjon og bevaring av 2. verdenskrigs kulturlandskap (Jasinski, Solheim, & Seim, 2012, s. 263). Det arkeologiske underprosjektet: «Landscapes of Evil» pågår fortsatt og mottar økonomisk støtte fra blant annet EU, NTNU og Riksantikvaren (Jasinski M. E., 2018, s. 653).

I tilknytning til Painful Heritage prosjektet har det blitt utført en rekke arkeologiske undersøkelser ved Falstad som under okkupasjonen fungerte som fangeleir. I 2008 ble det som et prøveprosjekt, utført en kartlegging med GPS for å finne ut hvor leirens bebyggelse var plassert under okkupasjonen. I tillegg ble det gjennomført en prøvegravning. Det ble også gjort forsøk med bruk av georadar i Falstadskogen som under krigen ble tatt i bruk som rettersted og gravplass (Jasinski & Steinvik, 2010) (Jasinski M. E., 2018, s. 653). Det har i senere år også blitt utført to andre utgravninger ved Falstad, den første av disse i 2012, hvor det ble gjort en undersøkelse av et område like ved villaen til leirkommandanten. Dette resulterte i funnet av en avfallshaug som inneholdt materielle levninger etter Falstads som fangeleir. Som en følge av senere erosjon i bakken hvor disse avfallsgropene befinner seg, ble det i 2014 utført en bergingsutgravning av et internasjonalt lag av arkeologer, historikere og rettsmedisinere i fra Norge, Storbritannia og Polen. Dette førte til funn av mer enn 5000 materielle levninger som kan knyttes til Falstads forskjellige bruksfaser som fangeleir under krigen og som interneringsleir for kollaboratører etter krigen og senere bruk som skole (Jasinski M. E., 2018, ss. 653,654,655).

Prosjektet har også ført til en undersøkelse av bevaringsstatus for levningene etter «Lager Wick» på Jersey, en av de britiske øyene i den engelske kanal som under krigen havnet under tysk okkupasjon. Under krigen ble oppført en rekke leirer for slavearbeidere som måtte bygge bunkerne som det i dag ennå finnes en rekke av på disse øyene og som er blitt et viktig fokus for øyenes krigshistorie, (Carr, 2011, s. 176) (Jasinski & Carr, 2014).

I tillegg til arbeidet med Falstad har Jasinski også utført en kartlegging av de tyske befestningene i Romsdalen hvor han har tatt for seg bevaringsstatus for de forskjellige festningsanleggene. Han har også undersøkt bevaringsstatus for fangeleirene som i løpet av krigen ble brukt til å internere de østeuropeiske slavearbeiderne som utførte byggingen av disse festningene, og hvordan denne siden av krigshistorien har blitt formidlet (Jasinski M. E., 2013).

I tilknytting den arkeologiske delen av dette forskningsprosjektet har det ved NTNU under veiledning av Marek E Jasinski, blitt skrevet 5 masteroppgaver som tar for seg de materielle levningene etter 2. verdenskrig i Norge og deres rolle innen kulturminneforvaltningen. Birgitte Fjørtoft skrev i 2012 *Nazismens kulturarv – eit samtidsarkeologisk studium av utvalte krigsfangeleirar i Trondheim og Øysand* (2012). I denne oppgaven utfører hun en studie av 4 tidligere fangeleirer i Trondheimsområdet og

4 leirer i Øysandsområdet. Fjørtoft har utført en identifikasjon a leirene og har deretter undersøkt statusen for bevaringen av materielle levninger fra disse leirene er i dag.

Charles Utvik leverte samme året oppgaven *Krigsfangeleirer i Nordland – Forskningshistorie, bevaringstatus og forvaltningsstatus i et samtidsarkeologisk perspektiv* (2012), hvor han undersøker de materielle levningene etter tyske fangeleirer i Nordland i tilknytning utbygningen av blant annet E6. Han ser også på hvordan forvaltningen av kulturminnene som kan knyttes til dette aspektet av krigshistorien i Norge, har utviklet seg i etterkrigstiden. I oppgaven tar han for seg de materielle levningene som i dag kan finnes igjen i lokaliseringen for tre utvalgte leirene i Saltdal og gjør en undersøkelse av hvordan disse har blitt behandlet i etterkrigstidens forvaltning av krigstidens kulturminner.

Kristoffer R. Rantala skrev i 2014 oppgaven *Festung Lista i et samtidsarkeologisk perspektiv: Okkupasjonens kulturarv i armert betong* (2014). I denne oppgaven tar han for seg forsvarsanlegget Festung-Lista i Vest-Agder og undersøker organiseringen av oppføringen av de tyske forsvarsanleggene langs norskekysten og hvilken rolle disse hadde i forsvaret av Norge. Han undersøker også Festung- Listas tilstand i dag og hvilken rolle den hadde løpet av krigen som et propagandavirkemiddel i form av en «Show of force».

Kristoffer E. Grini skrev i 2015 oppgaven *Ubåtbasen Dora i Trondheim - Fra krig til kultur. En samtidsarkeologisk analyse av krigens landskap inn i fredstid* (2015). Oppgaven tar for seg de materielle levningene etter det tyske marineanlegget som befinner seg på Nyhavna i Trondheim og som ennå er godt synlig i form av de to store ubåtbunkerne DORA 1 og DORA 2. I oppgaven er det redegjøres det for oppføringen av dette havneanlegget og gjort en undersøkelse av de materielle levningene, og deretter en visuell landskapsanalyse av Nyhavna, hvor Grini analyserer områdets utvikling i etterkrigstiden fra et «Site of Oblivion» som aktivt er blitt glemt, men som med tiden har blitt mer inkludert i bylandskapet i Trondheim.

Sunniva E. Bystad skrev i 2018 *Krigens kulturarv i bylandskapet - En samtidsarkeologisk studie av krigsfangeleirer for sovjetiske krigsfanger i Trondheim under andre verdenskrig.* (2018). Hun har gjort en undersøkelse av de sovjetiske krigsfangeleirene som var i Trondheim under krigen, og har utført en visuell analyse av nettverket av fangeirer tilknyttet plasseringen langs Trondheims bevegelseslinjer i form av veier og toglinjer. Hun har også lagt stor vekt på viktigheten av en inkludering av leirenes eksistens i de kollektive norske minner om okkupasjonen under 2. verdenskrig.

6. Undersøkelse av eiendommer

I dette kapitlet vil de undersøkte eiendommene gjennomgås. For hver eiendom vil det oppgis bakgrunn om bruken før krigen. Deretter blir det redegjort for eiendommens bruk under krigen og om det i dag foreligger levninger etter tyskerne. Etter dette gjøres det en analyse av eiendommen hvor det sees på hvilke egenskaper eiendommen har og om plasseringen i Trondheims bylandskap kan ha gjort eiendommen attraktiv til den funksjonen den fikk under krigen. Et moment i analysen vil være om rekvireringen er gjennomført kun utført fra praktiske hensyn, eller den foreligger andre årsaker. Dette er blant annet eiendommens muligheter til å fungere som et maktsymbol for tyske styrker som kunne utnyttes til propagandaformål. Det er derfor gitt en generell redegjørelse for synet på byggverk som et redskap ut fra propagandahensyn.

6.1 Bruken av bygninger som maktsymboler i Tyskland

Etter at nazistene kom til makten i Tyskland i 1933, ble det i den tyske arkitekturen lagt stor vekt på monumentalismen. Hitler hadde sterk tro på byggverks evne til å fungere som et propagandaverktøy. Spesielt ble det lagt vekt på monumentale bygg som med sin størrelse og sitt distinkte utseende, skulle imponere folket og sørge for at de lettere forstod hva bygget skulle symbolisere (Taylor, 1974, s. 272; Macdonald, 2006, s. 109). På 1930-tallet fikk dette spesielt sitt uttrykk ved konstruksjonen av bygg som skulle fremstå som symboler på det gjenoppstående Tyskland og gjenreisningen av Tysklands ære etter nederlaget i 1. verdenskrig. Denne symbolikken var spesielt myntet på utenlandske diplomater (Taylor, 1974, s. 129). Den symbolske makten til disse monumentale byggene skulle styrkes ved at de ble oppførte ved åpne plasser som kunne tas i bruk i partisamlinger. Disse samlingene hadde som mål styrke samholdet i partiet og virke avskrekkende på motstandere av nazistene (Taylor, 1974, ss. 176,177; Rhodes, 1976, s. 26). Dette førte blant annet til byggingen av de enorme strukturene som utgjør nazipartiets samlingsplass i Nürnberg, hvor det på trettitallet ble avholdt ukelange store partisamlinger som ble filmet og utnyttet som propaganda både internt i Tyskland og utenlands (Macdonald, 2006, s. 107).

I tillegg til nye monumentale byggverk ble også allerede eksisterende bygg tatt i bruk og kulturelt innredet til å fungere som symboler på det nazistiske styret. Dette skjedde blant annet med slottet Wewelsburg i Paderborn som ble overtatt av SS i 1935 og ble tatt i bruk som en utdanningsinstitusjon for organisasjonen. Selve slottet skulle symbolsk sett knytte organisasjonen til den teutoniske ridderordenen og på den måte skulle de fremstå som en elitegruppe i samfunnet for på den måten og få større autoritet (Jaskot, 2000, ss. 99,100). Sporene etter bruken av bygg som propagandaverktøy eksisterer ennå i form av de store monumentale byggverkene som overlevde krigen. Samlingsplassen i Nürnberg eksisterer fortsatt, blant annet i form av Zeppelinbygget (Macdonald, 2006, ss. 114,121). Et annet monumentalt bygg som i sin tid ble bygd som et symbol på partiets makt er luftfartministeriet i Berlin som ble bygget i 1935 på ordre fra Herman Göring (Taylor, 1974, s. 196) Bygget huser i dag det tyske finansdepartementet og har siden 1992 vært kjent som Detlev-Rohwedder bygget (Bundesfinanzministerium, u.d.).

Som denne gjennomgangen viser, ble arkitektur og bygg brukt bevisst for å demonstrere nazistenes makt. Symbolbruken gjaldt både bygg som ble bygget i løpet av 30-talle

under nazistenes styre men også eldre bygg som i løpet av denne perioden ble gitt ny symbolske meninger. Denne bevisstheten ble også tatt med til de okkuperte områdene i andre land, og har dermed kunne vært et viktig trekk ved valget av eiendommer som ble rekvirert i Trondheim.

6.2 Hotell Phønix Munkegata 26

Figur 5: Hotell Phønix i 2019. Foto: Andreas Alsaker

Hotell Phønix ble åpnet i 1914 under navnet «Hotell Augustin» (Stokkan, 2010, s. 53). Bygget ble reist i perioden 1911-1913 på tomten hvor Lundgreengården tidligere hadde stått. Hotellets dokumenter i Oppgjørskontoret opplyser at bygget ble beslaglagt allerede 9. april 1940 da Wehrmacht tok alle værelsene i hotellet med unntak av spisesalen, kjøkkenet, kafeen og direktørens leilighet. I 1944 ble også disse beslaglagt sammen med alt inventar. Hotellet ble brukt av okkupasjonsmakten fram til 13. mai 1945. Da forlot tyskerne hotellet og de allierte overtok det fram til 9. januar 1946. I etterkrigstiden byttet hotellet eiere flere ganger og ved stengingen i 2009 het hotellet «Hotel Residence» (Bratberg T. T., 2008, s. 443).

Av Oppgjørskontorets dokumenter framgår det ikke hva hotellet ble brukt til under krigen, men i listen over tyske forlegninger i *LARK Milorg i Trøndelag 1940-1945*, oppgis det at hotellet ble brukt av Stadtkommandatur (Gjems-Onstand, 1981, s. 89). Lokalhistoriker Knut Sivertsen har i et møte opplyst om at dette var en militær stilling som hadde til oppgave å være et bindeledd mellom det tyske militæret og den sivile befolkningen for å sørge for minst mulig konflikter mellom det tyske militæret og sivilbefolkningen i Trondheim. Dette innebar blant annet å håndtere henvendelser fra sivile knyttet til militære aktiviteter som for eksempel rekvireringen av eiendommer. Hotellet skal ha hatt funksjon som innkvartering av tyske offiserer og sikkerhetspolitiet (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015). Hotellet fungerte også som mottak for henvendelser fra Trondheims befolkning eller som mottak når tyskerne ønsket å kunngjøre bestemmelser. Dette var for eksempel tilfellet ved oppløsningen av styrene i sportsklubbene i Trondheim 4. november 1940 hvor de nye innvalgte styremedlemmene ble pålagt å møte på hotellet for å bli kjent med nye forholdsregler for driften av klubbene (Sellæg, 2015, s. 75).

Det oppgis i *Trondheim byleksikon* at hvelvkjelleren i bygget fungerte som ølstue under krigen (Bratberg T. T., 2008, s. 443). Dette nevnes også i *Bunkersen* hvor det opplyses at levninger etter denne ølstuen ennå eksisterer (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s.

360). Ved undersøkelser av Plan- og Byggesaksmappene til hotellet kan det tyde på at dette er en sannhet med modifikasjoner. Plantegninger over hotellets kjeller fra 40-tallet viser at det ikke eksisterte en hvelvkjeller i hotellet (Trondheim kommune, Byarkivet). Hvelvkjelleren tilhørte opprinnelig Banggården som lå like ved siden av hotellet i Munkegaten 22, som ble revet i 2009 (Antikvarisk utvalgt, 2009). I et dokument i hotellets Byggesaksmappe fra 1946 skrives det at i løpet av 1944 fikk hotellets direktør som også eide Banggården, kastet ut malingsbutikken som leide lokaler i gården. Det ble deretter startet arbeide med å ominnrede bygget til restaurant. Materialene som trengtes til dette ble levert av Wehrmacht og det spekuleres i et dokument om ominnredninger er noe som ble påtvunget hotellets direktør (Trondheim kommune, Byarkivet). Det er rimelig å anta at det er denne ominnredningen av Banggården til restaurantlokaler som kan ligge bak beretningen om bruken av hotellets kjeller som ølstue. I det hvelvkjelleren i løpet av 60 eller 70 ble slått sammen med hotellets egen kjeller.

Hotell Phønix i dag

Bygningen som tidligere huset Hotel Phønix, ble i 2009, kjøpt opp av Det norske oljeselskap ASA som i dag heter Aker BP ASA. Siden 2010 har bygget fungert som selskapets kontor i Trondheim (Stokkan, 2010). John K.F. Holden, tidligere ansatt i Aker BP ASA, har informert om at bygget nå er totalt ombygd innvendig (møte 21.9.2017). Det eneste som i dag er bevart av det originale bygget, er fasaden. Unntaket er kjelleren i bygget som i dag brukes som lokaler til baren ØX, som er knyttet til restauranten Frati som ligger ved siden av Phønix.

Lokalene til ØX inneholder de mulige levningene etter den tyske okkupasjonen i form av malerier som befinner seg i hvelvkjelleren, og som skal ha blitt brukt som ølstue av tyskerne. Maleriene er malt rett på veggen rundt en peis og i en gjennomgang i hvelvkjellerens østlige ende. På forsiden av peisen er det et motiv som består av en flaske, et glass, en musikknote og to spillekort. Rundt inngangsdøren til den lille gangen er det blir malt et drikkekrus og et banner over inngangen. Selve gangen inneholder en rekke motiver. På den venstre vegg er det et motiv av to personer i en hallbygning, en vindusglugg utstyrt med et jerngitter og restene av et motiv av hånden til en person. Høyre vegg har også hatt motiver, men disse er i svært dårlig forfatning. Man kan ennå se motiver av en krukke, en nøkkel på en kjetting og et banner lik det som befinner seg over inngangen. Det største motivet befinner seg på andre siden av gangen og er malt på sørveggen i kjelleren.

Dette er et maleri av inngangspartiet til et vertshus med 5 gjester synlig i bildet. Klærne til personene på bildet, og rommet de befinner seg i, gir et samlet inntrykk av at motivet er hentet fra middelalderen. Hele bildet har på ett eller annet tidspunkt blitt overmalt med et rødt kryss og teksten «ikke rive».

Figur 6 Peisen med malerier. Foto: Andreas Alsaker

Michael Minervini, eier av Frati og ØX, har fortalt at kjelleren også tidligere har blitt brukt som serveringsted på 1990- og 2000- tallet (møte 18.09.2017). Det kan derfor ikke sees bort ifra at disse motivene er rester av dekorasjoner som er blitt malt på disse tidspunktene. I artikkelen *Tyskernes Militærbyggeri* tar Janne Wilberg (2015) for seg et eksempel på lignende dekorasjoner av en bygning med dekorasjoner. Dette gjelder offisersmessa ved Festung-Lista som i løpet av krigen ble dekorert med maritime bilder for å gi den et preg av en havnekleppe. I Oslo er det ved en blokk på Bjølsen som ble brukt som kaserne under krigen, også funnet en rekke motiver i kjelleren som er blitt malt av en eller flere tyske soldater (Stav, 2012). Dekorering av rom virker å være et trekk som går igjen i bygg som ble tatt i bruk av soldater som fritidsområder eller boliger i Norge. Det faktum at hvelvkjelleren hadde en fritidsfunksjon, og at dekorasjon av lokaler var vanlig i bygg med en slik funksjon, tilsier at maleriene kan være levninger etter okkupasjonen av Trondheim.

Analyse

Hotell Phønix ligger i sentrum av Trondheim hvor hotellet henvender seg mot Torget som er en åpen plass i sentrum av Midtbyen. Det er fire store bevegelseslinjer som fører til torget. Dette er Munkegaten som krysser torget nord-sør, og Kongens gate som krysser det øst-vest. Disse bevegelseslinjene knytter også torget til andre store bevegelseslinjer som går gjennom Midtbyen og gjør at det er lett å finne fram til området. Selve hotellet har et klart monumentalt utseende på grunn av størrelsen og fasade noe som gjør det meget synlig i bybildet. Bilder tatt på 40-tallet viser at bygget på dette tidspunktet var enda mer monumentalt, fordi de omkringliggende byggene var mye mindre. Bygget fremstod derfor som et klart landemerke i Midtbyen. Det monumentale utseende kan ha spilt en viktig rolle i valget av hotellet som innkvartering for Stadtkommandaturet og at hotellet ser ut til å ha spilt en betydelig rolle som et hovedkvarter for tyskerne. Den kulturelle innredningen av hotellet med militære administrative funksjoner, gav det tyske militæret et stort synlig bygg med en sentral plassering i

Figur 7 Det store veggmaleriet i hvelvkjellerens østlige ende. Teksten "Ikke rive» og et kryss er blitt malt over det. Foto: Andreas Alsaker

Figur 8 Flyfoto over torget fra 1947. De røde pilene peker ut Kongens gate. De grønne Munkegata. Tallene merker undersøkte eiendommer: 1: Hotell Phønix. 2: Misjonshotellet 3: Stiftsgården 4: Tinghuset. Flyfoto hentet fra: <https://kart.1881.no>

Midtbyen. Dette gjorde at hotellet ble et tydelig symbol på tyskernes tilstedeværelse sentralt i Trondheim.

Hotellet henvender seg som tidligere nevnt mot torget. Dette kan også ha spilt en rolle i bruken bygget. Torvet er en åpen plass sentralt i Trondheim lik det som var et ideal i byplanlegging under nazismen og som under krigen ble det også tatt i bruk til arrangementer på samme måten som åpne plasser i Tyskland. Det mest alvorlige som ble arrangert på torget var kunngjøringen av unntakstilstanden i Trøndelag i oktober 1942, som førte til

henrettelsen av 10 sonofre uten lov og dom. Denne hendelsen ble offisielt kunngjort på torget av Josef Terboven, Reichskommisær for

Norge sammen med en stor samling av tyske soldater og politimenn på oppstilling (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 303). Torget ble dermed kulturelt innredet til å fungere som en scene for tyske maktdemonstrasjoner. Det egnert seg godt til slike arrangementer ikke bare på grunn av den store åpne plassen, men også fordi en rekke monumentale bygg som fungerte som hovedkvarterer for de tyske styresmaktene var godt synlige for folk som befant seg på torvet. Dette gav denne åpne plassen en sterkere symbols kraft i rollen som en scene for arrangementer som skulle framvise den sterke tyske tilstedeværelsen i byen.

Rekvireringen av Hotellet har klare praktiske sider da det i sin funksjon som hotell fungere godt som innkvarteringslokaler for tyske offiserer. Med den sentrale plassering byen var det også et landemerke som var lett å se. Rekvireringen har også klare symbolske verdier da hotellet ble et sentralt plassert og godt synlig symbol på den tyske okkupasjonen av Trondheim.

Figur 9 Hotell Phønix utstyrt med SS-flagg under okkupasjonen. Foto brukt med tillatelse fra Stian Ludvigsen.

6.3 Stiftsgården. Munkegata 23

Figur 10 Stiftsgården i 2019 Foto. Andreas Alsaker

Byggingen av Stiftsgården ble påbegynt i årene 1774-75 etter initiativ av Fru Cecilia Schøller. (Andersen E. M., 2006, s. 61). Fru Schøller flyttet for godt til København i 1783 (Andersen E. M., 2006, s. 11), lenge før byggingen av Stiftsgården var ferdig. Huset ble etter dette bebodd av hennes svigersønn, General George Frederik von Krogh, som var den Nordenfjeldske general og dermed den militære kommandanten for de nordligste delene av Norge. Von Krogh tok Stiftsgården i bruk som residens i byen i vinterhalvåret (Andersen E. M., 2006, s. 11).

Da det var den militære kommandantens ansvar og ta imot kongelige gjester og tradisjonen var å huse dem i sin egen bolig, fikk Stiftsgården tidlig en tilknytning til de kongelige besøk i Trondheim (Andersen E. M., 2006, s. 73). På grunn av økonomiske problemer ble Stiftsgården solgt til kong Christian 7. i år 1800 (Andersen E. M., 2006, s. 74). Stiftsgården ble nå tatt i bruk som bolig og kontor for stiftsmannen, som tilsvarer i dag tilsvarer vår fylkesmann. I tillegg fortsatte den å fungere som bolig ved kongelige besøk i byen. I 1906 ble hovedfunksjonen å være kongebolig (Andersen E. M., 2006, s. 75), noe den fortsatt er i dag.

Stiftsgården ble rekvirert av det tyske Reichskommisariatet i juni 1940, rett etter at våpenhvilen mellom de norske og tyske styrkene ble underskrevet (Statens bygge- og eiendomsdirektorat. Distrikt.KTR Trondheim). Reichskommisariatet var det tyske organet for det sivile styret av Norge og Kommisariatet tok blant annet kontroll over den norske økonomien, rasjoneringen og det kulturelle livet i landet (Nøkleby, 2016, ss. 116,117,118). Kommisariatet ønsket å bruke bygningen som kontorer og derfor innrede det til slike formål. Professor Sverre Pedersen ved NTH klarte å overbevise de tyske myndighetene om at ombyggingene måtte gjøres med lette skillevegger som lett kunne fjernes for å ikke skade bygget. Til tross for iherdig innsats klarte han ikke å stoppe alle endringer, og en rekke av disse nevnes i Korrespondansearkivet i Dora. I Stiftsgårdens søndre fløy bygde tyskerne om stallen i første etasje til et badeanlegg hvor en ny pipe ble murt opp. I sydfløyens andre etasje ble det innredet et rom hvor det tidligere høyloftet var og ved innkjørselen ble det bygd et vaktrom. Det ble også ha innredet ett offiserskasino i 2. etasje i nordre fløy ved at alle rommene her ble revet ut. Det ble også gjennomført oppussinger i form av maling av rom, tetting av tak og installeringen av et nytt midlertidig sentraloppvarmingsystem (Statens bygge- og eiendomsdirektorat. Distrikt.KTR Trondheim).

Etter krigen ble det satt i gang en omfattende oppussing av Stiftsgården under ledelse av prof. Sverre Pedersen. Skilleveggene ble fjernet, rommene ble innredet på nytt og det tyskinstallerte sentraloppvarmingssystemet ble fjernet. Nordfløyen ble ikke endret på, og den er en gjenganger i korrespondansen i slutten av 40-tallet, da kong Haakon ønsket at det her skulle bygges rom til kronprinsparet og deres familie (Statens bygge- og eiendomsdirektorat. Distrikt.KTR Trondheim). Først i 1952 ble det satt av penger til å gjennomføre ombygningen, og den sto ferdig i 1956 (Andersen E. M., 2006, s. 125).

Stiftsgården i dag

Sydfløyen av Stiftsgården er den delen av bygget som i dag inneholder levninger etter rekvireringen og brukes hovedsakelig som lager for diverse kasserte møbler. Den er også bolig for gardesoldatene når disse befinner seg på Stiftsgården. Badeanlegget som nevnes i Korrespondansearkivet, eksisterer fortsatt og befinner seg i sydfløyens første etasje. Selve badeanlegget består av en rekke garderober og dusjer fordelt på tre mindre rom. Dette blir i dag brukt av gardesoldatene. Garderoben og dusjanleggene er alle bygde med lettvegger. Dette er et trekk ved de rommene som ble bygget i sydfløyen under krigen ifølge byggansvarlig Torstein Rønning (møte 3.11.2017) og slike konstruksjoner finnes ikke andre steder i Stiftsgården. I tillegg til garderobene og dusjene er det også en badstue innerst i badeanlegget hvor skorsteinen som blir nevnt i korrespondansearkivet, kan finnes igjen. Selve badstuen er ikke i bruk i dag og har ifølge Rønning, heller ikke vært i bruk siden slutten av 1950-tallet.

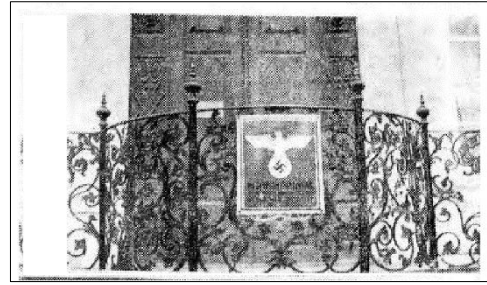
I et rom i 2. etasje som i dag blir brukt til lagring av sengeposter, befinner det seg et avlukke av lettvegger hvor det er installert en varmtvannstank utstyrt med en flottør. Rønning har fortalt at denne skal ha blitt satt opp av de tyske okkupantene for å sørge for at badstuen hadde varmtvann. Det nevnes i arkivene til eiendomsdirektoratet at det skal ha blitt innredet et rom i andreetasjen, og det er muligens dette det siktes til (Statens bygge- og eiendomsdirektorat. Distrikt.KTR Trondheim). Sydfløyens loft har to rom som i dag er tatt i bruk til å lagre diverse gjenstander og møbler. Begge disse er i likhet med garderobeanleggene og avlukkert for varmtvannstanken bygget med lettvegger noe som gjør det sannsynlig at også disse to rommene er ombygginger fra okkupasjonen.

En siste mulig levning etter rekvireringen befinner seg på sydfløyens vestre endevegg. Rett under badstuen er det en kjeller som skiller seg sterkt fra de andre kjellerne i Stiftsgården. I motsetning til kjellerne under hovedfløyen er dette ikke en hvelvkjeller. Det er ikke kjent at denne noensinne har vært i bruk og det mangler i dag også en trapp ned til kjellerrommet. Kjelleren er ifølge Rønningen, heller ikke å finne på planoversikter fra før krigen. Muligens er dette et byggeprosjekt fra krigen som aldri ble fullført eller tatt i bruk. I eiendomsdirektoratets arkiver finnes det en plantegning fra 1947 over Stiftsgårdsparken. Her ser det ut til at denne kjelleren er tegnet inn. I planen blir det heller ikke opplyst hva kjelleren ble brukt til, men det viser at den allerede eksisterte på 40-tallet (Statens bygge- og eiendomsdirektorat. Distrikt.KTR Trondheim).

Figur 11 Skiltet funnet i Nidelven.
Foto: Andreas Alsaker

I selve hovedbygget er det i dag en mulig levning etter den tyske rekvireringen. Dette er et skrivebord som befinner seg på adjutantens kontor i sydhjørnet av hovedbygget. Historiker Eystein Moe Andersen som har skrevet om Stiftsgårdens historie, har via e-post fortalt at skrivebordet skal ha blitt laget av en norsk møbelsnekker for Reichskommisariatet (epost mottatt 07.02.2016). selve skrivebordet har ingen tydelige markeringer som viser at det er laget for de tyske okkupantene, men er dag tatt i bruk til formidling av Stiftsgårdens historie fra krigen under de guidede omvisningene. I 2009 ble et skilt knyttet til Reichskommisariatet som kan ha hengt på Stiftsgården, funnet i Nidelva og som mest sannsynlig ble fjernet rett etter freden og kastet i elva (Aamodt & Pettersen, 2009). Skiltet ble fram til 2018 lagret ved de arkeologiske samlingene til Vitenskapsmuseet, men ble deretter overført til magasinene til Rustkammeret i Trondheim.

Figur 12 Detalj fra bilde i Adresseavisens utgave 20. Desember 1945 som viser Stiftsgårdens inngangsparti. Dette kan være skiltet som ble funnet i Nidelva

Analyse

Stiftsgården er en stor trebygning som ligger nær opp til torget. Det ligger langs den nordlige strekningen av Munkegata som er en av de sentrale bevegelseslinjene som går mot torget. Byggets størrelse og plassering langs en sentral bevegelseslinje, gjør at det er meget lett å finne fram til bygget (figur 8). Bygget er et viktig landemerke i Trondheim. Størrelsen på Stiftsgården gjør det mulig å huse en stor stab og det må dermed ha vært en praktisk grunn å velge dette bygget som hovedkontor for det sivile tyske styret. Stiftsgården nære tilknytning til torvet kan også ha vært et moment i valget av bruken av eiendommen. Da dette også økte torgets verdi som en scene for tyske arrangementer.

Det kommer fram i Korrespondansearkivet at Stiftsgården ikke var innredet for å fungere som et kontorlokale og ble derfor utstyrt med lettvegger før det kunne tas i bruk. Når Reichskommisariatet likevel velger å ta bygget, kan dette ha en sammenheng med lokaliteten av bygget i Trondheim. I tillegg kan okkupasjonsmaktens bevissthet om bruken av bygg i propagandaformål og den symbolske verdien som var knyttet til byggets funksjon som kongebolig, også ha hatt stor betydning. Ved at bygget ble kulturelt ominnredet til å fungere som hovedkontor for den tyske sivile administrasjonen i Trondheim, oppstod det en symbolsk kontinuitet i det Stiftsgården nå fortsatte og fungere som «bolig» for styret av Trondheim. En lignende videreføring av funksjonen til et bygg med sterkt symbolsk verdi kan også sees i Oslo, hvor Reichskommisariatet hovedkontor ble lagt til Stortingsbygget (Reisegg, 2016, s. 165). Stiftsgårdens symbolske verdi som bolig for Norges overhodet, ble på denne måten overført til den tyske sivile administrasjonen.

6.4 Tinghuset. Munkegata 20

Figur 13 Tinghuset i 2019 Foto: Andreas Alsaker

Byggingen av Trondheim Tinghus startet i 1937 og var ved okkupasjonen fortsatt under bygging. Etter okkupasjonen beordret tyskeren at byggingen skulle fortsette, da de hadde stor interesse av få bygget raskt ferdig. Den trege byggeprosessen førte til at det i oktober 1940 ble holdt et møte mellom bygghverveskommisjonen og representanter for tyske myndigheter. Her ble komiteen truet med at tyskerne selv ville ta ansvaret for byggingen av Tinghuset da det var mistanke om at forsinkelsene var et forsøk på sabotasje (Enger, 1946). I 1941 ankom en innsatsstab fra den halvmilitære Organisasjon Todt til Trondheim som tok i bruk Tinghuset som hovedkvarter (Sivertsen, 2001, s. 117). Organisasjon Todt var som tidligere nevnt en paramilitær organisasjon som etter krigsutbruddet hadde fått ansvaret for utbygging av festninger i Tyskland og okkuperte land og som skulle jobbe med byggingen ubåtbunkerne Dora 1 og 2 i Trondheim. Dokumenter i Martin Engers arkiver (1946) viser at O.T. i løpet av mai 1941 hadde begynt å kreve å få rom i Tinghuset tilpasset sine behov. Disse endringene innebar blant annet byggingen av en kinosal i lagmannsretten, etableringen av en vaktpost i Tinghusets fjerde etasje og en luftvernstilling på den sørvestlige delen av taket på Tinghuset.

Ved krigens slutt var byggeprosessen ennå ikke ferdig. I tillegg til ferdigstillingen av selve Tinghuset ble man nødt til å bygge om mange av endringene O.T. hadde krevd under krigen. Allerede i mai 1945 ble Trondhjems cementstøberi og entreprenørforretning as gitt i oppdrag å fjerne en rekke av endringene som var gjort i og utenfor Tinghuset av O.T. Dette omfattet blant annet åpningen av gjenmurte vinduer i 1. etasje og fjerning av en vaktpost (Trondhjems cementstøberi og entreprenørforretning, Ca. 1945). Rett etter flyttet Trondheim lagmannsrett inn. En rekke landssviksaker kom for retten i Tinghuset i løpet av etterkrigstiden. Den mest kjente av disse var rettsaken mot Henry Oliver Rinnan og resten av Rinnan-banden. Disse sakene ble avholdt i Lagmannsretten lokaler som ennå ikke var ferdigbygd. Først i 1951 stod Tinghuset helt ferdig (Statsbygg, u.d.).

Tinghuset i dag

Tinghuset forvaltes av Statsbygg, og huser Sør-Trøndelag tingrett, Frostating lagmannsrett og Namsmannen i Trondheim. Det ble gjennomført en større ombygging i 1994. Da ble bruken av alle rom endret og huset fikk en ekstra etasje (Statsbygg, u.d.). Berit Østby haugen Nervik, som er Statsbyggs eiendomsforvalter for Tinghuset, har via epost informert at det i dag ikke foreligger kjennskap om at det er materielle levninger fra 2. verdenskrig (epost mottatt 12.05.2017) i bygget, unntaket er det offentlige tilfluktsrommet som det ikke er blitt gjort noen endringer på etter krigen. Det offentlige tilfluktsrommet har tidligere vært tema for en nett-tv reportasje på Adresseavisens hjemmeside og er på den måten muligens et av de mer kjente stedene i Trondheim med tydelige levninger etter 2. verdenskrig (Lervik, 2012). I reportasjen nevnes det at bomberommet ble bygd av tyskerne. Dette er ikke riktig da bomberommet ble støpt i løpet av 1938 av Trondhjems cementstøberi og entreprenørforretning (Ca. 1945) og var altså planlagt før krigen. Støpningsarbeidet ser ut til å ha vært ferdig innen januar 1940 ettersom det ikke nevnes noe om støpningen i Martin Engers (1946) dagsrapporter. Kun innvendig arbeid i underkjelleren beskrives i disse rapportene.

Selve tilfluktsrommet befinner seg i den nordlige delen av Tinghusets kjeller, og inngangen består av en trappeoppgang med hvitmalt betong. På veggen ned til det andre trappeløpet er det påmalt en brun pil som bærer innskriften: «Zum Luftschutzraum». I det andre trappeløpet er ordet «Oppgang» på norsk blitt påmalt med svart maling. Da bomberommet ble tatt i bruk i løpet av okkupasjonen, skal det ha oppstått problemer med å få publikum til å bruke det, da kjelleren nærmest framstod som en labyrint under bygningsperioden (Enger, 1946). Det er mulig at tekstene som er blitt malt på veggene er et forsøk på å gjøre det lettere å finne fram til bomberommet.

Figur 14 Gangen ned til bomberommet med den tyske og norske veivisningen synlig Foto: Andreas Alsaker

Figur 15 Bilde av bomberommet tatt av Schrøder i juni 1940 med en tysk ventilator installert. Fotograferingen nevnes i Engers dagsrapport. Foto hentet fra: <https://digitaltmuseum.no/011012896462/rode-kors-forstehjelpsstasjon-i-tinghuset>

Selve bomberommet består av en lang gang som strekker seg fra sør til nord med innganger til to større rom langs den vestlige vegg. Det er i tillegg to mindre rom i den sørlige enden av gangen. Det første rommet er utformet som en L og har i etterkrigstiden blitt brukt til lager. Rommet inneholder to ventilatorer produsert av det tyske firmaet Auer. Dette er strømdrevne «lunger» eller blåsebelger som pumpet luft inn fra utsiden for å fjerne farlige gasser. Dersom det skulle oppstå et strømbrydd er de utstyrt med manuelle pumper (Lervik, 2012). Martin Engers (1946) dagrapporter nevner at installasjonen av ventilatoranleggene i underkjelleren ble satt i gang den 3. april 1940, 6 dager før invasjonen. Fotografier tatt av bomberommet 21. eller 22 juni samme året, viser at disse ventilatorene da allerede var installert. Om disse ventilatorene kan sees på som levninger etter den tyske okkupasjonen på bakgrunn av sitt tyske opphav, er ikke godt å si. Installasjonen av ventilatorene startet som nevnt før invasjonen av Norge. Dette sannsynliggjør at ventilatorene allerede da var kommet til Trondheim og var klar til installasjon. Samtidig inneholder et av de mindre rommene i underkjellerens sørlige ende et apparat som kan være en ventilator av svensk opprinnelse. Denne er utstyrt med en merkelapp med påskriften «Friskluftsrom». Apparatet er laget av firmaet «Olof Nilson, Stockholm» og er av typen Renil med produksjonsår 1940. I likhet med de tyske apparatene har det også en trakt som kan festes til et rør som vil føre oksygen inn i rommet. Apparatet er i tillegg utstyrt med en sveiv som kan ha fungert som de manuelle pumpene på de tyske ventilatorene. Dette kan være en reservegenerator i tilfelle en av de installerte skulle bli ødelagt. Det er også en mulighet for at den opprinnelige planen var å installere luftgeneratorer fra dette svenske firmaet. Okkupasjonen av Norge kan ha satt en stopper for import av flere av disse svenske ventilatorene og ført til at man har blitt nødt til å benytte seg av de tyske som er blitt installert. Problemer med å skaffe reservedeler i løpet av krigen kan også ha vært en grunn til at denne svenske ventilatoren ikke ble installert. I Martin Engers (1946) dagrapporter dukker det opp et tilfelle hvor en av de tyske ventilatorene gikk i stykker, og man ble nødt til å kontakte produsenten for å skaffe reservedeler. Ettersom Norge var under tysk okkupasjon kan det ha vært lettere å forholde seg til tyske firmaer enn svenske til tross for svensk nøytralitet.

Innerst i det første rommet på den vestlige vegg, befinner det seg spor etter en døråpning som på et tidspunkt er blitt fylt igjen med sement. Dette er med stor sikkerhet restene etter en underjordisk gang som ble bygd mellom Tinghuset og garasjen som under krigen ble oppført på Harmoniens tomt. Harmonien var et trepalé som brant ned i løpet av vinteren 1942 (Stokkan, 2010, s. 38) og O.T. ryddet i 1943 bort restene etter paleet og konstruert en garasje med en underjordisk gang (Oppgjørskontoret, 1951). Denne gangen nevnes også i arkivene til Trondhjems cementstøberi og entreprenørforretning (Ca. 1945) som inneholder kvitteringen som ble gitt av O.T. for støpningen av en gang mellom Tinghuset og garasjen. Det andre større rommet, er i likhet med det første i dag tatt i bruk til oppbevaring av kasserte møbler, og inneholder også en luftgenerator lik de som står i det første rommet.

De to små rommene i bomberommets sørlige ende er begge så å si tomme og inneholder ingenting annet enn den svenske generatoren.

Figur 16 Den gjenmurte gangen til garasjen Foto: Andreas Alsaker

Tinghuset har som tidligere nevnt gjennomgått en rekke forandringer i årene som har gått etter okkupasjonen. Med unntak av den tyske veggpåskriften og den igjenstøpte gangen til Harmonien, er det i dag ingen andre kjente levninger etter okkupasjonen igjen. Det kan ikke sees i bort fra at det ennå eksisterer gjenstander fra okkupasjonene blant alt rotet som nå fyller opp tilfluktsrommet. Dette har ikke blitt ryddet opp i og det er ingen som har oversikt over nøyaktig hva som er blitt samlet opp her i årenes løp.

Analyse

Tinghuset er et monumentalt bygg som ligger langs bevegelseslinjen Munkegaten som går nord-sør fra torget mot Nidarosdomen. Selve Tinghuset ligger tett opp til torget og var på 40-tallet meget godt synlig fra hele torget og Munkegaten (figur 8). Byggets monumentale utseende og størrelse har kunnet fungere som et symbol på OTs tilstedeværelse i Trondheim da det fremstår som et klart landemerke. I likhet med Hotell Phønix og Stiftsgården har byggets posisjon knyttet tett opp til torget, ikke bare ført til at kontorene til O.T. var lette og finne fram til, men har også sørget for at torget framstår som et klart tysk maktsentrum i midten av Trondheim. Etter at Harmonien brant ned, ble dette forsterket med konstruksjonen av garasjebygget.

En egenskap ved Tinghuset som kan ha vært viktig ved valget av byggingen som hovedkontor for O.T, er at det ikke var ferdig da det ble rekvirert. Dette gav O.T. en mulighet til å utforme bygget som det passet dem ved å tvinge igjennom ombygginger og innredninger av rom etter sitt eget behov. Å få rom som var under bygging ominnredet til egne formål i stedet for å ominnrede allerede eksisterende rom med bestemte funksjoner, kan ha vært en praktisk side ved rekvireringen.

Rekvireringen av Tinghuset gav O.T. egnede lokaler i Trondheim som i større grad enn andre bygg kunne tilpasses organisasjonens behov. Med sitt monumentale preg og størrelse kunngjorde bygget også OTs tilstedeværelse i Trondheim sentralt plassert i midtbyen. Rekvireringen av Tinghuset fremstår med dette som en praktisk og symbolsk rekvirering.

6.5 Misjonshotellet Kongens gate 26

Figur 17 Misjonshotellet i 2019. Foto: Andreas Alsaker

Hotell Augustin åpnet i 1914 under navnet Grand hotell og var i drift under dette navnet fram til 1933. Det ble da kjøpt av Trøndelags indremisjonskrets. Hotelldriften fortsatte og det ble omdøpt til Misjonshotellet (Bratberg T. T., 2008, s. 59). Selve hotellet skal ifølge dokumentene i Oppgjørskontorets arkiver ha blitt beslaglagt den 1. desember 1941. Hotellet ble etter beslagleggelsen tatt i bruk av det tyske sikkerhetspolitiet. I tillegg til å

ha fungert som kontorer for sikkerhetspolitiet, skal det også ha vært en telefonsentral i bygget som ble brukt til å avlytte telefonsamtaler i Trondheim (Adresseavisen, 1945). Det ble også slått hull i kjellerveggene mellom Kongens gate 26,24 og 22 etter at disse eiendommen også ble rekvirerte av tyskerne og det ble bygget celler i disse kjellerlokalene (Oppgjørskontoret, 1951). Hotellet ble i løpet av krigen muligens Trondheims mest beryktede bygning. Forhørene som ble fortatt av sikkerhetspolitiet, kunne til tider ta form av «verschäfte vernhemungen» skjerpede forhør på norsk. Dette var i realiteten ren tortur for å få mistenkte personer til å snakke (Bergfald, 1978, s. 14). Sikkerhetspolitiets bruk av hotellet og de handlinger som ble utført der, førte til at hotellet ble mye omtalt i etterkrigstiden. Selv i Oppgjørskontorets gjennomgang av erstatningssaken vedrørende hotellet kommer byggets ry fram, da her blir omtalt som «det berømmelige Misjonshotellet» (Oppgjørskontoret, 1951).

Ved kapitulasjonen rømte sikkerhetspolitiet hotellet og det ble rekvirert av britiske styrker (Oppgjørskontoret, 1951). I den første etterkrigsperioden ble hotellet også tatt i bruk av det norske politiet som brukte cellene i Kongens gate 22 til å fengsle landssvikere og tidligere gestapister (Bratberg T. T., 2008, s. 59; Adresseavisen, 1945). Den meste kjente av disse var Henry Oliver Rinnan, som var den eneste som klarte å rømme fra hotellet en kort tid, julaften 1945 (Adresseavisen, 1945). Hotellet ble frigjort og ført tilbake til Indremisjonen 17. januar 1946 og misjonen fortsatte hotelldriften fram til 1985 da det ble solgt til selskapet «Made inn as» og ble omdøpt til Hotel Augustin (Bratberg T. T., 2008, s. 59). I dag brukes bygget av hotellkjeden Quality Hotels og heter Quality Hotel Augustin.

Misjonshotellet i dag

Hotellet har ifølge direktøren Eivind Askeland (møte 04.09.2017), blitt pusset opp en rekke ganger etter krigen. Dette har endret romstrukturen på bygget dramatisk idet noen rom er blitt slått sammen og andre har forsvunnet helt. Hotellets suite er ett av få rom som ikke har blitt endret mye på etter krigen. Dette rommet er det eneste i hotellet som er utstyrt med peis og er blant de ansatte kjent som «Rinnan-rommet». Da det fortelles at rommet skal ha fungert som Rinnans kontor under krigen. Undersøkelser av Schrøders billedarkiv på Sverresborg har vist at dette mest sannsynlig ikke stemmer. Det her funnet bilder datert til 1944 som med stor sikkerhet viser dette rommet, og hvor konvolutten med negativene, er påskrevet «Sikkerhetspolitiets Chefs kontor» (Digitalt Museum, 2018). Hvis dette stemmer ble suiten ikke brukt som kontor av Rinnan, men av Gerhard Flesch. Han var leder for sikkerhetspolitiet i Midt-Norge og var på grunn av sin harde lederstil og brutalitet, en fryktet mann både blant sikkerhetspolitiets egne ansatte og Trondheims befolkning (Reitan, 2000, ss. 76,79). Rommet er som nevnt det eneste i hotellet med peis, og det er

Figur 18 Fotografi fra Schrøderarkivet datert 1944. Hentet fra: <https://digitaltmuseum.no/021017968833/kontoret-til-sjefen-for-det-tyske-sikkerhetspolitiet>

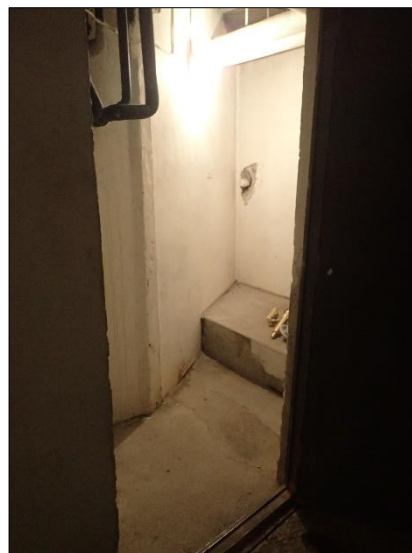
en mulighet for at denne ble murt opp etter rekvireringen. Oppsett av peiser og varmeanlegg i rekvirerte bygg er noe som går igjen i Oppgjørskontoret arkiver.

Kjelleren er den delen av hotellet hvor de ansatte ennå mener at det eksisterer levninger etter rekvireringen. Dette gjelder celler som ble bygd av sikkerhetspolitiet. Disse cellene har blant annet vært et tema i en artikkel på Adresseavisens nettside i tilknytning oppsetningen av skuespillet «Snømrkt» i 2013, hvor to av skuespillerne fikk prøve hvordan det var og sitte i det som oppgis å være en tysk celle (Kvitrud, 2013). Ved mitt besøk var det kun en celle som befinner seg i enden av en gang i kjellerens sydlige del. ifølge Askeland er dette den eneste originale del av kjelleren og skal ikke ha blitt endret mye på. Det som skal være cellen er et lite rom med hvitmalte vegger som er utstyrt med en benk i sement. Rommet har i dag ingen bestemt funksjon og brukes til å lagre gjenstander som det ikke er plass til andre steder.

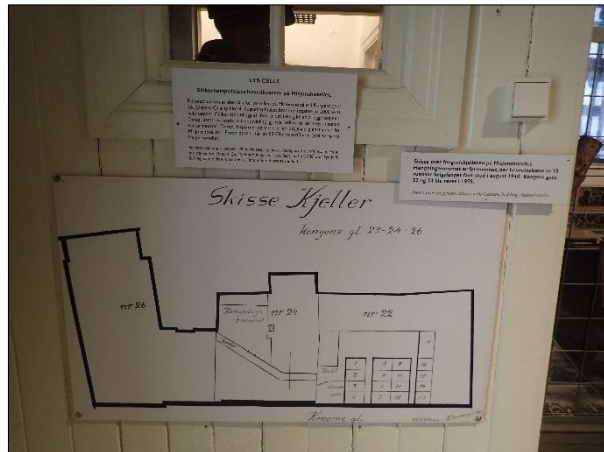
Figur 19 «Rinnan-rommet» i dag. Foto Andreas Alsaker.

Rommet kan virke som en celle på grunn av sin uvanlige form, størrelse og oppmurte brisk. Senere undersøkelser har vist at dette ikke stemmer. Ingen av rommene som blir presentert som celler i Adresseavisens artikkel, er det samme som dette rommet. Hvis det var flere celler igjen kunne det forklare dette, men ifølge Askeland er det kun dette ene rommet som er en celle etter krigen. Ved gjennomgang av byggesaksmappene til Misjonshotellet kan ikke dette rommet finnes igjen i plantegningen av kjelleren fra 1946, men det kan finnes igjen i en plantegning over kjelleren fra 1958, hvor det lille avlukket ved siden av rommet er benevnt som «personalheis». Rommet dukker også opp i en mappe i Byggesaksarkivet som tar for seg installasjonen av en ny personalheis i 1997. Her omtales rommet som heismaskinrom og det kan med stor sikkerhet antas at rommet har hatt samme funksjon i 1958 (Trondheim kommune, Byarkiv).

Figur 20 Rommet som ble presentert som en celle. Foto: Andreas Alsaker

Filmavisen episode for uke 33, 1945 har et avsnitt med navnet «Reportasje om Rinnan banden», som med ganske stor sikkerhet viser de faktiske cellerommene i Misjonshotellet (Filmavisen for uke 33, 1945). Personene i filmklippet besøker et lite rom med en krakk og en utslagbar seng og ett bord. Et klipp i denne filmen viser også at det er flere av disse små rommene på en rekke etter hverandre langs en gang. Dette bildet av rommet stemmer overens med en skisse over kjellerlokalene i Kongensgate 26, 24 og 22 som er en del av utstillingen ved Justismuseet i Trondheim og som stammer fra rettsaken mot Gerhard Flesch. På denne skissen kommer det klart fram at cellene befant seg i kjelleren på Kongens gate 22. En skisse over Rinnans rømming fra Misjonshotellets kjeller julaften 1945 i avisen Ny Tid (1946), stemmer også overens med framstillingen fra Filmavisen og skissen ved Justismuseet i Trondheim. Basert på dette er det tydelig at alle cellene tilknyttet hotellet ble anlagt i kjelleren til Kongens gate 22.

Figur 21 Skissen over kjellerlokalene i Justismuseet. Rommet med cellene under Kjøpmannsgata 22 er til høyre i skissen. Foto: Andreas Alsaker

Kongens gate 22 hadde før krigen fungert som lokaler for restauranten «Gamle Trondhjem». Det kommer fram i Oppgjørskontoret arkiver at alt inventar i bygget under okkupasjonen, ble fjernet i løpet av 1946 for å blant annet installere kjølerom og annet som var nødvendig for gjenopptagelse av restaurantdriften (Oppgjørskontoret, 1951). Selve bygget skal ifølge skissen i Justismuseet over kjellere ha blitt revet i 1975, og med dette forsvant også alle spor etter cellene. Cellene som skal befinne seg i hotell Augustin, er en beretning knyttet til krigen som ennå er høyst levende. Utifra foreliggende informasjon er det klart at dette ikke stemmer. Det finnes ikke lenger noen direkte levninger etter hotellets periode som Sikkerhetspolitiets hovedkvarter igjen i bygget. Av spor i eller på bygget som forteller om historien til bygget under krigen, er det i dag kun en minneplakett dedikert til Bjørn Eriksen på hotellets vegg mot Kongens gate. Bjørn Eriksen var motstandsmann og deltager i en operasjon i Trøndelag som overvåket det tyske slagskipet Tirpitz (Alming, Hartmark, Johansen, Arnesen, & Ytnehus, 1995, s. 64). I 1943 ble han arrestert av Sikkerhetspolitiet, og i frykt for å bryte sammen under forhør, valgte han å hoppe ut av hotellets 4. etasje. Han skal ha dødd på Trondheim sykehus uten å ha røpet noe informasjon (Alming et al, 1995, s. 66).

Det er i dag ingen kjente materielle levninger etter rekvireringen i selve hotellet, men spor av hotellets fortid kan finnes igjen i Justismuseet i Trondheim. Museets 2. etasje huser en utstilling om Trondheim under krigen, og en rekke gjenstander fra hotellets tid som sikkerhetspolitiets hovedkvarter er utstilt her. Det mest markante av disse gjenstandene er et skilt som hang ved hotellets inngang i løpet av krigen. Skiltet ble revet ned etter frigjøringen, og ble etter dette tatt vare på av en politimann som senere gav det til museet (Digitalt Museum, 2014). En rekonstruksjon av det som muligens var hotellets mest beryktede torturinstrument, lyscellen, er også en del av denne utstillingen hvor benken, gitteret rundt lyspæren og døren til rekonstruksjonen alle skal være autentiske levninger fra krigen.

Analyse

Misjonshotellet fremstår visuelt sett som monumentalt bygg. Den omkringliggende bebyggelsen har i dag samme høyde som hotellet. Dette gjør at bygget framstår mer anonymt og ikke skiller seg like sterkt ut ifra den omkringliggende bebyggelsen. Fotografier fra 40 og 50-tallet viser at hotellet den gangen skilte seg markant ut fra de omkringliggende husene i det hotellbygningen som er en mursteinsbygging var omringet av tregårder som var betydelig mindre enn hotellet. Hotellet fremstår derfor som ett landemerke under krigen. I tillegg til å ha et monumentalt utsende har Hotellet også en meget sentral lokalisering i Trondheim. Bygget befinner seg ved krysningspunktet mellom bevegelseslinjene Kongens gate som strekker seg sør-vest og Prinsens gate som går nord- sør (figur 8). Disse to bevegelseslinjene fremstår som klart sentrale i Trondheim. Kongens gate strekker seg gjennom hele Midtbyen fra øst til vest og fører direkte til torget hvor hotellet er godt synlig. Prinsens gate er den mest direkte bevegelseslinjen til og fra Elgeseter bro og folk som beveget seg i sentrum kom dermed lett visuelt i kontakt med hotellbygningen (Figur 1).

Figur 22 Misjonshotellet i 1956 med mindre trehusbebyggelse på hver side. Foto hentet fra: <https://digitaltmuseum.no/011012911674/misjonshotellet>

Sikkerhetspolitiet, spesielt underavdelingen Gestapo, var i Tyskland i 30- og 40-årene en organisasjon som var fryktet av folket. Mye av denne frykten var knyttet til ryktene om hva man risikerte å bli utsatt for i deres hovedkvarterer hvis man ble arrestert. Dette var noe Gestapo selv brukte bevisst ved å sende ut innkallelser om å møte opp ved lokale hovedkvarterer «for å svare på noen spørsmål» (Gellately, 1988, s. 661). Dette gjorde Gestapos hovedkvarterer til bygg som signaliserte terror og frykt. Sikkerhetspolitiets hovedkvarter i Berlin i Prinz-Albrecht-Straße 8. ble på 1930-tallet til et beryktet bygg i Berlin på grunn av den fysiske volden som ble utøvet mot fanger (Stiftung Topographie Des Terrors, u.d.). En liknende frykt ble under krigen knyttet til Misjonshotellet (Skagen, 2004, s. 85). Taktikken med innkallelser til hovedkvarteret ble også brukt i Trondheim. Aina Thiis Leirdal, datter til domkirkens hovedarkitekt, Helge Thiis var 14 år ved krigsutbruddet og skriver i sin dagbok fra krigen om frykten som vokste når hennes mor ble innkalt til hotellet etter at faren rømte til Sverige. Ville hun komme igjen, og hvis så, i hvilken tilstand ville hun være i? (Leirdal, 1990, s. 5).

Gestapos rykte og frykten knyttet til denne underavdelingen av sikkerhetspolitiet var godt kjent i Tyskland både blant befolkningen selv og organisasjonens medlemmer (Gellately, 1988, s. 661). Det å ha et godt synlig hovedkvarter som var sentralt plassert i byer hvor de arbeidet for å kanalisere denne frykten som var knyttet til organisasjonen, kan ha blitt sett på som meget gunstig. Den sentrale plasseringen av Misjonshotellet førte til at alle som beveget seg i Trondheim sentrum, passerte hotellet eller så det langs en av de lange bevegelseslinjene. Folk som ferdes her fikk en påminnelse om hva som kunne hende, og hvor man kunne ende opp hvis man satte seg opp imot den tyske okkupasjonsmakten.

6.6 Trondheim borgerlige realskole. Vår frues gate 1. og 3.

Figur 23 Realskolen i 2019 Foto: Andreas Alsaker

Ved sin død den 21. januar 1777 testamenterte kjøpmann Hilmar Meincke 10.000 riksdaler «til offentlig brug og det almindelig bedste», hva dette faktisk innebar ble ikke spesifisert. Familien valgte å ta kontakt med det som i «Trondheim borgerlige realskole 1783-1956» omtales som innsiktsfulle menn (Støren & Schmidt, 1956, s. 14). Gerhard Schønning foreslo å bruke deler av legatet til å grunnlegge en handels- eller navigasjonsskole. Dette var et forslag som ble tatt til følge og i 1778 ble det private Selskapet «Trondhjems Borgerlige Realskole» dannet. Skolen stod klar til åpning den 28. januar 1783 (Støren & Schmidt, 1956, s. 50) og ble drevet som en privat skole fram til 1956. Dette året ble skolen slått sammen med Trondhjems kommunale middelskole og byttet navn til Gerhard Schønning skole. Skolen ble nå en del av det offentlige skoleverket (Støren & Schmidt, 1956, s. 399). Gerhard Schønning skole ble i 2010 slått sammen med Adolf Øiens skole og går i dag under navnet Thora Storm videregående skole (Bjørngan, 2010).

Den første rekvireringen av skolen fant sted allerede 11. mai 1940 da den tyske hæren rekvirerte hele første etasjen i skolebygningen. Fire dager senere ble den utvidet til å gjelde hele bygget. Denne rekvireringen varte fram til 7. februar 1941 da skolen ble frigitt (Oppgjørskontoret, 1951). Det tok likevel ikke lang tid før skolen igjen ble rekvirert den 4. juli samme år. Skolen ble nå tatt i bruk for å huse medlemmer av den tyske avdelingen Festungspionerstab 20. Dette var den tyske hærens ingeniørvesen og hadde til oppgave å planlegge og kontrollere utbygging av befestninger i tyske områder (Kaufmann & Kaufmann, 2014, s. 52). Dette kom til å bli den lengste sammenhengende rekvirering for skolen da den gjaldt fra 1941 til 1944. I løpet av denne tiden skal skolen ha huset 204 soldater og offiserer på sitt meste (Oppgjørskontoret, 1951). Etter at tyskerne frigav skolen den 5. mai 1944, gikk det et halvt år før bygget igjen ble rekvirert, denne gangen av Trondheims Rekvisisjonsnemnd da

Figur 24 Tyske Soldater fra Festungspionerstab 20 på realskolen. Hentet fra: https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/27301858910/in/album-72157706266051701/

det var et akutt behov for husrom for det store antallet tvangsevakuerte fra Finnmark som nå kom til byen (Oppgjørskontoret, 1951). Dagen etter at de siste evakuerte forlot skolen den 14. desember 1944, ble den igjen rekvirert av den tyske hæren for å huse gjennomreisende tyske tropper. Den siste rekvireringen opphørte 11. mai 1945 da de tyske troppene forlot skolen og norske tropper nå rykket inn og tok i bruk skolen fram til den 21. juni 1945. Først da ble hele skolen frigitt og kunne igjen tas i bruk av lærere og elever (Oppgjørskontoret, 1951).

Trondheim borgerlige realskole i dag

Til tross for mengden informasjon i Realskolens mappe, skrives det lite om hvilke endringer som ble gjort på skolen i løpet av rekvireringene. Kun i en korrespondanse mellom tyskerne og Oppgjørskontoret den 24. februar 1943 blir det nevnt en endring i skolebygget i form av oppdeling av klasserom som ble brukt til innkvartering av soldatene (Oppgjørskontoret, 1951). Gerd Opedal, tidligere rektor ved skolen fra 1986 til 2012 har via epost (epost mottatt 19.05.17) informert om at hun i løpet av sin tid ved skolen, ble fortalt om materielle levninger etter rekvireringen i form av betongrester rundt den nordlige inngangen på den gamle murbygningen, og det som muligens var en fangecelle i kjelleren i det samme bygget. I løpet av den tiden hun jobbet ved skolen fant hun også en pult med stempel fra O.T. Med unntak av pulten merket med O. T's stempel, var de andre levningene noe hun hadde fått fortalt fra Nils Nordtømme, tidligere elev ved skolen i 1959 som senere jobbet som lærer ved skolen fra 70-tallet fram til sin pensjon i 2008.

Betongrestene befinner seg på den nordvestlige inngangsdøren til det gamle skolebygget som vender ut mot Vår frues kirke. Disse er synlige som et tynt lag av grå betong med enkelte tykkere lag på buen rundt inngangsdøren. Denne døren skal ifølge Nordtømme ha blitt murt igjen under krigen for å gjøre det enklere for tyskerne og ha kontroll på hvem som kom til og fra skolen. Etter krigen ble døren åpnet igjen, men av frykt for å skade steinene rundt døren, ble ikke all betong fjernet.

Den mulige fangecellen som befinner seg i kjelleren til samme bygg, er i hjørnet til et større rom som i dag brukes som boklager. Den mulige cellen er et smalt rom som inneholder en rekke hyller med en liten glugge på den innerste vegg. På samme måten som igjennmuringen av inngangsdøren, er fangerommet i kjelleren ikke noe som nevnes i oppgjørskontorets mappe eller i byggesaksmappene.

Det oppgis i en tysk inventarliste fra 1941 i Oppgjørskontoret at skolens kjeller skal ha

Figur 25 Inngangen til den mulige cellen. Foto: Andreas Alsaker

Figur 26 Inne i cellen. Foto: Andreas Alsaker

inneholdt to tilfluktsrom (Oppgjørskontoret, 1951), men dette rommet virker for lite til å ha fungert som tilfluktsrom. I følge tidligere lærer Rolf Grankvist (møte 21.03.2018) ble rommet i løpet av 70-tallet brukt til å oppbevare materiale til et keramikkverksted som var satt opp i det større rommet hvor den mulige cellen er, og hyllene som befinner seg i rommet i dag, skal stamme fra denne bruken da det fungerte som lager for leiren. Det er vanskelig å fastslå at dette rommet er en celle da det ikke er noen materielle levninger i selve rommet som tilsier dette og heller ingen andre kilder som nevner at dette har eksistert. Grankvist har fortalt at Reidar Jørgensen som var lærer ved skolen under krigen og senere rektor i etterkrigstiden, nektet å snakke om hva dette rommet ble brukt til. Det er dag ingen andre kjente tidsvitner som har kjennskap til hva rommet ble brukt til, eller om det i det hele tatt er en materiell levning etter rekvireringen av skolen.

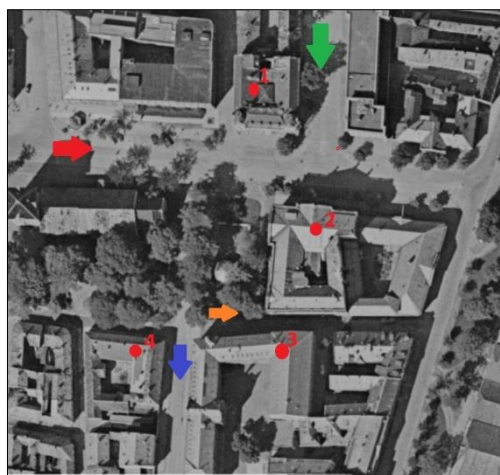
Pulten med OTs stempel var ikke lenger på skolen og har mest sannsynlig forsvunnet ved en av de større oppryddingene som skolen har gjennomgått etter sammenslåingen med Adolf Øiens skole. Det blir ikke i Oppgjørskontorets mapper oppgitt at O.T. skal ha hatt opphold Skolen. Ankomsten av OTs Einsatzgruppe-Wiking i Norge i 1942 førte til et behov for samarbeid mellom de forskjellige våpengrenenes bygge enheter og O.T. (Sæveraas, 2018, s. 196) og det kan tenkes at medlemmer fra O.T. på et tidspunkt brukte skolen som tilholdssted uten å selv ha rekvirert den men, at dette ble gjort i samarbeid med Festungspionerstab 20. Stemplingen av pulten kan i så fall ha vært en måte å vise hvilket inventar som tilhørte O.T.

Analyse

Realskolen har i likhet med Misjonshotellet og Tinghuset en sentral beliggenhet i Midtbyen. Det ble ikke tatt i bruk som hovedkvarter for de tyske administrative organisasjonene i Trondheim, men ble i stedet tatt i bruk som kaserne for tyske militære avdelinger. Denne bruken kan muligens knyttes til skolens plassering i Midtbyen.

Realskolen ligger langs bevegelseslinjene Vår frues strete som strekker seg øst -vest, og Vår frues gate som går nord-sør. Disse to mindre gatene ligger noe tilbaketrukket i Midtbyens landskap, noe som gjør at skolen selv også ligger tilbaketrukket i sentrum selv om den har en sentral plassering i sentrum. Skolen er blant annet ikke synlig i fra torget i det Hornemannsgården og Vår frues kirke begge står i veien som visuelle sperrer. Skolen ligger i tillegg rett bak Frimurerlogen som er en annen monumental bygging med plassering langs den større og mer sentrale bevegelseslinjen Kongens gate. Dette gjør at det for folk som befinner seg langs Kongens gate, virker som Frimurerlogen står i veien for skolen. Dette har sammenheng med at den sørlige enden av skolebygget forsvinner bak Frimurerlogen og med dette forkorter skolens visuelle bygg.

Skolens plassering langs de to bevegelseslinjene Vår frues strete og Vår frues gate som fører inn i veitene fører også til at skolen ikke vender seg mot en åpen plass i byen slik

Figur 27: Flyfoto fra 1957. Den røde pilen viser Munkegata. Den grønne Søndre gate. Den brune Vår frues strete og den blå Vår frues gate. Punktene viser undersøkte eiendommer. 1: Trondhjem sparebank. 2: Frimurerlogen. 3: Realskolen. 4: Befalsforeningen. Flyfoto hentet fra: [HTTPS://:1881.kart.no](https://1881.kart.no)

Hotell Phønix eller Tinghuset gjør. Den ligger inneklemt mellom annen bebyggelse. Skolen har en åpen plass i form av en luftegård, men denne omringes av skolens egne bygg og fremstår med dette ikke som en offentlig åpen plass. Plassen har allikevel kunnet økt skolens verdi som en praktisk rekvisisjon da denne kunne brukes som parkeringsplass for tyske kjøretøyer. Det framgår av skolen mapper at Festungspionerstab 20 var utstyrt med kjøretøyer (Oppgjørskontoret, 1951). Den litt tilbaketrunkne plassering i Midtbyen gjør at eiendommen mister mye av den visuelle verdien som størrelsen skulle tilsi. Plasseringen kan ha ført at skolen ble sett på som best utnyttet som kaserne i det den visuelt sett ikke var «god nok» for administrativ bruk og mye av symbolikken knyttet til den monumentale størrelsen på skolen ikke kom godt nok fram.

Skolen ble som tidligere nevnt tatt i bruk som kaserne for tyske soldater flere ganger i løpet av okkupasjonen. Dette kan ha sammenheng med at skolebygg egner seg ypperlig for å huse mange personer. Oppdelingen av skoler i klasserom gir en naturlig romfordeling som kan tas i bruk som soverom for flere personer med i installering av køyer og byggene har allerede innlagt vann og varme. Skoler er altså «naturlige kaserner». Mange av de andre skolene i Trondheim kom i løpet av krigen også til å bli rekvirerte og gitt en lignende innkvarteringsfunksjon for tyske soldater (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, ss. 369,370). Realskolen sin tilbaketrunkne plassering i bybildet kan ha ført til at skolen først og fremst ble sett på som et bygg som kunne brukes til praktiske rekvireringer.

6.7 Trondhjem sparebank. Kongens gate 4

Figur 28 Trondhjem sparebank 2019. Foto. Andreas Alsaker

Trondhjem sparebank ble opprettet i 1822 med et formål om å betjene småsparere i Trondheim. I løpet av 1970-årene fusjonerte banken med en rekke andre småbanker i Midt-Norge og fikk navnet «Trondhjems og Strindens sparebank». En siste fusjon i 1985 med en ny rekke småbanker førte til opprettelsen av Sparebanken Midt-Norge (Bratberg T. T., 2008, s. 585). Bankens virksomhet var i de første årene knyttet til Knudzongården i Kjøpmannsgata 44. Banken hadde de neste 50 årene en omflakkende tilværelse med kontorer i en rekke bygg i Trondheim fram til 1874. Banken kjøpte da de to gårdene Altona i Kongensgate 4 og Wingaardsgården i Søndre gate 2. Begge ble revet for å gi

plass til bankens nye hovedkontor. I 1882 stod Trondhjems sparebanks nye hovedkontor ferdig i form av et kontorbygg i nyrenessansesstil (Bratberg T. T., 2008, s. 585).

Trondhjem sparebank ble første gang rekvirert av tyskerne den 11. november 1941. Deretter ble det gjennomført 3 beslagleggelser datert til den 26. juni 1942, 15. november 1942 og 16. desember 1942. Dette innebar at mer og mer av bygget ble rekvirert. Beslagleggelsene ble gjennomført av «Feldgericht der luftwaffe» og «SS und Polizeigericht», domstoler, for henholdsvis luftvåpenet og SS (Nøkleby, 2016, ss. 302,303,304,305). I løpet av 1944 flyttet «Feldgericht der luftwaffe» ut av bygget og «SS und Polizeigericht» overtok deres lokaler. «SS und Polizeigericht» forlot bygget i januar 1945 og lokalene ble overtatt av «Der SS und Polizeiführer für Mittel- und Nord-Norwegen» (Oppgjørskontoret, 1951).

SS-domstolene hadde i utgangspunktet bare myndighet til å dømme i disiplinærsaker som gjaldt medlemmer av SS og det tyske sikkerhetspolitiet, men ble i løpet 1941 utvidet etter anbefaling av Terboven. Dette ble støttet fra Himmler og ble også utvidet til dommer i saker mot nordmenn som hadde gjort politisk motstand mot tyske styresmakter (Nøkleby, 1996, ss. 83,84). Blant rettsakene som ble ført i denne domstolen er saken mot Albert Lazar Bernstein, som var viseformann i det mosaiske trossamfunn i Trondheim. Sammen med fem andre var han tiltalt for radiolytting og Bernstein og de andre ble dømt til døden «for spredning av fiendtlig propaganda». Den siste av de tiltalte Efraim Schilowsky, ble frikjent på bakgrunn av sitt svenske statsborgerskap. Den 7. mars 1942 ble de dødsdømte transportert ut i Falstadskogen, hvor de ble henrettet (Mendelsohn, 1986, s. 68; Jødisk Museum Oslo, u.d.). Mange av jødene i Trondheim kom til å få en lignende skjebne som Bernstein, disse er i dag markert med nedlegging av snublesteiner foran deres hjem.

I løpet av krigen ble ca. 42% av bankens bygg tatt i bruk av tyskerne. Det var først og fremst i bankens kjeller og andre etasje som ble beslaglagt. Det oppgis i Oppgjørskontoret at det her ble gjort en rekke endringer i disse delene med fjerning av døråpninger, endringer av rom ved oppsett av nye vegger og endringer på byggets elektriske anlegg. Disse rekvireringene førte til problemer med driften av banken ettersom de ansatte ble nektet tilgang til kjelleren og 2. etasje. De tyske myndighetene krevde dessuten at inngangen fra Søndre gate skulle holdes stengt for kunder. Dette førte til at kunder som var igjen i banken når den stengte, måtte forlate bygget gjennom kontorlokalene og ut porten til Apotekerveiten. Ved kapitulasjonen ble de rekvirerte lokalene i banken frigitt og overført til D.K.T. (Distriktskommando Trøndelag) som brukte banken fram til 13. juli 1945. Bygget ble deretter overtatt av Løsørevernet som brukte bygget fram til 4. august samme år. Etter denne datoen kunne hele bygget igjen tas i bruk til bankdrift (Oppgjørskontoret, 1951).

Trondhjem sparebank i dag

Eli Arnstad, som i dag er banksjef ved Trondhjem sparebank i dag, har via epost (epost mottatt 17.07.2017) informert om at banken ble helrenoveret i 2010 og at det i dag ikke er kjennskap til om mulige endringer i bygget som kan ha blitt gjort i rekvireringen under krigen. Bankens plan og byggesaksmappe har heller ingen gode ledetråder for å finne ut noe mer om mulige endringer. Mappene mangler planer eller dokumenter fra krigsårene. Oppgjørskontorets mapper oppgir bare at endringer har blitt utført, men det skrives ikke spesifikt hvor i byggets kjeller og 2. etasje at endringene skulle ha blitt gjort. Hvis det eksisterer materielle levninger i bygget i form av endringer eller etterlatte gjenstander, er disse ikke kjente.

Analyse

Trondheim sparebank befinner ligger langs bevegelseslinjen Kongens gate som går øst-vest gjennom Midtbyen (figur 28). I vest er bevegelseslinjen i kontakt med torget, mens den i øst er i kontakt med Søndre gate og Kjøpmannsgata som begge går nord - sør gjennom Midtbyen. Trondhjem sparebank har med dette en meget sentral plassering i Midtbyen. Selve bankbygget har et monumentalt utseende på grunn av sin størrelse og fasaden på bygget og er godt synlig langs hele denne bevegelseslinjen mot torget. Banken framstår derfor som et landemerke i Midtbyen. Sammen med andre monumentale bygg i Trondheim er det grunn til å tro at bygget ble brukt som et maktsymbol. I tillegg kommer at bygget ble brukt som tyske domstoler og det var viktig for tyske myndighetene at domstolene hadde sentral beliggenhet og synlighet i bybildet for å demonstrere makten ovenfor sivilbefolkningen i Trondheim.

6.8 Frimurerlogen. Kongens gate 3

Figur 29 Frimurerlogen i 2019. Foto: Andreas Alsaker.

Trondheim fikk sin første frimurerlosje i 1882 da logen Nordlyset ble grunnlagt som en filial av losjen St. Olaus til den Hvite Leopard i Kristiania. Den ble en egen selvstendig losje i 1883 (Bratberg T. T., 2008, s. 188). Losjen er i dag underlagt Trondhjems Provinicalloge som har overoppsyn med alle losjer mellom Møre og Nordland. Byggingen av Frimurerlogen ble startet i 1899, og bygget stod klart til åpning i 1902. Åpningen ble gjort av kong Oskar 2, under det som ble hans siste besøk i Trondheim (Bratberg T. T., 2008, s. 188). Den økonomiske støtten for å få bygd Frimurerlogen ble blant annet gitt av kommunen ved et rentefritt lån på kr 50 000 mot at kommunen fikk adgang til å bruke byggets representasjonslokaler (Bratberg T. T., 2008, s. 188). Etter at bygget stod ferdig har det i tillegg til funksjonen som samlingslokale for frimurerlogen, også fungert som konsert-, fest og representasjonslokaler.

Frimurerlogen ble ved invasjonen ikke umiddelbart overtatt av de tyske styrkene. Først 20. september 1940 ble den rekvirert da det tyske sikkerhetspolitiet tok kontroll over bygget (Oppgjørskontoret, 1951). Den 1. oktober ble det utstedt et beslagleggelsesskjema fra Wehrmacht hvor bygget og alt inventar offisielt ble tatt i bruk av de tyske styrkene. Det ble fra dette tidspunktet tatt i bruk som «Deutsches Haus», et fritidshus for tyske offiserer og menige soldater (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 359). Bygget ble tømt for frimurerlogens eiendeler og det ble gjennomført en rekke ombygginger for å tilpasse det til tyskernes behov. Av Oppgjørskontorets mappe for Frimurerlogen er det nevnt at stjernesalen ble ombygd til kinosal. Det ble også anlagt en

ølstue i kjelleren, en kafe ble åpnet i byggets første etasje og hovedtrappen fikk et nytt trappeløp opp til konsertsalens galleri i tredje etasje (Oppgjørskontoret, 1951).

I løpet av krigen kom bygget til å fungere som et samlingspunkt for tyske soldater i Trondheim, hvor det i tillegg til kinoframvisninger og muligheter for restaurantbesøk, også ble avholdt konserter. I november 1941 ble Frimurerlogen gitt som gave fra Reichskommisær Josef Terboven til Vidkun Quisling, men tyskerne fortsatte å bruke bygget som før. Tyskerne sluttet imidlertid å betale husleie da de mente at bygget nå ikke lenger var i privat eie, men kunne regnes som en statlig eiendom (Oppgjørskontoret, 1951). Ved frigjøringen ble frimurerlogen sperret av de allierte styrkene og 4/5 av bygget ble fra den 6. september 1945, beslaglagt av de britiske styrkene som befant seg i Trondheim. Bygget ble holdt av britene fram til den 14. desember samme år. Deretter ble det frigitt og tilbakeført til Trondheim provinicalloge (Oppgjørskontoret, 1951).

Bygget var på dette tidspunktet preget av 5 år med dårlig vedlikehold, både fra tysk og norsk side (Adresseavisen, 1945). Under krigen hadde det vært en rekke problemer med kakerlakker, og det var behov for utgassinger av bygget. Gulvene hadde fått hard medfart av tunge soldatstøvler og var blitt hard angrepet av sopp på grunn av at den tyske ølstuen hadde tettet igjen ventilasjonsanlegget. Etter krigen ble det gjennomført store oppussingsarbeid fram til våren 1950 (Oppgjørskontoret, 1951).

Frimurerlogen i dag

Som en følge av at bygget fortsatt brukes av Trondheim provinicalloge er det ikke mulig å få besøkt kjelleren hvor ølstuen skal ha vært. Lokalet skal etter krigen ha blitt totalrenovert og huser i dag en sal som kun er åpen for medlemmer av logen. Ifølge bygningsansvarlig Hakon Phaaro (møte 05.03.2018) er det ingen spor etter ølstuen i dag. På grunn av den omfattende ombyggingen etter krigen er mange av de endringer som ble gjort av tyskerne fjernet. Et eksempel på dette er ifølge Phaaro, hjørnestua i den sør-vestlige enden av Logens første etasje, hvor det i løpet av krigen skal ha blitt lagt ett betong eller et asfaltbelegg over gulvet til rommet for å beskytte det mot slitasje fra jernbeslåtte støvler. Selve belegget skal ha blitt fjernet rett etter krigen. Det skal likevel ha vært spor etter dette inntil nylig i form av spikere som var blitt slått igjennom asfalten og som kunne sees som svarte prikker i gulvet. Et annet lignende spor som med tiden har forsvunnet, er gjenmuringen av vinduene i logens andre etasje i rommet ved siden av stjernesalen. Dette rommet ble under krigen bruk til filmvisning. Vinduene skal under okkupasjonen ha blitt murt igjen for å forbedre lokalene som kinosal. Rommet forble gjenmurt fram til gjenåpning av vinduene i 2008 etter en oppussing av lokalene.

Figur 30 Konsert med den finske sangeren Aulikki Rautawaara i Frimurerlogen 21. november 1943. Foto hentet fra: <https://digitaltmuseum.no/021017755505/konsert-med-aulikki-rautawaara-i-deutsches-haus-i-frimurerlosjen>

Av de materielle levninger etter rekvireringen som blir nevnt i Oppgjørskontoret, er trappen som går opp til galleriet, det eneste som ennå eksisterer. At denne er blitt bygd på et annet tidspunkt en trapp mellom 1. og 2. etasje, kommer godt fram av dekorasjonen på trappens gelender. Det har en enklere stil enn trappene som går mellom 1. og 2. etasje. Tor Anders Bekken Martinsen (møte 06. 07.2017), bibliotekar ved Frimurerlogen, har informert om at logen ved slutten av krigen hadde en rekke rokkokomøbler som var antatt å være beslaglagt fra jødiske hjem i Trondheim. I rettsoppjøret viste det seg at dette at ikke var riktig. Som følge av dette fikk logen beholde disse møblene. Disse befinner seg ennå i logens 2. etasje i rommet som kalles rokkokosalen. Flere av disse møblene bærer tyske stempler på undersiden som viser at de i løpet av krigen har blitt regnet som tysk eiendom. I underkjelleren har det også blitt funnet en stol med samme stempel på undersiden. Phaaro mener at det er mulig at det ennå befinner seg flere møbler i logen som er anskaffet av tyskerne. Det foreligger i dag ikke kunnskap til at det eksisterer flere møbler en de som er i rokkokosalen og stolen som ble funnet i kjelleren.

En siste mulig levning etter rekvirering er peisen som befinner seg i lokalene i første etasje som heter Peisestua. Martinsen tror at denne ble bygget under krigen da han mener at den på grunn av størrelse ikke passer inn i rommet. Han mener at Frimurerlogen i Oslo i løpet av krigen også skal ha fått en lignende peis som fikk kallenavnet «grillen». Peisen i Frimurerlogen nevnes i en artikkel fra Adresseavisen den 24. september 1945 i tilknytning ett arrangement i Frimurerlogen, hvor det skrives at det var blitt konstruert en ny peis Børsen lokale, det som nå er Peisestua (Adresseavisen, 1945). På grunn av den korte tiden mellom frigjøringen av bygget og utgivelsen av artikkelen, er det godt mulig at peisen kan ha blitt bygget av tyskerne. Det kommer ikke tydelig fram i artikkelen om byggingen av peisen var en del av oppussingsarbeidet rett etter krigen. Det kan påpekes at det som tilsynelatende var Gerhard Flesch kontor i Misjonshotellet også har en peis med et lignende utsende. Oppsetting av varmeovner og peiser er også en forandring som nevnes i flere saker i Oppgjørskontoret.

Figur 31 Trappen opp til 3. etasje. Foto: Andreas Alsaker.

Figur 32 Stempel på undersiden av en av stolene i rokkokostil. Foto: Andreas Alsaker

Analyse

Frimurerlogen ble tatt i bruk til fritidssysler for de tyske okkupantene med konserter, restaurant, ølstue og kino. Fysisk sett egner bygget seg godt til denne bruken. Bygget kunne lett ominnredes til kinosal og serveringsteder. Frimurerlogen har en sentral beliggenhet i Midtbyen da den ligger ved knutepunktet mellom bevegelseslinjene Kongens gate som strekker seg øst-vest som er i direkte kontakt med torget og Søndre gate som går nord-sør gjennom Midtbyen og fører direkte til jernbanestasjonen (Figur 28). Byggets monumentale fasade og størrelse gjør at det fremstår meget tydelig i Midtbyen og det er lett å finne fram til det. Det fremstår derfor som et landemerke i Midtbyen. Logens sentrale plassering, markante utseende og egnede rom kan være viktige momenter i valget om å ta i bruk bygget som et fritidstilbud for de tyske okkupantene. Dette noe som gjør dette til en praktisk rekvirering

Rekvireringen av Logen kan også utvilsomt knyttes til de negative holdningene mot frimurerlogen som var gjeldende i Tyskland under krigen. Det nazistiske partiet hadde en sterkt fiendtlig innstilling mot frimurerlosjene ettersom de ble sett på som en del av en Jødisk konspirasjon som ønsket å ta kontroll over Tyskland. Der frimurerlogene var et virkemiddel for å påvirke den tyske staten (Melzer, 2003, s. 122). Etter at Nazistene kom til makten i 1933, ble det brukt mye ressurser på å forfølge og undertrykke losjene. Og i 1935 ble alle losjer i Tyskland enten oppløst frivillig eller blitt forbudt av staten og eiendommene ble konfiskert av sikkerhetspolitiet (Melzer, 2003, s. 125). Ved utbruddet av 2. verdenskrig ble forfølgelsen av losjene gjenopptatt ved beslaglegning av eiendommer i de land som ble okkupert av Tyskerne (Melzer, 2003, s. 129). Norge var ikke et unntak og de norske frimurerlosjene opplevde i likhet med losjene i andre okkuperte land, å miste eiendommer og forfølgelse av losjenes medlemmer. At beslaglegningene av frimurerieidommer ble gjennomført spesifikt av Sikkerhetspolitiet (Melzer, 2003, s. 128), og det faktum at Frimurerlogen fikk stå urørt fram til sikkerhetspolitiet kom til Trondheim, viser at rekvireringen av Frimurerlogen ble utført som en følge av nazistenes ideologi og propaganda. Rekvireringen ble utført som et ledd i undertrykkelsen av en gruppe som i det nazistiske systemet var uønsket og kan derfor sees på som både en praktisk og symbolsk rekvirering.

6.9 A.F. Wigen. Munkegata 50

Figur 33 A.F. Wigen i 2019. Foto: Andreas Alsaker

A.F. Wigen er en butikk i Trondheims sentrum som spesialiserer seg på gardiner og interiør. Ifølge daglig leder Aksel Fredrik Sundby (møte 31.08.2017) har butikken eksistert siden 1870, og har siden starten vært eid av den samme familien. Gården som butikken ligger i, skal ha blitt kjøpt av familien i 1915. I 1917 ble butikkvirksomheten flyttet til gården og har siden vært her. Den 25. januar 1943 ble det gjort beslag på to kontorlokaler i byggets 2. etasje. Disse ble brukt til å kontrollere røykleggingsapparatene som stod i Trondheim sentrum under krigen (Oppgjørskontoret, 1951). I løpet av vinteren 1943 startet den tyske marinen en kraftig oppbygging av luftforsvaret av Trondheim ved å sette ut slike røykleggingsapparater i hele Trondheim (Skjæran, 1986, s. 148). Dette var tønner som inneholdt klorsulfonsyre som er ekstremt hygroskopisk og som reagerer med fuktigheten i luften. Dette lager en kraftig hvit tåke (Hafstad, 2004, s. 62). Ved flyalarm ble disse apparatene aktivert og Trondheim ble dekket av en tykk hvit tåke som gjorde det vanskeligere for de allierte bombeflyene og finne bombemålene i byen (Kirkhusmo, 1997, s. 255). Det skal ha blitt satt opp en rekke køyesenger for vaktmannskapet som arbeidet med kontrollen av apparatene i ett av kontorlokalene. I det andre kontoret, skal det ha blitt satt opp et sentralbord. Rommene forble rekvirerte fram til 10. januar 1945 og var på ved frigjørelsen, svært nedslitt (Oppgjørskontoret, 1951).

A.F. Wigen i dag

Ved besøk i butikken fortalte Sundby at da han som liten gutt flyttet inn i 1951 sammen med familien sin. Var det to køyesenger og en rekke garderobeskap som så ut som militærutstyr. Rommet ble tatt i bruk av han og brødrene. Sengene ble etterhvert byttet ut og det er i dag vanskelig å om dette var køyer etterlatt av det tyske vaktmannskapet. Det er gode muligheter for at disse møblene ble skaffet ved en senere anledning før 1951. Av sentralbordet som skal ha blitt satt opp av tyskerne, eksisterer det heller ikke noen levninger igjen i butikken. Det befinner seg en omkoblingsboks for telefonlinjer på butikkens loft t, men det er i dag ingen i ved Telenor (epost mottatt 01.09.2017) eller Telemuseet (møte 11.02.2018) som har kjennskap til når denne boksen ble satt opp. Det er ikke mulig å si om dette er en levning etter den tyske rekvireringen, eller om det ble satt opp før eller etter krigen. Butikken har som mange andre bygg i Trondheim, gjennomgått flere ombygginger, den siste ifølge Sundby i 2004 etter en brann. Dette har ført til endringer på romfordelingen, for eksempel er den originale trappen opp til 2.

etasje nå borte. Det samme gjelder rommet hvor køyesengene stod. Dette er nå ombygget til et lagerrom.

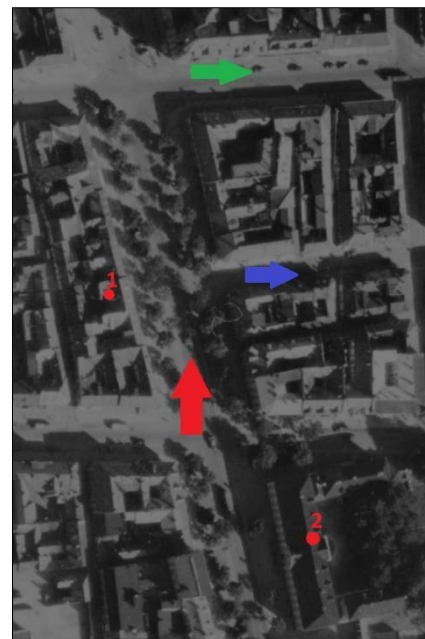
Ifølge Sundby har hans far fortalt at tyskerne satte opp en værhanne i byggets bakgård. Dette skal ha vært en ca. to meter lang stang som var festet på den vestlige veggen og stakk opp over hustakene. Under krigen kunne dette være et meget nyttig hjelpemiddel for å kontrollere hvordan røyken kom til å oppføre seg når byen ble røyklagt. De materielle levningene av det som skal være værhanen, er blitt tatt vare på i butikken. Dette er den øverste delen i form av en metallhette med fire piler som peker ut i de forskjellige himmelretningene og som har vært festet til toppen av en stang. Disse pilene er merket med forbokstavene til himmelretningene på tysk, N(Nord), O(Ost), S(Süd) og W(West), og har i tillegg en spiss som stikker opp. Det skal tidligere også ha vært en pil av bly som balanserte på toppen av spissen og som ville ha rotert i vinden. Denne var blitt ødelagt av rust og dermed kastet.

Figur 34 Restene av værhanen.
Foto: Andreas Alsaker

Analyse

Butikken ble som nevnt tatt i bruk som kontrollsenter for røykleggingen av sentrum, og bygget har en plassering i Midtbyen som gir den et godt grunnlag for å holde kontroll med røykleggingstønner i dette området. Dette har sammenheng med at den ligger langs den sentrale bevegelseslinjen Munkegata som går fra nord til sør gjennom Midtbyen og fører direkte til torget. Butikken er også sentralt plassert mellom de to bevegelseslinjene Olav Tryggvasons gate og Dronningens gate som går gjennom Midtbyen i en øst-vestlig retning og har tillegg en bevegelseslinje østover i Thomas Angells gate som går inn i mellom trehusbebyggelsen. Røyktønnene skal ha blitt aktivert manuelt ved flyalarm (Smith, 1995, s. 18). A.F. Wigen's plassering i Midtbyen gav mannskap stasjonert i butikken, gode muligheter til effektivt nå fram til røyktønner plassert i den nordlige delen av sentrum.

Figur 35 Flyfoto fra 1947. Den røde pilen viser Munkegata. Den grønne Olav Tryggvasons gate og den blå Thomas Angells gate. Punktene viser eiendommene: 1: A.F. Wigen. 2: Stiftsgården. Flyfoto hentet fra: [HTTPs://:1881kart.no](http://1881kart.no)

Et annet mulig moment kan knyttes til sentralbordet som befant seg i det andre rekvirerte kontorlokalet og koblingsboksen i butikkens loft. Ordren om tåkeleggingen ved flyalarm måtte gis av en høyere tysk myndighet. Denne ordren ble gitt ved hjelp av telefon (Skjæran, 1986, s. 152). Det rimelig å anta at det ble sett på som viktig å holde telefonlinjene fri for de sivile telefonsamtaler for å gjennomføre dette. I en artikkel i Adresseavisen kommer det fram at de tyske myndighetene egne sentralbord for å unngå det sivile telefonnettet i Trondheim (Adresseavisen, 1945). Dersom A.F. Wigen allerede hadde en omkoblings boks i lokalene

før krigen som tyskerne kunne kobles til det tyske nettet, kunne det være en viktig begrunnelse for at tyskerne rekvirerte rommet. Ut i fra dette virker det som av A.F. Wigen er rekvirert ut fra rent praktiske hensyn.

6.10 Folkets hus, Olav Tryggvasons gate 5

Figur 36 Folkets hus i 2019. Foto: Andreas Alsaker

Folkets hus var under bygging da okkupasjonsmakten begynte å beslaglegge deler av bygget den 15. desember 1941 til bruk som hovedkontor for «Admiral Norwegische Nordküste». Dette var en stilling innen den tyske marinen som hadde ansvaret for organiseringen av forsvaret av «Krigsmarinewerft Trondheim» og farvannene langs kystlinjen i Midt-Norge (Nøkleby, 2016, s. 180). Ettersom Folkets hus ikke var ferdigbygget ved rekvireringen, fulgte tyskerne opp sin taktiske beslagleggelse med å beslaglegge rom etter hvert som disse ble ferdige. Dette førte til at tyskerne i 1944 hadde beslaglagt hele bygget. I tillegg til å beslaglegge ferdige rom, tvang de også igjennom en rekke endringer på byggeplanene for å tilpasse disse til sine egne behov. Eksempler på dette er lokalene i byggets 2. etasje som var planlagt brukt til kafelokaler og som ble krevd ombygd til tannlegekontorer. De tyske beslagleggelsene av Folkets hus kom til og vare fram til den 8. mai 1945, hvorpå det ble overtatt av de allierte styrkene som brukte bygget fram til 31. desember 1947. Etter krigen måtte det gjøres store ombygginger på grunn av de endringer som den tyske marinen hadde krevd. Dette medførte store ekstrakostnader. I tillegg var bygget sterkt nedslitt etter beslagleggelsen. Etter frigjøringen ble det gjennomført en rekke oppussingsarbeider før det stod klar til bruk i 1949 (Oppgjørskontoret, 1951).

Folkets hus i dag

Folkets hus eies og driftes i dag av Arbeidernes Økonomiske Fellesorganisasjon (AØF) som leier ut lokaler til diverse foretak. Blant annet holder Nova kino til i byggets første etasje og underetasje (Folkets hus, u.d.). Stig Klomsten, byggingsansvarlig for Folkets hus har via epost (epost mottatt 22.08.2017) informert om at bygget gjennomgikk en større renovasjon i 2004. Da ble et hvelv i byggets tredje etasje tilknyttet Admiral Nordküste fjernet og andre uspesifiserte endringer som ble gjennomført av tyskerne skal også ha forsvunnet i denne renovasjonen. Bygget er i dag totalt ombygd og har ingen kjente materielle levninger etter den tyske rekvireringen.

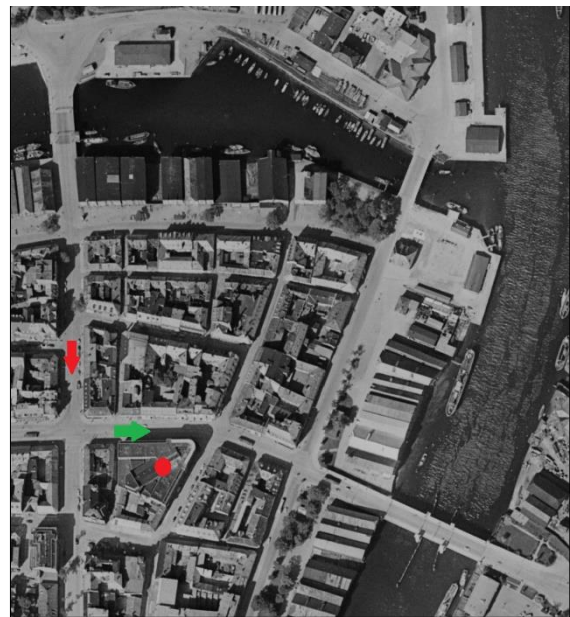
Analyse

Folkets hus var som det kommer frem på et flyfoto fra 1945 et monumentalt bygg med en meget synlig beliggenhet. På grunn av størrelsen og bruken av murstein på fasaden skilte det seg ut fra de omkringliggende byggene. På samme måten som for Stiftsgården og Tinghuset ble Folkets hus tatt i bruk som et hovedkvarter for en tysk organisasjon. Dette kan ha blitt gjort for å huse en stor stab og i tillegg være et symbol på den tyske tilstedeværelsen i Trondheim. Det fremstår som et landemerke i Midtbyen. Folkets hus ligger langs Olav Tryggvasons gate, en bevegelseslinje som går øst-vest gjennom Midtbyen, og krysser Bakke bro over Nidelven og er knyttet til Innherredsveien som fører nordover mot Nyhavna og det store krigsmarineverftet som lå her. I tillegg krysser Olav Tryggvasons gate Søndre gate som går nord-sør. Dette er hovedgaten som går fra Trondheim togstasjon og inn mot sentrum. Denne plasseringen kan blant annet ha vært viktig for togreisende til og fra Trondheim. Folkets hus er godt synlig i fra krysningsspunktet mellom Olav Tryggvasons gate Søndre gate og kan ha være en av grunnene til at bygget ble tatt i bruk som hovedkvarter for Admiral Nordküste. I likhet med Tinghuset var Folkets hus ikke ferdigbygd da det ble rekvirert. Dette kan ha blitt sett på som en fordel da dette førte til at det ble lettere å tilpasse bygget til marinens behov.

Som nevnt fremstår rekvireringen av Folkets hus som praktisk på grunn av den sentrale beliggenheten ved sentrale krysningsspunktet i Midtbyen, bygget var lett gjenkjennelig og har mulighet til å huse en betydelig stab. Det er også mulig at rekvireringen har hatt symbolske verdier ved at Folkets hus ble et symbol på marinens tilstedeværelse for å markere den tyske krigsmakten.

Figur 38 Flyfoto fra 1945, Folkets hus fremstår som et landemerke med sin utforming og størrelse. Flyfoto hentet fra: https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/24799864392/in/album-72157616148714429/

Figur 37 Flyfoto fra 1957. Den røde pilen viser Søndre gate. Den grønne Olav Tryggvasons gate. Punktet markerer Folkets Hus. Flyfoto hentet fra: <https://1881kart.no>

6.11 Hotell Britannia. Dronningens gate 5

Figur 39 Hotell Britannia i 2019. Foto: Andreas Alsaker

Hotell Britannia ble grunnlagt i 1870 av sin første direktør Andreas Myhre og hans kone Cecilie Myhre (Jensen, 1996, s. 14). De første årene ble hoteldriften utført i et toetasjes trehus som var på tomten da den ble kjøpt. I løpet av årene ble lokalene utvidet fram til hotellets nåværende bygg stod ferdig i 1897 (Jensen, 1996, s. 18). Hotellet ble tidlig regnet som ett av Trondheims beste og mest eksklusive hoteller og har i løpet av sin lange historie, huset en rekke kjente personer (Jensen, 1996, ss. 20,21). Hotellet hadde også på bakgrunn av sin eksklusivitet lenge faste oppdrag for kongelige arrangementer i Trondheim (Andersen E. M., 2006, s. 123).

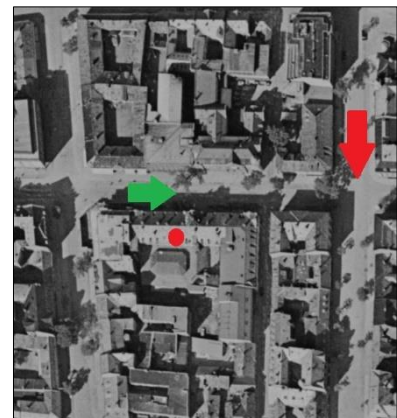
i Britannias historiebok opplyses det at hotellet etter okkupasjonen i Norge, skal ha fungert som Stadtkommandatur (Jensen, 1996, s. 93). Dette nevnes også i *Bunkeren* (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 358), men ingen av disse kildene oppgir nøyaktig hva slags funksjon bygget hadde for denne stillingen. I motsetning til Hotell Phønix er hotellet lite nevnt i lokalhistoriske kilder og det virker ikke som det har hatt den samme rollen som Hotell Phønix hadde for kontakt mellom den tyske hæren og Trondheims befolkning. I Oppgjørskontorets mapper for hotellet opplyses det kun at hotellet fungerte som offisersheim (Oppgjørskontoret, 1951), det betyr innlosjering for tyske offiserer (Jensen, 1996, s. 89). Dette er også den eneste funksjonen hotellet har fått i Gjems-Omstads liste over tyske forlegninger i Midtbyen (Gjems-Onstand, 1981, s. 89). I tillegg til å ha fungert som bolig for tyske offiserer var hotellet dessuten et yndet lokale for arrangementer og festligheter for både den sivile og militære tyske administrasjonen i Trondheim. På grunn av dette blir hotellet ofte nevnt i dagboken til Heinrich Christen som var distriktskommisar i Reichskommisariatet for Trøndelag (Christen, 2009). Hoteldriften skal ha blitt overtatt av det tyske sikkerhetspolitiet i 1943 på grunn av uenigheter med direktøren for hotellet. Direktøren ble etter denne konflikten nektet tilgang til hotellet, men måtte likevel betale kostnadene for driften av Britannia (Oppgjørskontoret, 1951). Ved frigjøringen var hotellet preget av å være sterkt nedslitt. I følge Oppgjørskontoret blir dette begrunnet med at norske håndverkere boikottet tyske arbeidsoppdrag i løpet av krigen og nektet å utføre vedlikehold av bygget etter at sikkerhetspolitiet overtok hotellet. Bortsett fra slitasjen nevnes det ingenting om større endringer i bygget som ble gjort av tyskerne (Oppgjørskontoret, 1951).

Hotell Britannia i dag

Hotell Britannia har i etterkrigstiden gjennomgått en rekke ombygginger og oppussinger i tillegg til eierskifter. Dette har blant annet ført til at rommet i hotellet der våpenhvilen mellom Norge og Tyskland om Norges kapitulasjon ble underskrevet i 1940, har blitt fjernet. Det siste eierskiftet fant sted i 2015 da hotellet ble kjøpt av E.C. Dahls eiendom (Peter Moen Nilsen, 2015). Hotellets siste ombygging ble påbegynt i 2016 og store mengder av tidligere møbler og interiør fra hotellet ble solgt på auksjon (Toftaker, 2016). Etter det siste eierskiftet har mye av hotellets interne konstruksjoner og romfordeling blitt endret (Oreld, 2018). Knut Larsen, tidligere hovmester ved Palmehaven fra 1963 til 1991, har informert om at de ansatte i den tiden han jobbet ved hotellet, ikke hadde kjennskap til at det skal ha vært noen levninger igjen i hotellet etter tyskerne (via telefon 16.05.2018). Gjennomgang av hotellets byggesaksmapper har heller ikke vist seg å inneholde noen informasjon om mulige endringer gjort på hotellet under krigen. Ut ifra innhentet informasjon og det faktum at hotellet har gjennomgått mange oppussinger og ominnredninger virker det mest sannsynlig at det i dag ikke lenger eksisterer noe materielle levninger etter rekvireringen.

Analyse

Hotell Britannia ble i løpet av okkupasjonen tatt i bruk som innkvartering for tyske offiserer, noe som ifølge hotellets jubileumbok skal ha blitt gjort som en følge av at den høye standarden på hotellet. Den strenge rangordningen i det tyske militæret innebar at offiserer fikk en innkvartering av høyere standard enn menige soldater. Dette kan man ennå se i officersmessene og brakkeene som fortsatt eksisterer etter krigen (Wilberg, 2015). Britannia skal i likhet med Phønix ha blitt tatt i bruk av Stadtkommandaturet, men det ser ikke ut til å ha hatt samme styringsfunksjon mellom tyskerne og Trondheims befolkning som Phønix. Dette kan muligens forklares med plasseringen av Britannia i Midtbyen. Det befinner seg langs bevegelseslinjen Dronningens gate som går øst-vest gjennom Midtbyen. Dette gjør at hotellet er sentralt plassert, men i motsetning til Hotell Phønix ligger ikke Britannia mot en åpen plass. På denne måten mister hotellet muligens noe av potensiale som en representativ bygging for tyskerne i Trondheim.

Figur 40 Flyfoto fra 1957. Den røde pila viser Søndre gate. Den grønne Dronningens gate. Punktet markerer Hotell Britannia. Flyfoto hentet fra: <https://1881.kart.no>

6.12 Trondheim turnforening, Prinsensgate 1A

Figur 41 Turnforeningen i 2019. Foto: Andreas Alsaker

Trondheim turnforening ble stiftet i 1858 og er i dag landets fjerde eldste idrettsorganisasjon. Det har siden 1863 hatt lokaler i Prinsensgate 1A, og dette er i dag landets eldste turnhall som er i bruk (Trondheim turnforening, 2019).

Trondheim turnforenings lokaler ble første gang rekvirert den 20. august 1940 og ble fram til begynnelsen av august 1942, tatt i bruk av tyskerne som kaserne og oppholdsrom for gjennomreisende tropper. Dette førte til store skader på bygget på grunn av at det ble satt opp en rekke køyer langs veggene og disse ble sikret ved å slå inn spiker i veggene og gjennom gulvet. De tyske soldatene ødela også mye av turnforeningens utstyr. Blant annet ble løse treningsapparater som bommer og bukker saget opp og brukt som brensel. Turnsalen ble igjen rekvirert til bruk som kaserne fra 12. november 1943 og fram til kapitulasjonen. Deretter overtok britiske tropper beslaget og fortsatte bruken av gymsalen som kaserne. Dette varte fram til 3. september 1945, hvorpå den ble frigitt til turnforeningen (Oppgjørskontoret, 1940-1950)

Trondheim turnforening i dag

Det er i dag ingen kjente materielle levninger igjen i Turnhallen etter den tyske rekvireringen. Mulige levninger etter oppsett av de tyske køyesengene som nevnes i Oppgjørskontorets arkiver, kan muligens sees i bygget i form av spikre som er blitt slått inn i murveggene bak veggpanelene i turnhallen (Oppgjørskontoret, 1940-1950). Men dette er vanskelig å fastslå sikkert. Det er derfor vanskelig å si om det faktisk foreligger levninger etter rekvireringen. Jorunn Marie Dahle Hals (møte 24.08.2017), sportslig leder ved turnforeningen, mener at det på ett tidspunkt kan ha eksistert levninger etter rekvireringen på loftet i Turnforeningen da dette blir brukt som lager for en rekke gjenstander som hadde samlet seg opp gjennom foreningens historie. Det ble gjort en opprydding av loftet i 2004 og det meste som befant seg her, ble fjernet. Det er i dag ingen gjenstander på loftet lenger tilbake enn 1970.

Analyse

Turnforeningen befinner seg langs den sentrale bevegelseslinjen Prinsensgate. Denne strekker seg sentralt gjennom hele den sørlige Midtbyen, og har ett knutepunkt med Munkegata, Dronningens gate og Olav Tryggvasons gate nord i byen. Dette kan ha hatt en viktig faktor i valget om å ta den i bruk som kaserne for gjennomreisende tropper. Forflytting av tropper var av den tyske krigsmakten sett på som risikabelt å gjennomføre med båt (Skjæran, 1986, s. 159). Dette gjorde at togtransporten ble en viktig i troppettransport. Dette medførte at et betydelig antall tyske soldater kom til og reiste fra Trondheim med jernbanen. (Gjems-Onstad, 1990, s. 122) Trondheim sentralstasjon ligger helt nord i Midtbyen og fra togstasjonen er det kun Søndre gate som mot inn mot selve sentrum. Denne bevegelseslinjen strekker seg sørover gjennom sentrum og til Frimurerlogen, og har knutepunkter til alle de tidligere nevnte gatene. Det er rimelig å anta at de fleste tyske troppene på gjennomreise i Norge, ikke var godt kjent i Trondheim. Ved å legge kasernen i Turnforeninger som ligger langs de store rette bevegelseslinjene, ble det lettere å forflytte grupper med tyske tropper effektivt gjennom byen. Det ville i tillegg være lettere for soldater og orientere seg i byen.

Lokalene til turnforeningen egner seg godt til bruken som kaserne da det har ett stort åpent rom som kan brukes til å huse store gruppe mennesker ved hjelp av køyesenger. Rekvireringen av Turnforeningen ser i motsetning til bygg som Stiftsgården og Folkets hus, ut til å ha blitt gjort av rent praktiske hensyn. At dette er en rekvirering som har hatt praktiske formål, er noe som blant annet kommer fram ved at lokalene ble frigitt når det ikke lenger var behov for de ekstra innkvarteringslokalene. Dette tilsier at de tyske myndighetene ikke så på rekvireringen av turnforeningens lokaler som politisk eller symbolsk.

Figur 42 Flyfoto fra 1947. Pilen viser Prinsen gate. punktene undersøkte eiendommer. 1: Turnforeningen. 2: Synagogen. 3 Studentersamfundet. Flyfoto hentet fra: <https://1881kart.no>

6.13 Synagogen i Trondheim. Arkitekt Christies gate 1

Figur 43 Synagogen i 2019 Foto: Andreas Alsaker

Bygget som huser synagogen i Trondheim ble oppført i 1877 og var opprinnelig jernbanestasjon for den nå nedlagte Trondheim-Størenbanen (Bratberg T. T., 2008, s. 265). I 1884 ble jernbanestasjonen nedlagt og solgt til Løytnant Hartvig Nissen. Bygget skifte eiere flere ganger før det ble kjøpt av det Mosaiske trossamfunn. Dette ble stiftet i 1905 (Reitan, 2005, s. 62) og hadde i 1920 kommet opp i 326 medlemmer. På grunn av det økende medlemstallet ble det behov for en større synagoge enn den som befant seg i leide lokaler i St. Jørgensveita (Reitan, Jødene fra Trondheim, 2005, s. 68). Valget falt på den tidligere jernbanestasjonen som ble kjøpt 18. desember 1922, og som etter ombygging, åpnet den 13. oktober 1925 (Reitan, Jødene fra Trondheim, 2005, s. 63).

Synagogen ble ikke umiddelbart beslaglagt ved okkupasjonen. Da sikkerhetspolitiet kom til Trondheim i mai 1940 startet opptakten til forfølgelsen av jødene i Trondheim i det det ble stilt krav om utlevering av medlemslister (Mendhelson, 1948). Synagogen ble rekvirert i påsken 1941, noe Oskar Mendelssohn opplyser om i et foredrag (Mendhelson, 1948). I Oppgjørskontorets arkiver oppgis det at beslagleggelsen ble utført i april 1941. Dette stemmer overens med Mendelssohns beretning. I Oppgjørskontorets arkiver oppgis det ved rekvireringen ikke utstedt beslagleggingsbevis før i 1942, og at tyskerne derfor rykket inn uten forvarsel (Oppgjørskontoret, 1951). Bygningen ble etter overtagelsen tatt i bruk som kaserne for gjennomreisende tyske tropper. Det framkommer fra både oppgjørskontoret og Mendelssohns at bygget fikk hard medfart. Det originale inventaret ble fjernet og det ble anlagt barbersalong i galleriet. Lysekronene ble skutt i stykker og stjernene i vinduene ble skåret ut. Av det originale inventaret var det ved frigjøringen bare igjen de ødelagte lysekronene igjen (Mendhelson, 1948).

Figur 44 Synagogens interiør ved frigjøringen. Bildet gitt av Jødisk museum i Trondheim.

Etter krigen fikk Synagogen en omfattende restaurering før den igjen ble åpnet i 1947. Det eksisterer i dag ingen dokumenter som tar for seg byggets restaurering i detalj.

Heller ikke om det foreligger mulige levninger etter rekvireringen. Det er mulig at en oversikt over skader på bygget som måtte utbedres i løpet av restaureringen, kunne ha framkommet i synagogens møteprotokoller, men Kristine Lehn ved Jødisk museum i synagogen har opplyst om at aktuelle boken hvor dette kunne vært nedskrevet, forsvant ved et biltyveri i 1946.

Synagogen i dag

Kristine Lehn har i et møte informert (møte 13.07.2017) om at det ved oppussingen av Synagogen i 2005 ble funnet en tysk hjelm og en feltspade i en hvelving under taket i Synagogens tredje etasje. Ifølge Lehn skal hjelmen være av typen M35, mens spaden er av typen «M38 klappspaten», hvor bladet kan foldes inn til håndtaket. Det er ikke kjent om disse gjenstandene har blitt lagt igjen i synagogen av en tysk soldat da de forlot bygget, eller om den er blitt funnet ett annet sted i Trondheim og blitt gjemt under hvelvingen på ett eller annet tidspunkt. Begge disse gjenstandene har blitt tatt vare på og er i dag en del av Synagogens utstilling om jødernes opplevelser under krigen. Med unntak av hjelmen og spaden er det i dag ingen andre levninger etter rekvireringen som er kjent i dag.

Figur 45 Hjelmen og spaden funnet i Synagogen. Foto: Andreas Alsaker

Synagogen har i tillegg til de overnevnte gjenstandene også en annen levning etter okkupasjonen i form av et skap som har Rinnans signatur. Denne inngår i utstillingen i Synagogens museum. I informasjonen om skapet fortelles det at Rinnan skal ha hatt som vane å merke beslaglagte møbler fra jødiske familier med sin signatur for å vise at han ønsket å beholde disse selv. Skapet ble flyttet til Synagogen etter krigen og er i dag et bevart kulturminne av hvordan krigen rammet de jødiske familiene i Trondheim ved beslagleggelsen av eiendommer.

Analyse

I likhet med Trondheim turnforening var Synagogen godt egnet til innkvartering av store menneskegrupper. En annen egenskap Synagogen deler med Turnforeningen, er at begge ligger langs bevegelseslinjen Prinsens gate (figur 42). I likhet med Turnforeningen ble Synagogen bruk som kaserne for gjennomreisende tropper. De praktiske fordelene som Turnforeningen hadde ved å ligge langs en sentral stor bevegelseslinje, gjelder for Synagogen ved forflytning av store menneskegrupper og var lett å finne fram til for soldater som kunne være lite kjente i byen. Synagogen var derfor godt egnet til innkvarteringslokaler.

Et annet meget viktig moment for rekvireringen av Synagogen er funksjonen den hadde som samlingspunkt for det jødiske samfunnet i Trondheim. Rekvireringen var uten tvil ikke bare gjennomført for å skaffe tyskerne egnede lokaler, men også som et uttrykk for den sterke antisemittismen som eksisterte i det nazistiske Tyskland og som også gjorde seg gjeldene i Norge under okkupasjonen. I motsetning til andre rekvireringer som ble gjennomført i Trondheim, ble det ikke utbetalt leie for Synagogen av de tyske myndighetene. Det ble heller ikke gitt advarsel om at synagogen skulle rekvireres (Oppgjørskontoret, 1951). Inventaret ble lempet på gaten og bygget ble utsatt for en

ekstremt hard behandling ved ramponeringen av eiendommen (Mendhelson, 1948; Oppgjørskontoret, 1951). I motsetning til Trondheim turnforenings lokaler ble synagogen ikke frigitt mellom bruk, men beholdt rekvirert gjennom hele krigen. Dette fratok jødene sitt samlingspunkt i Trondheim. Under krigen ble også jødiske butikker og boliger rekvirerte. Dette ble gjort uten økonomisk kompensasjon, og i noen tilfeller ble butikkene drevet videre under nye eiere (Reitan, 2005, s. 97; Mendelsohn, 1986, s. 68).

Rekvirering av Synagogen gav okkupasjonsmakten lokaler som kunne tas i bruk som kaserner med en god plassering i Midtbyen, men ble også et virkemiddel for undertrykkelsen av den jødiske befolkningen i Trondheim. Rekvireringen ble foretatt ut ifra praktiske årsaker, men også for å straffe en menneskegruppe innen samfunnet som var uønsket av okkupasjonsmakten, og var et klart symbol på den makten den hadde til å forfølge og utrydde en hel menneskegruppe.

6.14 Studentersamfundet i Trondheim. Elgesetergate 1

Figur 46 Studentersamfundet i 2019.
Foto: Andreas Alsaker

Studentersamfundet i Trondheim skriver seg tilbake til det aller første kullet med immatrikulerte studenter ved NTH i 1910. Samfundet brukte i de første årene NTHs festsal for sine møter, men fra 1912 ble dette ikke lenger mulig. (Kobberød, s. 15). Kjøp av «Cirkus» i Prinsensgate 2, som tidligere hadde fungert som tilholdssted for omreisende sirkus og kinolokale, ble løsningen og fungere som samlingssted for Studentersamfundet de neste 17 årene (Kobberød, 2010, s. 17). Det var hele tiden et ønske om å få bygget et eget hus for å huse Studentersamfundet. Dette ble en realitet 1. oktober 1929 med åpningen av Studentersamfundet i Trondheim i Elgesetergate 1 (Kobberød, 2010, s. 61).

Samfundet ble etter invasjonen forsøkt drevet som normalt og det ble bestemt å legge seg på en linje hvor man ikke skulle kritisere det tyske styret direkte eller vise åpen motstand (Kobberød, 2010, s. 114). I løpet av høsten 1940 kom kritikken til å bli hard nok til at Samfundetstyret ble innkalt til et møte med det tyske sikkerhetspolitiet hvor de ble forelagt krav om kontroll med driften av Samfundet fra tysk side. Det påfølgende året startet uten større problemer, men den 27. september forlot det sittende styret landet og drog til Sverige da tyskerne igjen hadde begynt å kreve mer innsyn i driften av Samfundet (Kobberød, 2010, s. 121). Aktiviteten ble etter dette laber og studentene valgte i stor grad og boikotte de arrangementer som ble holdt i Samfundet som nå hadde fått et styre vakt av Nasjonal Samling (NS). Samtidig begynte de tyske styresmaktene i større grad selv å ta i bruk Samfundet til egne arrangementer. Det ble tilslutt rekvirert av

det tyske Wehrmacht den 16. januar 1943. Kvadrantdelen av bygget ble nå tatt i bruk som Soldatenheim, et rekreasjonstilbud til tyske soldater, (Carr, 2009, s. 35). Rotunden og Storsalen ble ikke helt beslaglagt på dette tidspunktet. Disse to lokalene ble likevel til stadighet rekvirert til forskjellige arrangementer fram til 3. april 1943, da Wehrmacht også beslagla denne delen av Samfundet (Oppgjørskontoret, 1951). Etter dette ble Storsalen tatt i bruk til oppsetting av diverse underholdningsarrangementer for de tyske troppene i byen framført av norske og tyske artister.

Av disse artistene er det spesielt en teatergruppe ved navnet Nordland Variete som sterkest kan knyttes til Studentersamfundet. Etter krigen blir de omtalt i en artikkel i Adresseavisen som «det berømmelige Nordland Variete» og det antydes at forestillingene deres skal være blant hovedgrunnene til den store slitasje på bygget (Adresseavisen, 1946). Denne Gruppen var så populær at den i slutten av 1943 fikk fast ansettelse ved Studentersamfundet. Som en følge av dette ønsket den å få bygget nye garderober i Samfundet (Organisation Todt (OT), Einsatzgruppe Wiking, 1943).

Dagen etter frigjøringen den 8. mai 1945 snek en gruppe studenter seg inn i Samfundet som fortsatt ble brukt av tyske soldater. Disse studentene overtok «offisielt» kontrollen over Samfundet fra en gruppe NS studenter som også befant seg i bygget. Dette skjedde ved heisingen av det norske flagget på taket på Samfundet og proklamerte med dette at bygget nå igjen var under norsk kontroll (Kobberød, 2010, s. 125). Bygget var ved frigjøringen preget av dårlig vedlikehold. Det var nedslitt og fullt av rot. Trappen opp til podiet i Storsalen var brent ned (Adresseavisen, 1945). Det ble raskt bestemt at det skulle gjennomføre en studenter-uke samme året som frigjøringen. Dette førte til et omfattende opprydningsarbeid rett etter krigens slutt. Den første Studenter-UKA på 6 år ble gjennomført dette året da Revyen «Go Ahead» hadde premiere 11. november 1945 (Adresseavisen, 1945).

Studentersamfundet i dag

Studentersamfundets drift utføres av en rekke interne grupper som blir kalt «gjenger». Alle har ansvar for forskjellige aspekter ved driften av huset, som for eksempel booking av konserter, servering og fotografering av arrangementer. Disse gjengene drives uavhengig av hverandre og har lange historier da mange av dem eksisterte før krigen. Av disse er det gjengen Regi som ansvaret for alt sceneteknisk arbeid i Samfundet, som mulig ennå har levninger etter den tyske rekvireringen av Samfundet.

En levning som skriver seg fra Samfundets rolle som soldatenheim, befinner seg i lokalene i bygget som i dag fungerer som en hybel. En hybel er lokaler ment kun til internt bruk av Regi-gjengen. Levningen det er snakk om er et veggmaleri som befinner seg i et tidligere trappeløp med navnet «Rattaluppen». Maleriet har likheter med de som befinner seg i hvelvkjelleren under tidligere hotell Phønix. På tilsvarende måte har maleriet motiver som viser fest, dans og spill. Maleriet er stort sett i god stand, men en bit av bildet i høyre hjørne er blitt revet av og har løsnet fra veggen. Bortsett fra dette er det ingen synlige skader på bildet, og det er beskyttet av en pleksiglassskjerm som ifølge tidligere medlem av Regi Per-Olav Bringsvor (møte 19.03.2018), ble satt opp på initiativ av gjengens medlemmer på 1990-tallet.

I likhet med portrettene i hvelvkjelleren i Phønix er det ikke funnet noen kilder som viser spesifikt at bildet er malt av tyske soldater. Men som tidligere nevnt virker det og være vanlig at tyske soldater har dekorert lokaler som ble tatt i bruk til fritidsfunksjoner. Samfundets rolle som soldatenheim må definitivt ansees å være en fritidsfunksjon. At det er tyske soldater som har malt bildet, er en historie som har eksistert i lang tid i Regi. Albrecht Selmer (møte 21.02.2018) som var et aktivt medlem fra 1955 til 1960, har fortalt at i den perioden han var aktiv, ble det også fortalt at bildet var malt av tyske soldater.

Figur 47 Veggmaleri på Regis hybel som skal være malt av tyske soldater. Foto: Andreas Alsaker

Som tidligere nevnt ønsket Nordland Variete og få bygd nye garderober i Studentersamfundet på grunn av den faste ansettelsen i slutten av 1943. I «O.T.- Einsatzgruppe Wiking's» (1943) arkiver ved Riksarkivet i Oslo finnes det arkivert tegninger av disse garderoberne i tillegg til en del korrespondanse rundt byggingen av disse og behovet for installasjon av oppvarming, elektriske uttak og sminkespeil. I følge tegningene er det her snakk om tre garderober som befinner seg i en korridor med en trapp i den vestlige enden. Det framgår ikke av tegningen hvor i bygget dette skal ha ligget. Det blir heller ikke nevnt noe i den tyske korrespondansen om hvor disse garderoberne skulle ha vært, bortsett fra at de skulle ligget nær scenen. Albrecht Selmer kunne ikke huske disse garderoberne i fra sin tid ved Samfundet, og det er spesielt problematisk å plassere disse garderoberne da trappen på tegningen ikke passer inn i noen plantegninger over Samfundet som finnes i byggets plan- og byggesaksmapper fra før eller etter krigen. Det er som en følge av dette god grunn til å anta at disse garderoberne aldri ble bygget og at det kun ble med planleggingen.

Figur 48 Bildet er skadet i det høyre hjørnet. Foto: Andreas Alsaker

Sammen med det mulige sporet etter Samfundets rolle som soldatenheim finnes det også levninger etter okkupasjonen i bygget i form av tysk militært utstyr som ble overtatt av Studentersamfundet. Et brev fra Regis sjef datert 16.10.1945 som befinner seg i Regis private arkiver på deres hybler forteller at Samfundet i stor grad var ribbet for sceneutstyr. Dette ble etter krigen til dels løst ved at Samfundet fikk overta store mengder tysk militærmateriell fra det norske forsvaret som erstatning for det sceneutstyret som var forsvunnet. Blant utstyret som de overtok, er det spesielt tyske lyskastere som ofte nevnes i Regis arkiver. Disse lyskasterne fungerte godt som scenebelysning og Samfundet fikk mange av disse fra det norske forsvaret. Et problem som meldte seg med årenes løp var en mangel på lyspærer med riktig vatt til lyskasterne. Med unntak av en enkelt lyskaster som nå brukes til opplysning på Regis interne hybel, er det ikke andre lyskastere lenger i bruk.

Regi har likevel ikke kvittet seg med alle lyskastene, og i et sideloft i deres lokaler er det lagret lyskastere som er stemplet med teksten «20cm Marine – Einheits- Scheinwerfer- Esw.20». Mange av disse ble opprinnelig lagret i bokser utstyrt med to stropper for å gjøre boksene mer håndterlige og gjøre det mulig å bære dem på ryggen som en ryggsekk. I dette sideloftet er det også blitt lagret en tysk fallskjerm. Muligens er dette en rekvisitt fra «Go Ahead», den første revyen etter frigjøringen da åpningsnummeret ifølge Adresseavisen, skal ha hatt en rekke «fallskjermjegere» som kom dalende ned over salen (Adresseavisen, 1945).

Av tysk militærutstyr som ennå er i aktivt bruk av Regi, er det i dag igjen kun to lyskastere og det som skal være to jagerflysikter festet på Storsalens følgespottet. De to lyskastene som kalles «Blondie» og «Dagobert» skal ifølge Bringsvor ha blitt brukt til søk etter ubåter. Disse blir bare tatt i bruk i løpet av UKA, og er da plassert på taket til Samfundet. Lyskastene har i årenes løp gjennomgått en rekke ombygginger og med unntak av speilet bak lyspæren, er det i dag få originale deler igjen av lyskastene. De mangler i tillegg merkingen til de små marinelyskastene som klart viser at de er tyskproduserte. Dette gjør det vanskelig å si med sikkerhet at de faktisk er tysk militært utstyrt. Det eneste som er helt sikkert er at de i har vært i bruk siden 50-tallet, da Albrecht Selmer kunne fortelle at han i sin aktive periode, hadde ansvaret for vedlikeholdet av lyskasteren Blondie.

De to jagerflysiktene er festet til følgespottene «FBF» og «KINO» som befinner seg i et rom like under taket i Storsalen. Begge siktene er av tysk produksjon og er merket «Revi 16B».

Adresseavisens utgave av 13. oktober 1945 gir en mulig pekepinn hvor disse siktene kan ha kommet fra, da en artikkel tar for seg det faktum at det norske forsvaret på dette tidspunktet hadde begynt å demontere og brenne en stor mengde tyske Messerschmitt bf 109 jagerfly som var etterlatt i Norge. Dette ble gjort til dels fordi man mente at det ikke kom til å bli bruk for en like stor flystyrke i etterkrigstiden, og på grunn av mangelen på reservedeler til disse flyene. Det var ikke praktisk mulig for det norske luftvåpenet å beholde disse flyene (Adresseavisen, 1945). Da Studentersamfundet mottok en stor mengde militærutstyr fra det norske forsvaret og hadde god kontakt med det norske militæret, er det mulig at noen ved Regi har spurt om å få siktene fra fly som allerede skulle ødelegges og at disse ble festet på følgespottene.

Figur 49 Lyskaster lagret ved Regis hybel. Foto: Andreas Alsaker

Figur 50 Lyskastene Blondie og Dagobert. Foto: Andreas Alsaker

Analyse

Samfundet ligger ved krysningpunktet mellom bevegelseslinjen Elgesetergate som går nord-sør, Klostergata som går østover og Elgeseter bru som krysser Nidelven og er knyttet til Prinsens gate som går nordover inn mot Midtbyen (figur 42). Plasseringen av Samfundet i dette krysningpunktet langs en bevegelseslinje som fører direkte til Midtbyen, gjør det lett å finne fram til Samfundet. At det befinner seg langs en bevegelseslinje som går direkte inn mot sentrum, kombinert med sitt særpregede utseende som gjør det lett gjenkjennelig. Det framstår som et landemerke. At bygget var utstyrt med scene som kunne tas i bruk av revyteater, serveringsmuligheter og rom som kunne tas i bruk til fritidsaktiviteter, gjorde at bygget egnet seg godt som soldatenheim. Dette var viktig på grunn av at Trondheim mottok en stor mengde gjennomreisende tropper som mest sannsynlig ikke var godt kjent i byen. At soldatenes fritidslokaler var lett å finne fram til og hadde et spesielt utseende kan også ha veid tungt ved tyskerens valg av rekvirering av bygget.

I motsetning til Frimurerlogen som ble rekvirert i 1940 og tatt i bruk som et lignende fritidstilbud, ble Samfundet ikke rekvirert før i 1943. Dette til tross for at det ville ha fungert godt som soldatenheim før dette tidspunktet. Det er godt mulig at okkupasjonsmakten 1943 så mulighetene til å ta i bruk et bygg som var lite i bruk på grunn av boikotten av NS-styret.

Rekvireringen ble også gjort for å straffe studentenes motstand mot tyskerne. Oppgjørskontoret inneholder saker hvor de tyske organisasjonene utførte rekvireringer av eiendommer og hus mot personer som ble ansett som tyskfiendtlige. Blant annet Olav Tryggvasons gate 27 som ble beslaglagt etter at eierens sønn Ole Edward Dahl ble arrestert og senere tok livet sitt etter å ha blitt forhørt på Misjonshotellet på grunn av mistanke om at han drev motstandsarbeid (Oppgjørskontoret, 1945). Trusselen om rekvirering er også nevnt i Øyvind Smiths memoarer. Han skriver om trusler som ble gitt til en klassekamerats familie om at de ville bli fratatt alt de eide hvis ikke de tyske myndighetene fikk informasjon om den ene sønnen i familien som hadde rømt til Sverige (Smith, 1995, s. 56). At Samfundets medlemmer valgte å boikotte det valgte NS styret og kritiserte de tyske okkupasjonene i sine møter, ble definitivt sett på som en provokasjon, og rekvireringen av Studentersamfundet ville dermed være en reaksjon på slike holdninger.

6.15 Trondheim Befalsforening. Vår frues gate 4

Figur 51 Trondheims befalsforening i 2019.
Foto: Andreas Alsaker

Trondheim Befalsforening ble dannet 4. januar 1850 med mål om å fungere som et samlingspunkt for underoffiserer i det norske militæret. Foreningen hadde opprinnelig lokaler i det militære bakeriet i Munkegaten 6. Som en følge av 1. verdenskrig ble de nødt til å forlate dette lokalet da det norske militæret trengte lokalene selv. Som en følge av dette gikk 6 av foreningens medlemmer sammen og dannet aksjeselskapet «Vår frues gate 4» og gikk til innkjøp av bygården Vår frues gate 4 som på dette tidspunktet var til salgs. Foreningen flyttet inn i bygården 17. mars 1917 og startet samtidig driften av kaffen «Parkkafeen» i bygget (Trondheim Befalsforening, u.d.). Befalsforeningens eier fortsatt bygården. I tillegg til å være møtelokaler for foreningen fungerer det også som selskapslokaler. Parkkafeen er i dag borte og disse lokalene i dag brukes av restauranten Vida.

Vår frues gate 4 ble rekvirert av Wehrmacht og det tyske politi 2. oktober 1944. Hele bygget ble beslaglagt, og det skjedde på så kort varsel at det ble umulig for Parkkafeen og finne erstatningslokaler. De kunne ikke gjøre annet enn å innstille hele kafedriften og lagre inventaret. Det blir ikke opplyst i mappene hva bygget ble bruk til, men det forble rekvirert ut krigen (Oppgjørskontoret, 1951). Etter at den tyske rekvireringen tok slutt den 16. juni 1945 ble bygget rekvirert av Marinekommando Trøndelag fra 18. juli samme år, og ble brukt av denne organisasjonen fram til 9. februar 1946, hvorpå bygget ble frigitt og gikk tilbake til foreningen(ibid.)

Trondheim Befalsforening i dag

Tidligere bygningsansvarlige Trond Sæbø har via epost informert om at det i 2008 ved utskifting av sprinkelanlegget på loftet i bygget, ble det funnet en pakke under gulvet på ett av loftsrommene i Befalsforeningen. Pakken er adressert til Alois Gibis og ser ut til å være sendt av Emilie Gibis fra Kaltenstein. Pakken inneholder også en annen liten pakke som er tom og som er adressert til Hans Plepp. Den store pakken inneholder to patroner, en løspatron, to blekkhus, et oransje metallhylster som inneholder en plastflaske og en avis. På bruksanvisningen på flaskens etikett blir flasken kalt for «Hautengiftssalbe», som mest sannsynlig er en salve som skulle brukes ved gassangrep, den skulle smøres på hudpartier som ikke hadde vært tildekket. Denne salven skal ha vært en standarddel av

utstyret til tyske soldater fra 1941 (Mp44nl, 2008). Avisen har tittelen «Landeszeitung» og ser ut til å være en lokalavis for Mecklenburgområdet. Avisen er datert 14. August 1944 og er påklistret en rosa lapp. Denne lappen informerer om at det på grunn av den vanskelige krigssituasjonen på dette tidspunktet, ville denne utgaven av avisen være den siste utgaven som ble ettersendt til abonnenter utenfor Tyskland. Dette fordi arbeiderne i trykkerier og postvesen nå måtte brukes til mer krigsnyttige oppgaver.

Figur 52 Pakken adressert til Alois Gibis. Foto: Andreas Alsaker

«Deutsche Dienststelle», (også kjent som WAST, forkortelse for organisasjonens tidligere navn, Wehrmachtsauskunftsstelle). Som i dag er etaten i Tyskland som huser wehrmachtsarkivene og jobber med saker fra krigen, har i brev datert 21.11.2017 informert om at begge personene som fikk tilsendt pakker, var mulig å finne igjen i disse arkivene.

Eieren av den store pakken var Feldwebel Alois Gibis fra Bayern. Han overlevde krigen og dro etter freden tilbake igjen til Bayern. Den lille pakken tilhørte Obergefreiter Hans Plepp fra Mecklenburg som mest sannsynlig var eieren av avisen som ble funnet. Plepp forsvant fra Wehrmacht arkiver i 1944. Det finnes ingen dødsattest om han i arkivet så det er ukjent hva som kan ha skjedd med han. Deutsche Dienststelle mener at forklaringen på hans forsvinning kan være at han drog hjem igjen til Mecklenburg etter krigen og med dette forsvant fra Wehrmachts arkiver da Mecklenburg var i den sovjetiske sonen, mens arkivene befant seg i den vestlige sonen av Tyskland. Både Alois Gibis og Hans Plepp tilhørte i 1944 en militæravdeling ved navn «Wehrmacht-Umschlagstab-Drontheim», som jobbet med lasting og lossing av forsyninger mellom tog, båt og biler. Det er mulig at Vår frues gate 4 fungert som kaserne eller kontor for den tyske avdelingen i 1944.

Figur 53 Avisen som ble funnet i pakken. Foto: Andreas Alsaker

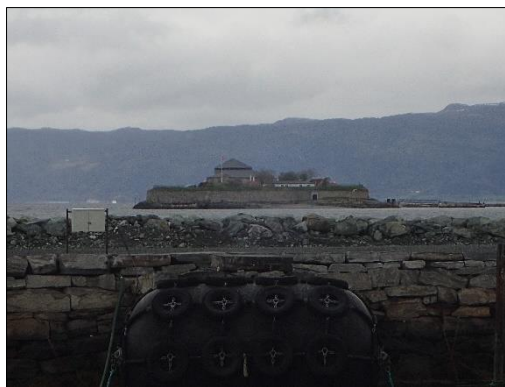
Analyse

Det eksisterer lite informasjon om hvorfor Vår frues gate 4 ble rekvirert. WAST har informert om at eieren av de to pakkene som ble funnet på loftet, tilhørte en avdeling i den tyske hæren som var stasjonert i Trondheim i 1944. Hvis pakkene ble gjemt i bygget av en av disse to personene, er det en mulighet for at Befalsforeningen ble tatt i bruk som kaserne for deres avdeling.

Befalsforeningen har i dag en funksjon som selskapslokaler med mulighet til å huse mellom 80 og 130 personer, (Trondheim Befalsforening, u.d.) og det ville være mulig å bruke lokalene til innkvartering av en militæravdeling ved oppsett av køyesenger på

samme måten som Synagogen og i Turnforeningen. Selve Befalsforeningen ligger sentralt i Trondheim med en plassering langs Vår frues strete like ved siden av Trondheims borgerlige realskole (figur 28). Plasseringen kan ha vært praktisk for en militær avdeling som kunne bli sendt til forskjellige steder i Trondheim for å utføre laste og losseoppgaver. Et moment for valget av befalsforeningens lokaler som kaserne for denne avdelingen, er muligens byggets plassering i nærheten av Trondhjems Borgerlige Realskole som ble brukt til parkering av lastebiler av Festungspionerstab 20 (Oppgjørskontoret, 1951). En avdeling med laste og losseoppgaver hadde behov for kjøretøyer, og plasseringen av innkvarteringen så tett mot en åpen plass som egnet seg til parkering, har vært meget praktisk. Mangelen på informasjon gjør det likevel vanskelig å si noe sikkert om bruken av Befalsforeningen, spesielt gjelder dette det tyske politiets rekvirering som det ikke finnes noe mer informasjon om.

6.16 Munkholmen

Figur 55 Munkholmen i 2019. Foto: Andreas Alsaker

Munkholmen ligger midt i Trondheims havnebasseng og var i eldre tid kjent som Nidarholm. Navnet Munkholmen skal komme av grunnleggelsen av Holm kloster på øya rundt år 1100. Ved reformasjonen i 1537 ble det slutt på klosteret, og øya var etter dette ikke i bruk før i 1657 da svenskene bygde ett kanonbatteri til forsvar av okkupasjonen av Trøndelag. Ved frigjøringen av Trondheim 1658 ble dette kanonbatteriet innlemmet i den nye befestningen av Trondheim. Det ble samtidig bestemt at det skulle konstrueres en mer permanent befestning på øya. Arbeidet med konstruksjonen av festningen startet i 1671, og fungerte i de neste 222 årene fram til 1893, som et forsvar av Trondheim mot angrep fra fjorden. I løpet av denne tiden gjennomgikk festningen en rekke ombygginger og moderniseringer og fungerte i tillegg som statsfengsel, tollpost og brannvakt. Ved nedleggelsen av festningsanlegget i 1893 fikk festningen og øya en ny rolle da det ble åpnet for publikum og ble tatt i bruk som en utfartsplass og badested for Trondheims befolkning (Bratberg T. T., 2008, s. 369).

Ved invasjonen av Trondheim i 2. verdenskrig ble Øya ble sperret av for offentligheten ble tatt i bruk som en av de 7. tunge antiluftvernstillingene som ble bygd rundt Trondheim (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 187). I løpet av krigen skal det ha vært stasjonert 180 mann på Munkholmen som var en del av Marineflakabteilung 701 (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 257). Det ble i løpet av okkupasjonen gjennomført en rekke ombygginger for å tilpasse Munkholmen til den nye rollen som antiluftvernstilling til forsvar av Trondheim og de militære havneanleggene. Det ble satt opp en rekke antiluftvernskanonner på øya. To av disse ble satt opp på toppen av selve festingen etter at det originale taket hadde blitt fjernet og en betongplattform hadde blitt støpt på

toppen (Bratberg T. T., 2008, s. 369). På norske lister over tyske befestninger som befinner seg i Rustkammerets arkiver, oppgis det at Munkholmen ved krigens slutt var utstyrt med 6stk. 10,5 cm antiluftvernskanoner, 2stk 4 cm antiluftvernskanoner, 1 stk. 60 cm lyskaster og 2 stk. 6m avstandsmålere (Rustkammeret, 1945).

Munkholmen ble i starten av okkupasjonen utstyrt med 8,8 cm antiluftvernskanoner. Disse ble i 1942 byttet ut med de tyngre 10,5 cm kanonene som oppgis i den norske listen (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 187). En artikkel i Adresseavisen datert 8. juni 1945 som tar for seg den norske overtagelsen av Munkholmen etter krigen, nevner også andre endringer som ble gjort på Munkholmen. I tillegg til oppsett av antiluftvernkanonene nevnes det også at kommandantboligen ble omgjort til en ølstue for de tyske soldatene som var stasjonerte på øya. Kommandantboligen fikk derfor en ny etasje, en bar og en stor kamin (Adresseavisen, 1945). Munkholmen ble frigitt fra tysk rekvirering den 7. juni 1945, og ble deretter tatt i bruk av det norske forsvaret. Det var i 1945 snakk om å gjenåpne stranden for besøkende og badegjester, men ettersom den var blitt fylt opp med glasskår og piggråd i løpet av krigen, ble stranden ikke gjenåpent dette året (Adresseavisen, 1945). Munkholmen gikk tilbake til Trondheim kommune i 1956 og ble da igjen fullt åpnet for offentligheten (Bratberg T. T., 2008, s. 369). Munkholmen er i dag forvaltet av Stabygg som har ansvaret for vedlikehold av eiendommen.

Munkholmen i dag

Munkholmen har i dag fortsatt levninger etter den tyske rekvireringen på grunn av det store befestningsarbeidet som ble utført i løpet av krigen. De tydeligste sporene etter dette er antiluftvernsforsvaret som befant seg på øya, og som i dag sees i form av kasemattene som antiluftskytsskanoene stod på og en av de to avstandsmålerne. Med unntak av en enkelt kasematt som er blitt restaurert, er alle de andre i etterkrigstiden blitt fylt igjen med stein og betong og er i dag overgrodd. På enkelte av dem kan man ennå se spor etter plattformen hvor paddeskjoldet rundt kanonen var festet. I 2005 fikk

foreningen «Munkholmens venner» gjenoppsatt en 10.5 cm anti luftvernskanonen med tilhørende paddeskjold (Kystfort.no, 2008), og det er i dag mulig og gå inn i kasematten som kanonen er installert på. Selve kasematten er et åttekantet rom med en rekke siderom som er blitt brukt til lagring av ammunisjon. Av de to avstandsmålerne som ble satt opp på Munkholmen, står en igjen på den nordlige enden av øya, den er formet som et betongtårn med selve avstandsmåleren på toppen. Avstandsmåleren skal være i god stand, men det er i dag ikke mulig å gå inn i selve bunkeren som apparatet står på da den er avstengt med en jerndør. Den andre avstandsmåleren skal i følge en oversiktsplan over Munkholmen fra 1966 ha stått på den sørlige enden av øya. Den er på dette kartet blitt markert med «fjernet 1966» noe som angir når den var planlagt fjernet

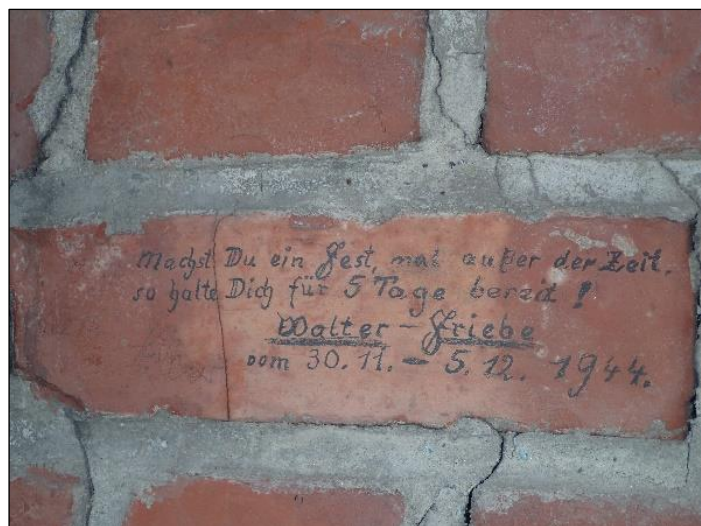

Figur 56 Den gjenoppsatte 10,5 cm kanonen med paddeskjold. Foto: Andreas Alsaker

(Rustkammeret, 1966). Det er i dag ingen fysiske spor igjen etter denne avstandsmåleren.

I selve festningstårnet finnes det i dag også enkelte levninger etter de tyske rekvireringene som inngår i omvisningen på Munkholmen. Kruttammeret midt i tårnet skal ifølge den guidede turen og «Trondheim byleksikon», ha blitt tatt i bruk som lasarett under krigen og en hvitmalt vegg og en lampe i taket skal være levninger etter denne bruken (Bratberg T. T., 2008, s. 369). Lokalhistoriker Knut Sivertsen har i et møte (01.03.2019) informert om at det nok er snakk om en behandlingsstasjon for lettere skader da mannskaper med alvorlige skader og syke ble sendt fra Munkholmen inn til byen. Materielle levninger etter antiluftskyttsforsvaret som ble bygd på toppen av tårnet, eksisterer fortsatt i form av plattformen av støpt betong. Den er utstyrt med to kasematter på den nordlige og sørlige enden hvor det skal ha stått to antiluftvernskanoner. Dette var antageligvis de to 4 cm-kanonene som nevnes i den norske listen over utstyr på Munkholmen (Rustkammeret, 1945). Betongplattformen er i dag dekket over av et tak som er en rekonstruksjon av festingens originale tak satt opp i 1982 (Stangeland G., 2001, s. 181). Plattformen er i dag ikke synlig utenfor tårnet. Med unntak av skruene som er støpt fast i betongen på de opphøyde plattformene, er det dag ingen spor etter selve luftvernskanonene som stod på disse under krigen.

Ved inngangen til tårnet i står det et hus som tidligere brannvakt. Det er fortsatt spor i form av tysk graffiti, som viser at bygget ble brukt som kakebu for tyske soldater (Stangeland G., 2001, s. 177). De tyske soldatene som ble sittende her, fikk tiden til å gå med å skrive på veggene med blyanter og det er i dag enda en rekke skrivelier som stammer fra krigens dager. Noen av disse tar for seg grunnen til hvorfor soldaten satt fengslet. Som regel på grunn av overdreven festing og fyll, mens andre igjen kun skrev navnet sitt på veggene og hvor lenge de hadde sonet. Disse levninger er ikke beskyttet, og en rekke av dem er som følge av dette, begynt å bli veldig utvasket og vanskelige å lese.

Figur 57 Graffiti etterlat av en tysk soldat i brannvakten. Foto: Andreas Alsaker

Kommandantboligen skal ha blitt mye endret i løpet av krigen. Dette skjedde med en ekstra etasje utstyrt med en rekke vinduer og en ominnredning av første etasjen til ølstue. Den ekstra etasjen er i dag ikke synlig utenifra ettersom det i likhet med taket på tårnet, har vært ønskelig å få gjeninnført et mer opprinnelig preg på bygget (Stangeland G., 2001, s. 179). Etasjen eksisterer fortsatt og deler av den blir i dag brukt som lagerrom for restauranten på Munkholmen. Store deler av etasjen er ikke i bruk lenger og inneholder kun etterlatenskaper etter tidligere restaurantdrift i tillegg til lufterørene til et moderne ventilasjonsanlegg. Etasjen bærer fortsatt preg av å ha hatt en militær funksjon da det langs de vestlige veggene i gangen finnes to geværhyller hvor navn og nummer på norske soldater er påklistret. Den østlige veggene er dekket av en rekke skap som i dag ikke er i bruk, men som kan ha blitt brukt av tyske eller norske soldater

stasjonert på Munkholmen. Om disse geværhyllene og skapene er levninger etter det tyske eller norske militæret, er det ingen ved Statsbygg i dag som er sikre på (epost mottatt 28.08.2018). Første etasje skal som tidligere nevnt ha blitt omgjort til en ølstue med bar og en stor kamin. Det er i dag i bruk som restaurantlokale. Det finnes i dag en stor peis midt i restauranten, og det er mulig at dette er den samme som blir nevnt i Adresseavisens artikkel. Det ble i løpet av 60-tallet utført arkeologiske utgravninger på øya (Bratberg T. T., 2001, s. 107) og fotografier som befinner seg i Schrøders fotoarkiv, viser at det i løpet av 1967 ble foretatt utgravninger inne i kommandantboligen (Digitalts museum, 2014). Dette førte til fjerningen av byggets inventar. Det er ingen bilder som viser klart om peisen ble fjernet på dette tidspunktet, så det er godt mulig at dette er den samme som nevnes i Adresseavisens artikkel fra 1945. Selve restaurantlokalet har i dag en bardisk, men med tanke på utgravningene som skjedde i kommandantboligen, er det vanskelig å si om dette er de samme bardisken som nevnes i Adresseavisens artikkel eller om den er blitt satt opp i ettertid.

Lavetthuset befinner seg ved inngangspartiet til festningen og fikk påbygd en ny etasje under krigen (Bratberg T. T., 2008, s. 369). Det er en plakett på bygget som opplyser at den nye etasjen ble bygd i 1940. Et bilde av installasjonen av 10,5cm kanonene i 1942 viser likevel at dette ikke stemmer på grunn av at 2. etasjen på dette tidspunktet ikke var bygget (Sivertsen, Eggan, & Brox, 2018, s. 111) Dette tilsier at 2. etasjen må ha blitt påbygd senere enn 1942. På en tysk oversiktsplan over Munkholmen er lavetthuset avmerket som «Wohnbaracke», boligbrakke (Rustkammeret). Bygget ble altså tatt i bruk som bolig for soldatene som var stasjonerte på Munkholmen og det er dermed stor sannsynlighet at etasjen faktisk er påbygd av okkupasjonsmakten. Dette på grunn av at den delen lavetthuset som kan sees på bildet fra 1942, på dette tidspunktet kun inneholdt en trapp ned til kjelleretasjen og den tidligere inngangsporten til festningen. Hvis dette er tilfellet er i så fall den oppgitte datoen på plaketten feil. Lavetthusets 2. etasje har i likhet med kommandantboligen mulige spor etter rekvireringen i form av geværstativer som befinner seg langs veggene. I likhet med stativene i kommandantboligen er det likevel ingen klare spor som viser at disse er tyske levninger eller spor etter den norske militære tilstedeværelsen som befant seg på øya i etterkrigstiden.

Analyse

Munkholmen ble i løpet av krigen tatt i bruk som en tung antiluftvernstilling. For disse antiluftvernstillingene var gode siktlinjer viktige da det gav tyskerne muligheter til å kontrollere luftrommet over Trondheim. Munkholmen ligger godt plassert til dette formålet. De tunge antiluftvernstillingene skulle i tillegg spille en ekstra rolle som artilleristillinger mot sjømål i Trondheimsfjorden dersom de allierte skulle prøve å angripe Trondheim sjøveien. Det var viktig for disse stillingene å ha gode siktlinjer ut mot Trondheimsfjorden (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 188). Munkholmen har med sin plassering i selve Trondheimsfjorden (figur 3), en ideell posisjon til å ivareta militære hensyn. I tillegg til å en god strategisk plassering er øya også stor nok til å huse en rekke tunge kanoner. Dette er nok også er grunnen til at Øya ble utstyrt med 6 kanoner og 180 mann, mens de andre tunge stillingene rundt Trondheim ble utstyrt med 4 kanoner og 150 mann (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 187). Munkholmen var ut i fra sin posisjon og størrelse dermed et ideelt antiluftvern og artilleristilling og framstår med dette som en klar militærstrategisk rekvirering.

6.17 Kristiansten festning.

Figur 58 Kristiansten festning i 2019.
Foto: Andreas Alsaker

Etter bybrannen i Trondheim i 1681 ble generalmajor Jean Caspar de Cicignon bedt av Christian den 5. av Danmark-Norge til å utvikle en ny byplan for Trondheim. I tillegg til nytt gatenett ble det også konstruert nye forsvarsverk, hvor blant annet Kristiansten festning var en del av denne nybyggingen som skulle beskytte Trondheim ifra øst ved å forhindre fiendtlige styrker fra og sette seg fast på høydene rundt byen. Festningen stod ferdigbygget i 1684 som en tårnfestning. Dette er en festning der et kraftig tårn som kalles en donjon utgjør kjernen i anlegget (Forsvarsbygg, 2006, s. 15). Kristiansten har i ettertiden gjennomgått en rekke utbygninger og utvidelser. Blant annet i 1691 med anleggelsen av forsvarsverkene utenfor festningsmurene som utgjør Kristiansands bastion og Frølich og Grüners redutter. Festningen har i løpet av sin eksistens aldri blitt brukt i direkte kamp, men bidro med sitt nærvær til at de svenske styrkene under general Amfeldt som beleiret Trondheim i 1718, ikke gikk til angrep på byen da hæren manglet beleiringskyts (Forsvarsbygg, 2006, s. 42).

Kristiansten festning var en av eiendommene som ble okkupert av det tyske militæret umiddelbart ved landgangen. I Oppgjørskontorets arkiver skrives det i mappen som tar for seg statens eiendommer, at en tysk avdeling tok seg opp til festningen i løpet av morgenen den 9. april 1940, for deretter å ta i besittelse vaktmesterens hus (Oppgjørskontoret, 1951). Festningen kom under krigen til og ha en rekke roller. En militærleir ble bygd utenfor festningsmurene på forterrenget til festningen (Forsvarsbygg, 2006, s. 46). Innenfor selve festningsmurene ble det under krigen satt opp en brakke, 2 stk 60 cm lyskastere og 4 stk 3,7 cm luftvernskanoner (Rustkammeret, 1945). Haubitsarsenalet som ligger utenfor festningsmuren ved festingsporten, ble tatt i bruk som verksted og fengsel. Det ble bygget et påbygg av tyskerne til dette (Forsvarsbygg, 2006, s. 46). Selve donjonen ble tatt i bruk som lager for ammunisjon av tyskerne (Forsvarsbygg, 2006, s. 111).

I tillegg til å fungere som en tysk befestning kom Kristiansten festning også til å spille en rolle som rettersted. Norske motstandsmenn som var dømt til døden under krigen, ble henrettet ved skyting mot veggene til brønnkassematten. Natten før henrettelsen ble ofte tilbragt på festningen. (Forsvarsbygg, 2006, s. 39). Festningen ble også brukt som rettersted etter krigen, da flere krigsforbrytere ble henrettet her. Blant annet Henry Rinnan og Gerhard Flesch (Forsvarsbygg, 2006, s. 39; Rustkammeret, 1947)

Kristiansten festning i dag

Etter krigens slutt har festningen gått igjennom en rekke oppussinger i form av istandsettelse av bygninger, murer og grøntarealer. I løpet av de etterfølgende 70 årene etter krigen, har mange av de tyske levningene blitt borte på grunn av oppussinger og endringer. Brakken som stod på den «Dobbelte tenalje» sør-øst på festningsanlegget, var ønsket fjernet i 1947 da den var i meget dårlig stand, det framgår ikke av arkivene om det ble fjernet dette året, men det eksisterer i dag ingen spor etter den (Rustkammeret, 1947). De siste brakkene fra den tyske leiren utenfor festningen skal ha blitt revet i 1985 (Forsvarsbygg, 2006, s. 121). Til tross for endringene som er blitt gjort i løpet av etterkrigstiden, finnes det ennå noen materielle levninger igjen.

Figur 59 Luftvernstillingen ved Kronprinsessens batteri. Foto: Andreas Alsaker

Ved den nordvestre delen av festningen, som kalles «Kronprinsessens batteri», finnes restene etter en luftvernstilling som ble bygd under krigen på den tidligere brannposten (Forsvarsbygg, 2006, s. 141). Luftvernstillingen er utformet som en kvadratisk boks av betong og i midt i boksen står en åttekantet sokkel. Festningen skal som tidligere nevnt ha vært utstyrt med 4 stk. 3,7 cm antiluftvernskanoner (Rustkammeret, 1945) og en av disse kanonene, har med stor sannsynlighet vært oppsatt på denne antiluftvernstillingen. Lokal historiker Knut Sivertsen mener det er godt mulig at de resterende tre var satt opp på egne stativer som var mer mobile. Ifølge festningsansvarlig Johnny Gylland (møte 24.08.2017) skal luftvernskanonene ha forsvunnet raskt etter krigen og det er i dag ikke kjent hvor de er blitt av.

Langs yttermuren av «Dronningens batteri» finnes det ennå rester etter et piggrådgjerde som har gått langs kanten på toppen av yttermuren som i henhold til Kristianstens verneplan, skriver seg tilbake til 2. verdenskrig (Forsvarsbygg, 2006, s. 142). Dette gjerdet består av en rekke jernstenger med piggråd festet mellom stengene. Gjerdet strekker seg fra den tyske luftvernsstillingen og over porten i Dronningens batteri. En tysk oversiktsplan over festningen fra 1942 viser at den på dette tidspunktet var omringet av en rekke piggrådgjerder (Rustkammeret, 1947). Det er høyst sannsynlig at gjerdet som nå befinner seg på «Dronningens batteri», er den siste resten av disse gjerdene.

En frittstående betongsokkel lik den på luftvernsstillingen, finnes igjen ved «Den dobbelte tenalje». Dette skal ifølge Gylland være et fundament til en lyskaster. Den omtales også i festningens verneplan (Forsvarsbygg, 2006, s. 130). Det er mest sannsynlig at en av 60 cm lyskasterne som nevnes i dokumentet fra rustkammeret, har vært plassert her. Det er i dag ingen spor igjen etter selve lyskasteren. Denne skal også ha forsvunnet raskt etter krigen. Like ved lyskastersokkelen ble det under restaureringsarbeid på festningsmurene, funnet en ny kasematt som er antatt å være knyttet til lyskasterstillingen (Forsvarsbygg, 2014, s. 42). Selve kasematten er et rektangulært rom

bygget av naturstein, tegl og betong og har et tak som består av betong støttet opp av armerte jernstenger og planker (Forsvarsbygg, 2014, s. 41). Det er i dag mulig og gå opp til, men ikke inn i kasematten da inngangen er stengt igjen med en gitterdør. På den høyre veggen av kasematten er det blitt risset inn bokstavene «RG» og muligens datoen 21/1. Årstallet 1959 kommer tydelig fram og kasematten har mest sannsynlig vært åpen fram til denne datoen før den ble tildekket.

Det mest dramatiske sporet på festningen etter krigen, er retterstedet ved kasemattene på festningens østlige mur der Arnolds batteri ligger. Her står restene etter pålene de dødsdømte motstandsfolkene ble festet til.

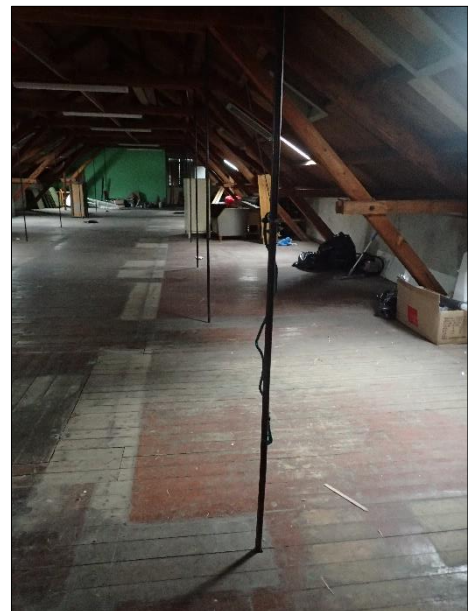
Rettersteder ble i 1947 vurdert fjernet av Distriktskommando Sør-Trøndelag på grunn av et ønske om å ikke ta vare på levninger etter henrettelsene av motstandsmenn samtidig som det ble det lagt planer om et minnesmerke over henrettelse i tilknytning retterstedet (Rustkammeret, 1947). Minnesmerket over de henrettede nordmennene finnes i dag i form av et blomsterbed og en minneplakett. Fjerningen av de materielle levningene etter retterstedet ble ikke gjennomført fullstendig da restene etter pålene står igjen.

Figur 60 Restene av pålene er i dag beskyttet av glassmontre. Foto: Andreas Alsaker

Retterstedet ble sammen med resten av Kristiansten festning, fredet i 2014 (Riksantikvaren, 2015) og restene av pålene blir i dag beskyttet ved at det er satt opp monterer av glass rundt disse, og er blitt utstyrt med plaketter på flere språk. Dette informerer besøkende om hva disse trestokkene har blitt brukt til. Gylland kunne fortelle at han tidligere har plukket kuler ut av veggen bak pålene, men at ingen av disse er blitt tatt vare på. I tilknytning til retterstedet ble en av de nærliggende kasemattene, som i verneplanen har fått tallet «1023», tatt i bruk som ventecelle for dødsdømte motstandsfolk under krigen. Denne kasematten er i dag blitt innredet med et lite kapell til minne om de som tilbrakte sine siste timer i dette rommet, og inneholder også en minnetavle med navn på de norske motstandsfolkene som ble henrettet på festningen (Forsvarsbygg, 2006, s. 183).

Haubitsmagasinet som er den hvitkalkede bygningen direkte framfor festningens hovedport, ble oppført i 1918 som kaldlager og ble i løpet av krigen ombygd til fengsel med en rekke celler i både 1. og 2. etasje. Det ble også påbygd et skråbygg som skal ha rommet flere celler (Forsvarsbygg, 2006, s. 121). Rett etter krigen ble bygget fortsatt brukt som fengsel og

Figur 61 Spor etter celler i Haubitsmagasinet. Foto: Andreas Alsaker

ble da ifølge en artikkel i Adresseavisen, brukt til å fengse landssvikere og «tyskertøser». (Adresseavisen, 1945). I løpet av 50-tallet ble cellene revet ut og bygningen ble ominnredet til kontorer og magasiner. I 1985 ble tilbygget revet (Forsvarsbygg, 2006, s. 121). I dag brukes 1. etasje som selskapslokaler, mens 2. etasje er kontoret til festningsansvarlig og et loft som brukes som lager. På gulvet på loftet er det fortsatt merker etter cellene. De er formet som partier av gulvplanker uten maling og viser tydelig hvor veggene i cellene mot gangen har stått. Det har ifølge Johnny Gylland blitt bestemt og ta vare på sporene av cellene og dette innebærer at det ikke er blitt utført noe oppussingsarbeider på loftet.

Analyse

Festningen ble under krigen tatt i bruk som en militærleir, antiluftvernstilling og rettersted. Flyfoto fra 1937 viser at forterrenget øst for festningen ikke på det tidspunktet var bygd ut. Den åpne plassen uten bebyggelse var ideell for plasseringen av en leir. På flyfoto fra 1947 er brakkene i leiren ennå synlige og viser tydelig at den åpne plassen ble godt utnyttet under krigen, og at det ble anlagt en rekke stier og åpne plasser i leiren.

Festningens plassering i landskapet på en høyde over byen, gir en god oversikt over Trondheim med klare siktlinjer over hele byens luftrom (figur 3). Slike gode siktlinjer var viktige for anleggelse av antiluftvernstillinger (Brox, Hansen, & Sivertsen, 2015, s. 188). Stillingen på Kristiansten, med sine 4 stk 3,7 cm antiluftvernskanoner var ikke å regne som en av tyngste stillingene, men antiluftvernskanoner plassert på festningen hadde godt utsyn over hele Trondheim by og hadde dermed mulighet til å beskytte allierte fly uansett hvor de befant seg i luftrommet over byen.

Festningens plassering på kanten av en høyde gjør også at den er godt synlig fra sentrum da den vender seg mot Midtbyen og fremstår som et helt tydelig landemerke i Trondheim. Dette er et element ved Kristiansten som de tyske okkupantene kan ha lagt stor vekt på ved bruken av festningen.. Den økende tyske opprustningen i fra 1935 ble et stadig viktigere element i den nazistiske propagandaen i Tyskland. Dette kom klart til uttrykk under nazistene partisamlingene på 30-tallet i Bückeberg (Burström & Gelderblom, 2011, ss. 269,270). Etter krigsutbruddet ble mye av denne propaganda som ble produsert fokusert rundt styrken og effektiviteten til de tyske våpengrenene som hadde som mål å vise at det var meningsløs å gjøre motstand mot den tyske krigsmaskinen (Welch, 2002, ss. 120,122,; Rhodes, 1976, s. 34). I Norge brukte også tyskerne det tyske militærets styrke som et aktivt propagandavirkemiddel, blant annet form av filmklipp og fotografier av det tyske militæret i kamp. Dette kommer blant annet kommer godt fram i Filmavisens (1944) framstilling av den allierte landgangen i Normandie som framstilte hvor effektivt det tyske militæret kunne stoppe den allierte invasjonen. Fokuset rundt styrken til det tyske militæret i den tyske

Figur 62 Flyfoto fra 1947 over festningen med den tyske leiren. Skråbygget på Haubitslageret kan også sees ved festningens sørlige ende. Flyfoto hentet fra: <https://1881kart.no>

propagandaen og den tyske bevisstheten rundt bruk av sentrale bygg som maktsymboler, kan ha smeltet sammen ved rekvireringen av festingen. Den fikk i likhet med Munkholmen en betydning som luftforsvar på grunn av gode siktlinjer i luftrommet over Trondheim, men fungerte også som et klart symbol over det tyske militærets tilstedeværelse i Trondheim.

Figur 63 Bilde av festningen tatt fra Elgeseter bro av gefreiter Fridolin Zint som tjenestegjorde i Trondheim. Den oppmurte luftvenstillingen kan sees til venstre på festningsmuren. Bildet hentet fra:
https://www.flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/26712006425/in/album-72157706266051701

7 Resultater og Konklusjon

7.1 Den tyske rekvireringen av eiendommer

Problemstilling 1. Hvilke eiendommer ble rekvirert i Trondheim under 2. verdenskrig? Hadde disse eiendommene spesielle egenskaper eller plassering i Trondheims som gjorde at de var attraktive å rekvirere for okkupasjonsmakten?

Det har i denne oppgaven blitt gjennomført en identifisering og undersøkelse av en rekke bygg og eiendommer i Trondheim som i løpet av krigen ble rekvirert og tatt i bruk av den tyske okkupasjonsmakten. Det har også blitt utført en analyse av eiendommene for å undersøke hvilke egenskaper disse hadde som gjorde de attraktive å rekvirere. I analysen er det gjort et forsøk på å sette disse eiendommene inn i en kontekst knyttet til bylandskapet i okkupasjonstiden ved å foreta en visuell landskapsanalyse knyttet til det tyske synet på byggs evne til å være meningsbærende symboler i et landskap.

Analysen har vist at for de undersøkte eiendommene ser det ut til at de fysiske egenskaper var et viktig element ved de rekvireringene. Disse eiendommene hadde praktiske egenskaper til å dekke de forskjellige behovene til okkupasjonsmakten. Det ble anskaffet husrom for offiserer og ansatte innen sikkerhetspolitiet med en passende standard ved rekvirering av de Hotell Phønix og hotell Britannia. Andre lokaler gjorde det mulig å huse store grupper soldater. Dette ble ordnet ved rekvirering av Synagogen og Turnforeningens lokaler, Realskolen og muligens Befalsforeringens lokaler. Lokaler som kunne tas i bruk som administrative kontorer, ble funnet i Tinghuset i Misjonshotellet i Folkets hus og i Stiftsgården. Frimurerlogen og Studentersamfundet ble tatt i bruk for å dekke behovet for nødvendig underholdning og fritidsaktiviteter for offiserer og soldater. Eiendommer med ideelle posisjoner til å forsvare Trondheim ble dekket ved rekvireringen av Kristiansten festning, A.F. Wigen og Munkholmen.

Den visuelle analysen har vist at det for de fleste av eiendommene, kan det ha vært flere faktorer som har spilt inn ved tyskernes valg av eiendommer. En viktig faktor er tyskernes bevissthet om det faktum at bygg har muligheter til å være klare symboler som propagandaverktøy. Rekvireringen av de store monumentale byggene rundt torget ble gjennomført av forskjellige tyske organisasjoner som tok dem i bruk som hovedkvarterer til tross for at ingen av disse byggene, med unntak av Tinghuset opprinnelig, egnede seg som administrasjonsbygg. For Stiftsgården kommer dette tydelig fram da det måtte tilpasses med oppsetting av en rekke skillevegger før det kunne tas i bruk som kontorbygg. Selv om disse byggene ikke var helt ideelle ut ifra sine praktiske egenskaper, har den visuelle analysen likevel vist at den tydelige tilstedeværelse sentralt i byen kan ha gitt organisasjonene gode hovedkvarterer. Ikke bare var det lett å finne fram til disse byggene som hovedsak lå i Midtbyen, men den kulturelle innredningen knyttet til byggene var tydelige symboler på den okkupasjonsmaktens tilstedeværelse i Trondheim. For personer som beveget seg i sentrum av Trondheim, var det vanskelig unngå å legge merke til disse byggene. Dette var også tilfellet for Kristiansten festning hvor det kun ble støpt en antiluftvernstilling i betong selv om festningen var utstyrt med 4 antiluftvernsskanoner. Dette tyder på at bruken festningen i like store grad var ment som en symbolsk rekvirering da festningen var lett å observere fra store deler av byen.

En annen klar faktor som har framkommet, er bruken av rekvireringen som et virkemiddel for å straffe grupper i samfunnet som var uønsket av den tyske okkupasjonsmakten. Frimurerlogen og Synagogen er sentrale bygg for slike grupperinger. Begge ble beslaglagt under krigen, og som det framkommer i undersøkelsene, var måten selve rekvireringene ble utført på, klare tegn på forfølgelsen av disse gruppene. For jødene i Trondheim, ble som tidligere nevnt, ble ikke bare deres kulturelle samlingspunkt i Synagogen tatt fra dem, men også butikker som i noen tilfeller ble drevet videre av blant annet beslagleggende myndigheter (Mendelsohn, 1986, s. 25). Rekvireringene ble en del av forfølgelse som jødene og frimurerne i Trondheim opplevde under okkupasjonen og som kulminerte i deportasjonene av jødene i Trondheim. Den meste kjente av disse er den store deportasjonen 26. november 1942 med det tyske lasteskipet DS Donau som gikk Oslo til Stettin og videre til Auschwitz (Mendelsohn, 1986, s. 130). Fra denne transporten kom kun 9 personer tilbake til Norge etter krigen (Dahl et al, 1995, s. 75).

Mulighetene til å ta rekvireringer i bruk som straff overfor personer eller organisasjoner som gjorde motstand eller nektet å samarbeid med okkupasjonsmakten er et aspekt som også er kommet til syne. Dette gjelder ved hotell Britannia hvor direktøren ble nektet adgang til hotellet og hvor driften ble overtatt av sikkerhetspolitiet og Studentersamfundet som heller ikke ønsket samarbeid med tyskerne.

Rekvireringen av eiendommer var en praktisk og effektiv metode for den tyske okkupasjonsmakten til å skaffe seg de lokalene den trengte for å utføre oppgaver som var nødvendig i Trondheim Tyskerne rekvirerte de eiendommer de hadde behov for uten hjemmel i norsk lov, dette gjaldt både private og statlig eiendommer. Det var ikke bare praktiske faktorer som ble lagt til grunn for rekvireringene, men også muligheter til å fungere som propagandaformål og muligheter til å straffe uønskede grupperinger som motarbeidet tyskerne. På den måten fikk den tyske okkupasjonsmakten sterke virkemidler innen utøvelsen av sin makt og som aktivt ble brukt i styringen av Norge.

7.2 Rekvireringens materielle spor

Problemstilling 2. Eksisterer det i dag materielle levninger på eller i eiendommer som ble rekvirerte i Trondheim under krigen? Har materielle levninger etter rekvireringen en verdi dag som kan knyttes til Trondheims krigshistorie?

Kulturminner fra krigen blir i dag ikke automatisk fredet etter Kulturminneloven (1979, §4) da slike gjenstander og strukturer er yngre enn det fastsatte årstallet 1537. Dette har ført til at slike levninger ikke har hatt et vern i etterkrigstiden (Riksantikvaren, 2015, s. 2). Mange spor etter den tyske okkupasjonen har derfor forsvunnet i da de rekvirerte eiendommene ble tilbakeført til sine rettmessige eiere etter krigen, og bruken av eiendommene har krevd endringer og ombygginger da eiendommene ble meget nedslitt under krigen. Det har allikevel i undersøkelsen blitt funnet materielle levninger av tyskernes bruk av eiendommer under okkupasjonen. Enkelte av disse sporene, som foreksempel trappen og møblene i Frimurerlogen, badeanlegget i Stiftsgården og de

ekstra etasjene på byggene ved Munkholmen, har blitt tatt vare på i etterkrigstiden på grunn av at de fortsatt har en nytteverdi for eierne i dag. Levninger som veggmaleriene i hvelvkjelleren i ØX og i Studentersamfundet og sporene etter cellene i Haubitslageret har ikke hatt samme praktiske nytte. At de likevel har blitt tatt vare på kan være et ønske om å bevare minnene fra krigen og det har ved disse tre lokalene også blitt gjennomført vern av disse kulturminnene i fra krigen etter privat initiativ. Dette har fått et mindre heldig utfall for veggmaleriene hvelvkjelleren i ØX på grunn av spraymalingen av beskjeden «ikke rive» over maleriet.

Figur 64 Det knyttet seg sterke følelser til enkelte av tyskernes etterlatenskaper, og mange av disse fikk gjennomgå etter freden. Bilde fra Stiftsgårdsparken tatt rett etter frigjøringen. Foto mottatt fra Nordenfjeldske kunstindustrimuseum.

For enkelte av de levningene som er blitt undersøkt, har problemet som knytter seg til minner som en mulig feilkilde kommet fram (Burström, 2007, s. 14). Dette gjelder blant annet for Hotell Augustin og for ØX hvor det også er tilfellet at unøyaktigheten er blitt gjentatt i andre bøker. Dette viser at minner ikke kan brukes ukritisk som kilder i samtidsarkeologiske undersøkelser og at så langt det lar seg gjøres må disse også kontrolleres i så stor grad som mulig og man alltid nødt til å være klar over problemene som knytter seg til slike fortellinger og levende minner. Dette har blant annet gjort det vanskelig å konkludere at de mulige levningene som befinner seg på Trondhjems borgerlige realskole faktisk er fra skolens rekvirering under krigen. Det skal likevel påpekes at det med unntak av Befalsforeringen har vært et gjennomgående trekk i undersøkelsen at ved eiendommer hvor det fortsatt er materielle levninger knyttet til tyskernes bruk av eiendommen under krigen, har de som i dag bruker eiendommene kjennskap til hva tyskerne brukte eiendommen til under krigen. For enkelte av eiendommene eksisterer det i dag i tillegg mer detaljerte fortellinger om hendelser fra både selve okkupasjonen og tiden rett etter frigjøringen som er knyttet til slike gjenstander. Dette er tilfellet for Frimurerlogen hvor rokkokomøblemanget ble tatt vare på. For Studentersamfundet som har tysk militært utstyr som ble tatt i bruk som sceneutstyr og A.F. Wigen hvor værhanen som ble satt opp i bakgården er tatt vare på. Alle har fortellinger om hvorfor disse gjenstandene kan gjenfinnes i disse eiendommene i dag. De materielle levningene som knyttes til eiendommens rekvireringer, fungerer i dag som ankerpunkter for minner om hendelser under okkupasjonen. På denne måten har beretninger og minner om eiendommens bruk under krigen, blitt ivaretatt.

Materielle levningers muligheter til å fungere som ankerpunkter for minner og beretninger, er en av verdiene som er blitt påpekt som et viktig moment innen samtidsarkeologien. Da informasjon som ikke er blitt skrevet ned, kan ha blitt tatt vare på i form av levende minner som er blitt overlevert fra tidsvitner. (Burström, 2009, s. 24) (Harrison & Schofield, 2010, s. 75). I tilknytning til sin forskning på de britiske kanaløyenes krigshistorie har Gilly Carr også pekt på dette som en av de store verdiene som kan knyttes til de materielle levningene etter krigen i det beretninger om hendelser fra krigen som knyttes til gjenstander og gir muligheter til å gi et mer nyansert bilde av livet under okkupasjonen (Carr, 2009, ss. 36,37). De materielle levningene som ennå kan finnes igjen i eiendommer som ble rekvirerte, har på grunn av deres muligheter til å være bærere av minner og beretninger fra krigen, potensialer til å fungere som

virkemidler i formidlingen om hvordan livet i Trondheim ble påvirket av krigen. De kan dermed ha en verdi ved å fungere etter det som Riksantikvaren har definert som krigsminner som knytter seg til dagliglivet under okkupasjonen (Riksantikvaren, 2015).

Et eksempel på verdien tilknyttet levninger er påpekt av Gilly Carr i form av formidlingen av kanaløyenes krigshistorie da gjenstander som knytter seg til okkupasjonen av disse i dag aktivt blir tatt i bruk innen formidling og skoleundervisning for å fortelle om hendelser i løpet av den tyske okkupasjonen av øyene. Dette gjelder for eksempel hungersnøden som rammet øyene etter D-dagen da de tyske matleveransene fra Frankrike stoppet opp (Carr, 2009, ss. 37,38). I Trondheim har levningene etter krigen også muligheter til å tas i bruk i slik formidling. I tilknytting formidlingen av Trondheims krigshistorie har levningene som knytter seg til rekvirerte bygg en verdi ved at de kan vise hvordan krigen påvirket hverdagslivet for befolkningen i Trondheim. Etter invasjonen i 1940 opplevde Norges befolkningen ikke den samme dramatiske militære aktiviteten som i Frankrike og Russland hvor det ble kjempet harde kamper mellom allierte og tyske styrker over store deler av landet (Jasinski M. E., 2018, ss. 647,648). Rekvireringen var sammen med varerasjoneringen muligens den måten krigen påvirket livet sterkest for den norske befolkningen under krigen uansett alder, politisk ståsted og holdning til den tyske okkupasjonsmakten. Rekvireringen av skolebygg, arbeidsplasser, privathjem og andre lokaler førte til store endringer i hverdagen for de som bodde eller brukte disse eiendommene.

I tillegg til å fortelle noe om hvordan nordmenn opplevde okkupasjonen kan levningene etter de tyske okkupantene også fortelle oss hvordan de tyske soldatene selv opplevde det å være stasjonert i Norge som var et relativt trygt land og være i under krigen. For de tyske soldatene kan det likevel ha vært kjedelig å være stasjonert her, noe graffitien i brannvakten på Munkholmen som omhandler drikking og festning kan tyde på. For de tyske soldatene som var stasjonerte i Norge, kan det også ha vært frustrerende og være isolerte fra familiene sine. Spesielt da krigslykken snudde og den Røde Arme startet sin framrykking mot Tyskland, mens de selv satt fast i Norge og var langt hjemmefra. At den siste avisen fra Mecklenburg ble tatt vare på av Hans Plepp, kan muligens sees på som et spor etter en slik frustrasjon. Ved å kartlegge de materielle sporene etter rekvireringene kan en av samtidsarkeologiens styrke i arbeidet med den nære fortiden bli tatt bruk ved å gi ett bilde av krigshistorien i Trondheim som er mer jordnær (Burström, 2007) i det enkeltpersoners opplevelse fra okkupasjonen kan bli bedre belyst.

De tyske okkupantene hadde også en sterk påvirkning på alle sider av det norske samfunnet. Dette er et aspekt ved okkupasjonen som det i motsetning til den militære siden av okkupasjonen, har blitt gjort lite formidling om. Som ett ledd i å forbedre denne formidlingen i Oslo, fredet Riksantikvaren i 2015 Kristiania teater i Stortingsgaten nr. 16. Dette huset ble 1941 ombygd til å huse «Deutches teater» og fikk en utvidet scene, endring av trappeløpene og en losje for Josef Terboven som tok initiativet til ombyggingen av teateret. Losjen er i dag borte, men forrommet til det eksisterer ennå. Teateret ble fredet da det er et av få bevarte bygg som i dag som forteller om den tyske okkupasjonsmaktens propagandapolitikk som ennå kan finnes igjen i Oslo (Riksantikvaren, 2015). Materielle levninger fra rekvireringen av eiendommer i Trondheim har i dag likhet med Kristiania Teater i Oslo, mulighet til å brukes til formidling om hvordan livet i Trondheim ble påvirket av den tyske okkupasjonen og hvordan beboende i Trondheim ble nødt til å forholde seg til tyske okkupanter som fant seg i byen løpet av krigen og hvordan dagliglivet ble sterkt påvirket av deres tilstedeværelse.

Okkupasjonens levninger og formidlingen av den vanskelige kulturarven.

Ved rekvirerte eiendommer som i dag er åpent for publikum, er levningene som kan finnes igjen i dag, tatt i bruk som redskaper innen formidling for å gi en økt historiebevissthet. Dette er tilfellet for Kristiansten festning, Munkholmen og Stiftsgården hvor levninger etter byggenes rekvirering i dag er en del av formidlingen av eiendommenes historie i de guidede omvisningene som arrangeres. I tilknytning til det jødiske museets utstilling om jødernes historie i Trondheim, er hjelmen og spaden som ble funnet i Synagogen, i dag en del av utstillingen som tar for seg okkupasjonen. Museet har i tillegg også tatt inn skapet med Rinnans signatur som fungerer som et fysisk virkemiddel i formidlingen om hvordan nazistene behandlet jødene i Trondheim. Formidlingen om krigshistorien som skjer på Munkholmen, Kristiansten og i Synagogen har i dag en ønsket effekt på samme måten som de museer og lokaliteter som i dag er tilknyttet prosjektet «Places of Conscience» (Carr, 2014, s. 173), da de materielle levningene tas i bruk formidlingen av krigshistorien. Dette gjøres for å opplyse ett besøkende publikum om de vanskelige siden ved fortiden som den militære okkupasjon av Norge og den tyske okkupasjonen undertrykkelse av mennesker basert på rase, med et ønske om at slike hendelser aldri skal skje igjen.

Formidlingen av krigens vanskelige elementer er i dag viktig for å forhindre at de mørkeste sidene av krigen ikke blir glemt, og at lokaliteter hvor kriminelle handlinger ble utført ikke skal forbli det Jasinski og Carr (2013, s. 41,42,43,44,45) omtaler som «*Sites of Oblivion*». Dette er lokaliteter, bygg og eiendommer med tilknyttende historier og hendelser som er sett på som vanskelige eller uønskede og som dermed er blitt utelatt eller fjernet fra den kollektive erindringen om krigen. Av de undersøkte eiendommene fremstår Hotell Augustin som en «Site of Oblivion» da hotellets rolle som sikkerhetspolitiets hovedkvarter og de grove bruddene på menneskerettigheter i form av mishandlingen av fanger som ble utført ved hotellet i løpet av okkupasjonen. Etter krigen er dette blitt sett på som problematisk for driften av hotellet. Anders Jektvik, hotellets direktør har informert om at han i løpet av sin tid ved hotellet selv har opplevd at gjester som har fått kjennskap til hotellets under krigen ikke ønsket å bruke hotellet. Dette har ført til at det ikke har vært ønsket å ha et fokus på hotellets krigshistorie.

Hotellet opplever i dag til tross for at det ikke skjer noen aktiv formidling av krigshistorien. Besøk av personer med et ønske om å vite om cellene fra krigen ennå finnes. Ofte er dette personer som har familier som i løpet av krigen, satt fengslet i cellene under Kongens gate 22. Det har som en følge av slike besøk, blitt bestemt å forbedre formidlingen av hotellets krigshistorie. I løpet av våren 2019 ble det satt i gang et konkret prosjekt mellom hotellet og lokalhistorikere for å forbedre formidlingen. Dette prosjektet vil i begynnelsen først og fremst bestå av produksjonen av en brosjyre med informasjon om krigshistorien som skal deles ut til interesserte som henvender seg til hotellet, men vil i framtiden muligens inkludere en større informasjonstavle med hotellets historie som også vil ta for seg rollen det hadde under krigen. Lokaliteters klassifisering som «Sites of Oblivion» er som Jasinski og Carr (2013, s. 49) har påpekt, ikke en statisk rolle og lokaliteter som i dag fremstår som utelatte og glemte, har muligheter for å bli inkluderte i kulturarven hvis det er en vilje til dette, dette kan bidra til at de fremstår som «*Sites of Memory*». I motsetning til «Sites of Oblivion» har disse blitt inkludert i kulturarven til tross for den negativt ladede historien og symbolikken som kan knyttes til dem (Jasinski & Carr, 2013, ss. 39,40,41). Hotell Augustin kan som en følge av dette sees på som en potensiell fremtidig Site of memory, da de forbrytelser som ble utført på

hotellet og dets rolle som bærer av krigsminner i tilknytning rolle som sikkerhetspolitiet hovedkvarter under krigen blir formidlet på en bedre måte.

Formidling av den vanskelige kulturarven som knytter seg til eiendommer som ble rekvirerte, er et viktig moment i tilknytning Painful Heritage-prosjektet ved bevisstgjøringen om at Norge også var åsted for brudd på menneskerettighetene i løpet av krigen til tross for at landet ikke var ett hovedsete for de store slagene som ble utkjempet eller de groveste overgrep mot folkegrupper (Jasinski M. E., 2013, s. 146). Dette er et aspekt ved Norges krigshistorie som har fått en økende viktighet i det personer som har minner om slike hendelser og kunnskap om lokalitetene hvor de skjedde, etterhvert forsvinner og disse risikerer å bli glemt. Riksantikvaren har også påpekt det som viktig å ivareta denne sjen av krigshistorien, noe som blant annet førte til at foreningen Gestapohuset i Bergen i 2015 fikk kr 200.000 for å sette i stand Veite 3 i Bergen. Denne eiendommen fungerte som hovedkontor for det tyske Reichskommisariatet og det tyske sikkerhetspolitiet og er i ettertid er blitt kjent som «Gestapohuset». Bygget har i dag fortsatt celler fra krigens dager hvor man kan se graffiti etter fanger. Det er blitt lag planer om at disse skal bevares som om ett museum (Riksantikvaren, 2016).

For Trondheim er Hotell Augustin i dag et eksempel på en eiendom som kan sees på som bærer av den vanskelige kulturarven. Dette gjelder også Frimurerlogen og Trondhjem sparebank da disse eiendommenes krigshistorie kan knyttes til hendelser fra krigen som har en sammenheng med den nazistiske ideologien og det negative menneskesynet. Ett annet eksempel på en eiendom i Trondheim som kan sees på som en bærer av en vanskelig kulturarv fra krigen ble undersøkt av Birgitte Fjørtoft i tilknytning hennes undersøkelse av status for sporene etter fangeleirer i Trondheim og Øysand. I sin masteroppgave tar hun for seg Dalen Blindeskole, i dag Dronning Mauds Minnes skole. I løpet av okkupasjonen ble skolen tatt i bruk av det tyske flyvåpenet i tilknytning Lade flyplass som befant seg like ved skolen. Skolens områder huset i tillegg en leir for sovjetiske arbeidere som jobbet for den tyske marinen som ble internert under meget dårlige kår (Fjørtoft, 2012, ss. 64,65,66). Undersøkelsen hennes kunne ikke finne noen fysiske spor igjen av leiren, men som det er blitt påpekt av i Riksantikvaren har krigsminnene både materiell og immateriell form (Riksantikvaren, 2015, s. 2). I likhet med Hotell Augustin hvor krigsminnene i dag også har en immateriell form, viser undersøkelsen at bruddene på menneskerettigheter som ble gjort, ikke bare kan knyttes til de tyske anleggene som ble bygde under krigen. Disse kan også knyttes til bygg og eiendommer som allerede eksisterte i det Norge ble okkupert og som i dag i liten grad har en kjent krigshistorie. Disse kan også være bærere av den vanskelige kulturarven som knytter til krigsminner fra 2. verdenskrig.

Okkupasjonens levninger som materielle punktum

Spor og materielle levninger fra okkupasjonen har som nevnt en potensiell verdi i formidlingen av krigshistorien i form av beretninger og minner som kan knytte seg til slike gjenstander. I arbeidet med oppgaven har også en annen verdi for gjenstander fra okkupasjonen blitt tydelig. Den knyttes til gjenstandene evne til å vekke til live et ønske om å hvite mer om den. Dette er en egenskap ved gjenstander som Mats Burström har påpekt som materielle levningers muligheter til å fungere som punktum. Dette er en term Burström har lånt fra Roland Barthes bok Camera Lucida, hvor punktum er en detalj i fotografier som tiltrekker seg oppmerksomheten til den som ser på bildet (Burström, 2017, s. 222). Gjenstander har ved å fungere som materielle punktum en mulighet til å

fange vår oppmerksomhet og dermed fører til en økt interesse og nysgjerrighet som gjør at det stilles spørsmål om gjenstandene og levningene som ikke kan besvares ved å undersøke gjenstandene selv. 1900-tallet og vår nærmeste fortid er dokumentert ved hjelp av kilder i form av arkiver, bøker bilder i ett stort omfang. Burström (2017, s.222) har påpekt at problemet for 1900 tallet ikke er mangelen på kilder fra den nære fortiden. Problemet er knyttet til å ta i bruk kildene. Hvis det ikke stilles spørsmål som kildene kan tas i bruk til å besvare blir all den oppsamlede informasjonen ofte liggende «dødt» i arkiver og bøker. Ved å vekke interessen og ønsket om å vite mer, kan disse kildene bli tatt i bruk av personer som søke om informasjon som knytter seg til de materielle punkter som har fanget deres interesse og på den måten hente fram informasjon og kunnskap som tidligere ikke har blitt tatt i bruk. Dette kan gi ny informasjon og andre perspektiver på den nære fortiden.

I undersøkelsene som er blitt gjort i denne oppgaven, kan mulighetene for gjenstander til å fungere som slike materielle punktum blant annet sees i pakkene som ble funnet i Befalsforeningen. I arbeidet med disse pakkene ble det hentet inn informasjon fra de tyske krigsarkiver. På denne måten kom det fram informasjon om to tyske soldater som tjenestegjorde i Trondheim, og med dette også mulig informasjon om bruken av Befalsforeningen, hvor disse kan ha vært stasjonert. Videre undersøkelser om disse soldatene har ikke blitt gjort, men kan gi mer informasjon om hvordan de to soldatene opplevde krigen. I dette ligget et potensiale innen forskning om okkupasjonen av Trondheim da det ennå eksisterer arkiver etter både større organisasjoner og privatpersoner som har muligheter til å fungere som kilder om okkupasjonenes mange forskjellige sider.

7.4 Veien videre og avsluttende bemerkninger

Den tyske okkupasjonen av Norge førte til at mange eiendommer ble overtatt av de tyske styremaktene i Trondheim. Dette spåvirket Trondheims befolkning i stor grad. Av de 859 eiendommene som var rekvirert ved slutten av krigen, er det i denne oppgaven blitt gjort nærmere undersøkelse av 16 eiendommer, noe som kun er en liten del av den totale rekvisisjonen av eiendommer i Trondheim. Oppgaven kan dermed sees på som et første steg i en undersøkelse av dette temaet. Det kan i denne sammenheng påpekes at eiendommene som er blitt undersøkte i denne oppgaven med enkelte unntak, er konsentrert til de store byggene som ligger i Midtbyen i Trondheim. De største kategoriene av rekvirerte eiendommer i form av private hus og rom i Trondheim har ikke blitt undersøkt. For mange av disse eiendommene er det utvilsomt et faktum at mulige spor om tyske rekvireringer, nå er forsvunnet. Men i de tilfeller hvor det ennå kan finnes slike spor, har de nå en potensielt stor verdi innen formidling om hvordan okkupasjonen påvirket dagliglivet i Trondheim. Riksantikvaren hadde i 2015 i samband med 75 års jubileet for krigens slutt, en stor satsing på krigens kulturminner hvor det ble gjennomført en kartlegging av disse. Denne tok ikke bare for seg de tyske militære anleggene, men også mange av de andre etterlatenskapene etter okkupasjonen som ennå finnes igjen. Den hadde som mål å sikre en større bredde og kunnskap om Norges krigshistorie. Det ble spesielt lagt vekt på de mindre kjente historiene fra 2. verdenskrig som er dokumentert i fysiske spor (Riksantikvaren, u.d.). Dette viser at norske myndigheter og kulturorganisasjoner i dag legger større vekt på å fram flere sider av krigen. I dette arbeidet spiller de rekvirerte eiendommenes mulige krigsminner en viktig rolle i formidlingen.

De materielle levningene etter okkupasjonen som ennå finnes igjen i eiendommer som ble rekvirerte, er i dag kulturminner som er viktige og ta vare på. Dette er spesielt viktig i det de personene som opplevde krigen etter hvert forsvinner og denne siden av Norges fortid i stor grad blir en del av historien. De personlige fortellingene og minnene fra denne tiden blir borte, og den tyske tilstedeværelsen i Norge i sto grad kun blir tilknyttet de store betongkonstruksjonene og militærleirene som tyskerne etterlot seg. Som Mats Burström (2015) har oppsummert det: «Vi behöver tingen för at minnas» (s.27)

8.Referanser

- Andersen, K. G. (2018). «Teknisk æresoppdrag av høyeste orden» Organisation Todt og byggingen av Hitlers polarjernbane. *HISTORISK TIDSSKRIFT(97)*, ss. 206-233.
- Aamodt, T., & Pettersen, J. (2009, Desember 8). *Sensasjonelt nazifunn i Trondheim*. Hentet fra Nrks side for Sør-Trøndelag: <https://www.nrk.no/trondelag/sensasjonelt-nazifunn-i-trondheim-1.6901658>
- Adresseavisen. (1945, November 7). Arbeidet ved "Biologen" ble stanset av tyskerne. *Artikkel i Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, Mai 22). Bytelefonen i Trondheim ble avlyttet fra Misjonshotellet. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, Mai 29). eiendom rekvirert av tyskerne frigis så snart råd er. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, November 12). Formidabel revysuksess i Studentersamfundet. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, Juli 12). Frimurerlosjen stygt ramponert. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, Oktober 13). Joda, det brennes opp tyske krigsfly på Værnes! *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, Juni 8). Mange forandringer på Munkholmen. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, November 24). Misjonshotellet og en rekke andre rekvirerte Trondheimshoteller Frigis. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, Juni 4). Overfylte fengsler- nytt fengsel på Kristiansten tas i bruk. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, Desember 27). Rinnan rømte fra Misjonshotellet juelaften! *Adresseavisen*, . Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, September 24). Røde kors okkuperer fra i dag Frimurerlosjen fra kjeller til loft. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, August 29). Studenteruka diskuteres. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1945, Juli 11). Tyskerne la igjen titusener av glasskår på Munkholmen. *Adresseavisen*. Trondheim.
- Adresseavisen. (1946, Januar). 20.000 hist og 20,000 her- Det trengs store summer for å reparere samfundetbygningen. *Adresseavisen*.
- Alming, K., Hartmark , H., Johansen, E. M., Arnesen, N., & Ytrehus, A. (1995). *Holdningskamp og Motstandsvilje NTH under krigen 1940-1945*. Trondheim: Tapir.

- Andersen, E. M. (2006). *Stiftsgården - Det kongelige palé i Trondheim*. Oslo: Andrimne forlag.
- Antikvarisk utvalgt. (2009). *Farvel til Banggården*. Hentet Mars 1, 2019 fra Antikvarisk utvalgs blogg:
<https://antikvariskutvalg.blogspot.com/search?q=bangg%C3%A5rden>
- Bagwell, M. N. (2012). The Diary of an American "Doughboy": interpreting a textual artefact of the First World War. I *Beyond the Dead Horizon - Studies in modern Conflict Archaeology* (ss. 43,53). Oxford: Oxbow Books.
- Bergfald, O. (1978). *Gestapo i Norge*. Oslo: Hjemmenes forlag. Hentet Desember 20, 2018 fra
<https://www.nb.no/nbsok/nb/382a40696b8f84669612d1a02d28b297?lang=no#3>
- Bjørgan, L. (2010, Mars 3). *Navnestrid på nye skoler*. Hentet September 22, 2018 fra Nrks hjemmeside: <https://www.nrk.no/trondelag/navnestrid-pa-nye-skoler-1.7021797>
- Bratberg, T. T. (2001). Munkholmen- en viktig del av Trondheims festning. I *Trondheim, havn i tusen år* (ss. 102-107). Trondheim: Det KGL Norske Videnskabers Selskab DKNVS.
- Bratberg, T. T. (2008). *Trondheim byleksikon* (2.. utg.). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Brox, K. H., Hansen, H., & Sivertsen, K. (2015). *Bunkeren- Trondheim under hakekorset*. Trondheim: Communicatio Forlag.
- Buchli, V., & Lucas, G. (2001). *archaeologies of the contemporary past*. Routledge.
- Bundesfinanzministerium. (u.d.). *History of the Detlev Rohwedder building*. Hentet Februar 28, 2019 fra Det tyske finansdepartementets hjemmeside:
<https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Standardartikel/Ministry/History/detlev-rohwedder-building.html>
- Burström, M. (2007). *Samtidsarkeologi*. Lund: Studentlitteratur AB, Lund.
- Burström, M. (2009). Looking into the Recent Past Extending and Exploring the Field of Archaeology. *Current Swedish Archaeology 2009, Vol. 15-16*, , ss. 21-36.
- Burström, M. (2015). *Skärvor av 1900-tal - Arkeologiska essäer*. Lund: Nordic academic press.
- Burström, M. (2017). Punctum of the Contemporary Past. I *Clashes Of Time - The Contemporary Past As A Challenge For Archaeology* (ss. 221-229). Presses universitaires de Louvain.
- Burström, M., & Gelderblom, B. (2011). Dealing with difficult heritage: The case of Bückeberg, site of the Third Reich Harvest Festival. *Journal of Social archaeology Vol 11 issue 3*. Hentet November 15, 2018 fra
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1469605311417054>
- Bystad, S. E. (2018). *Krigens kulturarv i bylandskapet- En samtidsarkeologisk studie av krigsfangeleirer for sovjetiske krigsfanger i Trondheim under andre verdenskrig.*(Masteroppgave, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet). Trondheim: NTNU.

- Camp, S. L. (2018). Vision and ocular health at a World War II internment camp. *World Archaeology* (3). Hentet Mai 5, 2019 fra <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00438243.2018.1557542?scroll=top&needAccess=true>
- Carr, G. (2009). Landscapes of occupation: a case study from the Channel Islands. I *Europes's Deadly Century - Perspective on 20th century conflict heritage* (ss. 35-43). English Heritage.
- Carr, G. (2011). Dark Tourism and War Memory: Bunkers as memorials? A Case study from the Channel Islands. I *The Atlantikwall As Military Archaeological Landscape* (ss. 173-185). Lettera Ventidue Edizioni S.r.l.
- Carr, G. (2014). *Legacies of Occupation . Heritage, memory and Archaeology in the Channel Islands*. Cambridge: Springer international publishing.
- Christen, H. (2009). *Okkupantens dagbok - Heinrich Christens dagbok fra Bergen og Trondheim 1941-1943*. (T. S. Espen Ingebrigtsen, Overs.) Oslo: Spartacus Forlag.
- Christiansen, H. (2002). Forgotten and refound military structures in the Central Pacific: examples from the Marshall Island. I J. Schofield, W. G. Johnson, & C. M. Beck, *Matériel Culture - The archaeology of twentieth century conflict* (ss. 58-64). Routledge.
- Dahl, H. F., Hjeltnes, G., Nøkleby, B., Ringdal, N. J., & Sørensen, Ø. (1995). *Norsk Krigsleksikon 1940-1945*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.
- Digitalt Museum. (2014, September 11). *Informasjonsside om gjenstander som befinner seg på Justismuseet i Trondheim*. Hentet September 23 2018 fra Digitalt museum: <https://digitaltmuseum.no/011025363492/skilt>
- Digitalt Museum. (2018, November 5.). *Fotografier av Kontoret til sjefen for det tyske sikkerhetspolitiet*. Hentet Mai 12, 2019 fra Digitalt Museum: <https://digitaltmuseum.no/021017968833/kontoret-til-sjefen-for-det-tyske-sikkerhetspolitiet>
- Digitalts museum. (2014, Mars 14). *Utgraving på Munkholmen datert 1967*. Hentet Mai 13, 2019 fra Digitalt Museum: <https://digitaltmuseum.no/011012892303/utgraving-pa-munkholmen>
- Enger, M. O. (1946). Martin Oscar Engers private arkiver ved NTNU Universitetsbibliotek. Befinner seg ved Dora, Trondheim. Stykke L0021. Trondheim. Hentet fra http://www.arkivportalen.no/entity/no-NTNU_arkiv000000043567
- Filmavisen for uke 25* (1944). [Film]. Hentet Mars 2, 2019 fra <https://tv.nrk.no/serie/filmavisen/1944/FMAA44002544/avspiller>
- Filmavisen for uke 33* (1945). [Film]. Norge. Hentet September 9, 2018 fra <https://tv.nrk.no/serie/filmavisen/FMAA45003345/16-08-1945#t=4m46s>
- Fjørtoft, B. (2012). *Nazismens kulturarv – eit samtidsarkeologisk studium av utvalte krigsfangeleirar i Trondheim og Øysand*(Masteroppgave, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet). Trondheim: NTNU.
- Folkets hus. (u.d.). *Velkommen til Folkets Hus Trondheim*. Hentet Februar 28, 2019 fra Hjemmeside for Folkets hus: <https://folketshus.org/>

- Forsvarsbygg. (2006). *Verneplan Kristiansten Festning*. Oslo: Nasjonale Festningsverk, Forsvarsbygg.
- Forsvarsbygg. (2014, Desember). *Kristiansten festning Sluttrapport 2009-2013- Ekstraordinært vedlikehold*. Hentet Januar 12, 2019 fra www.forsvarsbygg.no: <https://www.forsvarsbygg.no/contentassets/407258c3d0bc407090ee916b2e6e5aef/1-kristiansten.pdf>
- Frøland, H. O. (2018). Organisation Todt som byggherre i Norge. *Historisk Tidsskrift*(97), 167-188.
- Frøland, O. H. (2018). Organisation Todt som byggherre i Norge. *Historisk Tidsskrift*(97), ss. 167-188. Hentet Mai 13, 2019 fra https://www.idunn.no/file/pdf/67074189/ht_2018_03_pdf.pdf
- Gansum, T., Jerpåsen, G. B., & Keller, C. (1997). Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder. *AmS - Varia* 28(28).
- Gellately, R. (1988). The Gestapo and German Society: Political Denunciation in the Gestapo Case Files. *The Journal of Modern History*, Vol. 60, No. 4 , 654-694.
- Gjems-Onstad, E. (1990). *LARK Milorg i Trøndelag 1940-1945*. Midt-Norge forlag.
- Gjems-Onstad, E. (1981). *Durham- Hemmelige operasjoner i Trøndelag mot tysk okkupasjonsmakt 1943-454*. Sollia forlag.
- Glass, E. (2012). "Hitler loves Musso" and other Civilian Wartime Sentiments: the archaeology of Second World War air-raid shelters and their graffiti. I *Beyond the dead horizon studies in modern conflict Archaeology* (ss. 130-145). Oxford: Oxbow Books.
- Grini, K. E. (2015). *Ubåttbasen Dora i Trondheim Fra krig til kultur. En samtidsarkeologisk analyse av krigens landskap inn i fredstid*(Masteroppgave, Norges teknisk naturvitenskapelig universitet). Trondheim: NTNU.
- Hafstad, T. J. (2004). Lade flyplass i krig og fred. *Årbok for Strinda historielag 2004*, ss. 59-72.
- Harrison, R., & Schofield, J. (2010). *After Modernity Archaeological Approaches to the Contemporary Past*. Oxford: Oxford University press.
- Jasinski, M. E. (2013). Reinforced Concrete, Steel and Slaves: Archaeological Studies of Prisoners of World War II in Norway—The Case of Romsdal Peninsula. I G. Carr, & H. Mytum (Red.), *Prisoners of War - Archaeology, Memory, and Heritage of 19th- and 20th-Century Mass Internment* (ss. 145-165). New York: Springer Science+Business media.
- Jasinski, M. E. (2018, September). Predicting the Past — Materiality of Nazi and Post-Nazi Camps: A Norwegian Perspective. *International Journal of Historical Archaeology Volume 22*, ss. 639-661.
- Jasinski, M. E., & Carr, G. (2013). Sites of Memory, Sites of Oblivion: the Archaeology of Twentieth Century Conflict in Europe. I *Re-enacting the Past. Museography For Conflict Heritage* (ss. 36-55). LetteraVentidue Edizioni S.r.l.
- Jasinski, M. E., & Carr, G. (2014). A tale of two camps. *British Archaeology*, 44-49.

- Jasinski, M. E., & Kola, A. (2011). Totalitarismens ofre og arkeologi. *Spor*, ss. 38-41.
- Jasinski, M. E., & Steinvik, L. F. (2010). Landscape of Evil - Archaeology and Nazi POW Camps in Norway: A New Approach. I M. N. Solheim (Red.), *Prisoners of War and Forced Labour - Histories of War and Occupation* (ss. 205-223). Newcastle upon thyne: Cambridge scholar publishing.
- Jasinski, M. E., Solheim, M. N., & Seim, L. (2012). 'Painful Heritage'. Cultural landscapes of the Second World War in Norway: a new approach. *N-TAG TEN Proceedings of the 10th Nordic TAG conference at Stiklestad, Norway 2009* (ss. 263-273). Oxford: Archaeopress.
- Jaskot, P. B. (2000). *The Architecture of Oppression : The SS, Forced Labor and the Nazi Monumental Building Economy*. London & New York: Routledge. Hentet Oktober 20, 2018 fra <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=0&sid=1cbea3f7-8b3f-4d44-98a1-b13c0107b308%40sessionmgr120&bdata=JnNpdGU9ZWwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#AN=60820&db=nlebk>
- Jensen, J. O. (1996). *Britannia Hotell Tradisjon og Atmosfære gjennom 100 år*. Trondheim: Britannia Hotell Forlag. Hentet September 22, 2018 fra <https://www.nb.no/items/e898773f1055930d83008ae11a1cf584?page=91&searchText=hotell%20britannia>
- Jerpåsen, G. B. (2009). Application of Visual Archaeological Landscape Analysis: Some Results. *Norwegian Archaeological Review - issue2(43)*, ss. 123-145.
- Joy, J. (2002). Biography of a medal: people and the things they value. I *Matériel Culture - The archaeology of twentieth century conflict* (ss. 132,142). Routledge.
- Jødisk Museum Oslo. (u.d.). *Informasjonsside om snublesteinene*. Hentet September 22, 2018 fra Snublestein.no: <https://www.snublestein.no/Abel-Lazar-Bernstein/p=35/>
- Kaufmann, H. W., & Kaufmann, J. E. (2014). *The Forts and Fortifications of Europe, 1815-1945 : The Central States: Germany, Austria-Hungary and Czechoslovakia*. Barnsley: Pen & Sword Military.
- Kirkhusmo, A. (1997). *Trondheims Historie 997-1997 Bind 5 Vekst gjennom krise og krig 1920-1964*. Universitetsforlaget.
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida Er Ikke Hva Den En Gang Var- En Innføring I Historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kobberød, J. K. (2010). *Studentersamfundet i Trondhjem 1910-2010- Engasjement og Begerklang*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Kvitrud, M. K. (2013, Juli 30). *Bli med ned i torturkammeret*. Hentet September 9, 2018 fra Adresseavisens hjemmeside: <https://www.adressa.no/nyheter/trondheim/article8011137.ece>
- Kystfort.no. (2008, Oktober 23). *Kystfort Munkholmen?* Hentet September 22, 2018 fra Kystfort.no waybackmachine link til Adresseavisen artikkel fra 31. Mai 2006: <https://web.archive.org/web/20081023091029/http://www.kystfort.com/flak105.html>

- Legendre, J.-P. (2001). Archaeology of World War 2 : the Lancaster bomber of Fléville (Meurthe-et Moselle, France). I *Archaeologies of the Contemporary Past* (ss. 126-127). Routledge.
- Leirdal, A. T. (1990). *Ainas Dagbok*. Trondheim: Strindheim Trykkeris Forlag. Hentet fra <https://www.nb.no/items/7ced8e1fccf435271382fb0388fef7c0?page=0&searchText=aina%20Thiis>
- Lervik, F. (2012, November 18). *Nazi-bæsj og hemmelig gang*. Hentet September 9, 2018 fra Adresseavisens hjemmeside: <https://www.adressa.no/nyheter/trondheim/article6675997.ece>
- Logan, W., & Reeves, K. (2009). *Places of Pain and Shame Dealing with difficult heritage*. London: Routledge.
- Lov om kulturminner. § 4. Automatisk fredete kulturminner. (1979).
- Lucas, G., & Buchli, V. (2001). The archaeology of alienation: a late twentieth-century British council house. I *Archaeologies Of The Contemporary Past* (ss. 158-168). Routledge.
- Lunde, H. O. (2009). *Hitler's pre-emptive war The battle for Norway, 1940*. CASEMATE.
- Macdonald, S. (2006). Words in Stone?: Agency and Identity in a Nazi Landscape. *Journal of Material Culture vol 11*, ss. 105-126.
- Melzer, R. (2003). In the eye of a hurricane: German Freemasonry in the Weimar Republic and the Third Reich. *Totalitarian Movements and Political Religions issue 2*, ss. 113-121.
- Mendelsohn, O. (1986). *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år- Bind 2 1940-1985*. Universitetsforlaget.
- Mendhelson, O. (1948, Juni 3). Om Det mosaiske trossamfund, Trondheim og jødene i Trondheim og Trøndelag under okkupasjonen. *Foredrag gitt i Sverige 1948, Kopi mottatt fra Det Mosaiske Trossamfund 15. Juli 2017*.
- Mp44nl. (2008, Oktober 15). *German uniforms and equipment- Skin and weapon decontamination*. Hentet September 9, 2018 fra Wehrmacht Infantry Equipment and Field Gear: http://www.mp44.nl/equipment/skin_decontamination.htm
- Ny Tid. (1946, februar 2). Da Rinnan rømte. Julestemning i Tinghuset åpnet veien mot friheten. *Avisen Ny Tid*. Trondheim.
- Nøkleby, B. (1996). *Skutt blir den... Tysk bruk av dødsstraff i Norge 1940-1945*. Oslo/Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag.
- Nøkleby, B. (2016). *Hitlers Norge*. Cappelen-Damm.
- Oppgjørskontoret. (1940-1950). Oppgjørskontorets mappe for Trondheim turnforerings lokaler. Prinsens gate 1A Boks 70 ved Statsarkivet. Dora, Trondheim. *Oppgjørskontorets mappe for Sverdrups vei 11 Boks 29 ved Statsarkivet. Dora Trondheim*. Norge.
- Oppgjørskontoret. (1945). Oppgjørskontorets mappe for Sverdrups vei 11 Boks 29 ved Statsarkivet. Dora Trondheim. Trondheim, Norge.

- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mapper for Kongens gate 22. Boks 58. Statsarkivet Dora, Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mappe for A.F. Wigen, Boks 77. Statsarkivet, Dora, Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mappe for Folkets Hus. Boks 34. Statsarkivet, Dora. Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mappe for Frimurerlogen, boks 32. Statsarkivet, Dora. Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mappe for Harmonien. Boks 38. Statsarkivet. Oppgjørskontorets arkiver Dora, Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mappe for statlige eiendommer. Boks 72. Statsarkivet, Dora. Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mappe for Studentersamfundet. Boks 63. Statsarkivet Dora, Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mappe for Synagogen, boks 31. Statsarkivet, Dora .Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mappe med kontorets historie. Boks 96, Oppgjørskontorets arkiver. Statsarkivet Dora, Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mapper for Hotell Britannia, boks 25. Statsarkivet, Dora. Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mapper for Misjonshotellet. Boks 67. Ved statsarkivet. Dora, Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mapper for Trondhjem Sparebank, boks 70. Statsarkivet, Dora. Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mapper for Trondhjems Borgerlige Realskole. Boks 70. Statsarkivet, Dora. Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mapper for Trondhjems Haandverk og industriforening. Boks 71. Statsarkivet. Dora, Trondheim.
- Oppgjørskontoret. (1951). Oppgjørskontorets mapper for Vår frues gate 4, boks 75. Statsarkivet, Dora. Trondheim.
- Oreld, H. (2018, April 21). *Prislapp på renoveringen av Britannia: 1.000.000.000 kr.* Hentet Mars 1, 2019 fra abc nyheterers hjemmeside: <https://www.abcnyheter.no/penger/naeringsliv/2018/04/21/195388499/prislapp-pa-renoveringen-av-britannia-1.000.000.000-kr>.
- Organisation Todt (OT), Einsatzgruppe Wiking. (1943). Korrespondanse rundt bygging av ny garderobe i Studentersamfundet . "Nordland variete" Einbau neuer Artistgarderoben." Mappe:0002, Stykke:L0023 Arkiv:RAFA-2188 - Tyske arkiver, Organisation Todt (OT), Einsatzgruppe Wiking. Rikstarkivet, Oslo. Hentet 2019 28, Februar fra <http://www.arkivportalen.no/entity/no-a1450-01000001346683>

- Peter Moen Nilsen, J. T. (2015, November 30). *Reitan kjøper Trondheims eldste hotell*. Hentet fra Nrks hjemmeside: <https://www.nrk.no/trondelag/reitan-kjoper-trondheims-eldste-hotell-1.12680112>
- Price, N., Knecht, R., & Lindsay, G. (2015). The Sacred and the Profane - Souvenir and Collecting Behaviours on the WW2 Battlefields of Peleliu Island, Palau, Micronesia. I *Heritage and Memory of War - Responses from Small Islands* (ss. 219- 233). New York: Routledge.
- Rantala, K. R. (2014). *Festung Lista i et samtidsarkeologisk perspektiv: Okkupasjonens kulturarv i armert betong*(Masteroppgave, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet). Trondheim: NTNU.
- Rathje, W. (2001). Integrated archaeology: a garbage paradigm. I V. Buchli, & G. Lucas, *Archaeologies of the Contemporary Past* (ss. 63-77). Routledge.
- Reisegg, Ø. (2016). *Oslo under krigen*. Oslo: Pegasus forlag.
- Reitan, J. (2000). Gerhard Flesch-Reichskommissar Terbovens mann i Trondheim. *Trondhjemske samlinger 2000*, ss. 75-84.
- Reitan, J. (2005). *Jødene fra Trondheim*. Trondheim: Tapir Akademisk forlag.
- Rhodes, A. (1976). *Propaganda The Art of Persuasion: World War 2*. Chelsea House Publishers.
- Riksantikvaren. (2015, September 2). *Fredningsside for teateret i Stortingsgata 16*. Hentet September 29, 2018 fra Riksantikvarens fredningsside: <https://www.riksantikvaren.no/Fredning/Fredninger/2015/Teateret-i-Stortingsgata-16>
- Riksantikvaren. (2015, November). *Informasjonsark - Krigens Kulturminner*. Hentet April 15, 2019 fra Riksantikvarens hjemmeside: <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Forvaltningsnytt/Informasjonsark-om-krigens-kulturminner>
- Riksantikvaren. (2015, November 10). *Pressemelding: Kristiansten festning fredet*. Hentet Februar 21, 2019 fra Riksantikvarens hjemmeside: <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Nyheter/2014/Kristiansten-festning-fredet>
- Riksantikvaren. (2016, Mai 2). *Gestapohuset i Bergen – ein frykta stad*. Hentet September 29, 2018 fra Riksantikvarens hjemmeside. Månedes kulturminne i Mai: <https://www.riksantikvaren.no/Aktuelt/Maanedens-kulturminne/Gestapohuset-i-Bergen-ein-frykta-stad>
- Riksantikvaren. (u.d.). *Krigens kulturminner. Temaside*. Hentet Mai 12 2019 fra Riksantikvarens hjemmeside: <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Krigens-kulturminner>
- Rustkammeret. (1945). Oversikt over utstyr ved tyske befestninger ved kapitulasjonen. Mappe 1171, Boks 240 Oversikt over x-tyske befestninger og leirer. Rustkammerets arkiv. Dora Trondheim.
- Rustkammeret. (1947). Dokument om fjerning av tyskerbrakker på Kristiansten festning. Mappe 1411, boks 277 Oversikt over x-tyske leire og befestninger Rustkammerets arkiver. Dora, Trondheim.

- Rustkammeret. (1947). Dokument om mulig fjerning av rettersted på Kristiansten. Mappe 1411, Boks 227. Oversikt over x-tyske leire og befestninger. Rustkammerets arkiver. Dora, Trondheim.
- Rustkammeret. (1947). Tysk oversiktsplan over festningsområde datert 1942. mappe 1411, Boks 277. Oversikt over x-tyske leire og befestninger. Rustkammerets arkiver Dora, Trondheim.
- Rustkammeret. (1966). Oversiktsplan over Munkholmen datert 4. Februar 1966. Mappe 1355, Boks 232. Rustkammerets arkiver. Dora Trondheim.
- Rustkammeret. (u.d.). Tysk oversiktsplan over Munkholmen. Mappe 1355, Boks 232. Rustkammerets arkiver. Dora, Trondheim.
- Saunders, N. J. (2012). *Beyond the Dead Horizon - Studies in Modern Conflict Archaeology - Introduction*. Oxford: Oxbow Books.
- Schofield, J., Johnson, W. G., & Beck, C. M. (2002). Introduction: Matériel culture in the modern world. I *Matériel Culture - The archaeology of twentieth century conflict* (ss. 1-9). London: Routledge.
- Sellæg, A. (2015). Rødgrøt med fløte som protestsang. *Byåsminner 2015*, ss. 73-78.
- Sivertsen, K. (2001). Trondheim i Sjøkrigens Tegn- Trondheim havn 1940-1945. I *Trondheim, havn i tusen år- bind 2* (ss. 108-127). Trondheim: Det Kgl Norske Videnskabers Selskab DKNVS.
- Sivertsen, K., Eggan, T. G., & Brox, K. H. (2018). *Fem Mørke År Trondheim Under Hakekorset- I Bilder*. Trondheim: Communicatio forlag.
- Skagen, F. (2004). *En by som ingen annen- Trondheim og jeg siden 1936*. Gyldendal Norsk Forlag As.
- Skjæran, J. I. (1986). *Trondheim som bombemål - Det sivile luftvern i Trondheim 1938-1945*. Nidaros Forlag.
- Smith, Ø. (1995). *Skolegutt under okkupasjonen i Trondheim 1940-1945*. Trondheim: Ø. Smith.
- Stangeland G., V. E. (2001). *Norges bedste værn og fæste- Nasjonale Festningsverk*. Stavanger: Wigestrands Forlag A/S.
- Statens bygge- og eiendomsdirektorat. Distrikt.KTR Trondheim. (u.d.). Korrespondansearkiv for Stiftsgården datert 1935-1945. Ved Statsarkivet. Dora Trondheim.
- Statsbygg. (u.d.). *Statsbyggs eiendomside for Trondheim tinghus*. Hentet September 26, 2018 fra Statsbyggs hjemmeside: <https://www.statsbygg.no/Prosjekter-og-eiendommer/Eiendommer/Region-Midt-Norge/00071-Trondheim-Tinghus/>
- Stav, B. (2012, August 7). *Frykter at sporene fra krigen skal smuldre bort*. Hentet September 29, 2018 fra Aftenpostens hjemmeside: <https://www.aftenposten.no/osloby/i/6jP7W/Frykter-at-sporene-fra-krigen-skal-smuldre-bort>

- Stav, B. (2012, September 10). *Nazi-karikatur i Bjølsen-kjeller*. Hentet September 9, 2018 fra Aftenpostens hjemmeside: <https://www.aftenposten.no/osloby/i/p6eJX/Nazi-karikatur-i-Bjolsen-kjeller>
- Stiftung Topographie Des Terrors. (u.d.). *The "House Prison" in the Gestapo Headquarters*. Hentet Februar 25, 2019 fra Hjemmeside for Topography of Terror: <https://www.topographie.de/en/the-historic-site/the-house-prison/>
- Stokkan, M. (2010). *Torvet- Marked. Konger. Vintønner. Oljefat*. Trondheim: Communicatio Forlag.
- Støren, W. K., & Schmidt, O. (1956). *Trondhjems Borgerlige Realskole 1783-1956*. Trondheim: Skolens Direksjon. Hentet fra <https://www.nb.no/items/75240da4a2d0749b098ce784152473d3?page=3&searchText=Trondhjems%20borgerlige%20realskole>
- Sæveraas, T. E. (2018). OT, Wehrmacht og byggingen av Festung Norwegen. *HISTORISK TIDSSKRIFT(97)*, ss. 189-205.
- Taylor, R. R. (1974). *The word in stone. The Role of Architecture in the National Socialist Ideology*. London: University of California Press.
- Theune, C. (2015). Archaeological research in former Concentration camps Heritage - Remembering - Commemoration - Learning. I *Painful Heritage - Studies in the Cultural Landscape of the Second World War* (ss. 63-78). Trondheim: DKNVS Trondheim.
- Toftaker, J. (2016, Juni 18). *Nå kan du kjøpe "hotellrom på rot"*. Hentet fra Nrks hjemmeside: https://www.nrk.no/trondelag/na-kan-du-kjope-_hotellrom-pa-rot_-1.13004433
- Trondheim Befalsforening. (u.d.). *Trondheim Befalsforening- Om Trondheims befalsforening*. Hentet September 12, 2018 fra Trondheims Befalsforerings hjemmeside: <http://www.trondheimbefalsforening.no/foreningen.html>
- Trondheim kommune, Byarkiv. (u.d.). Byggesaksarkivene for Kongens gate 26. Boks 3506.
- Trondheim kommune, Byarkivet. (u.d.). Byggesaksarkivet i Trondheim. Dokumenter om ombygging av Banggården. Mappe 26. Boks 4946f.
- Trondheim kommune,Byarkivet. (u.d.). Byggesaksarkivet i Trondheim. Munkegata 26. Boks 4946g.
- Trondheim turnforening. (2019). Om Oss. Trondheim, Norge. Hentet Februar 27, 2019 fra <https://trondhjemsturnforening.com/om-oss/>
- Trondhjems cementstøberi og entreprenørforretning. (Ca. 1945). Arkivstykke med informasjon tilknyttet byggingen av Trondheim Tinghus. NTNU Universitetsbibliotek arkiver. Dora, Trondheim Stykke L0037.
- Utvik, C. (2012). *Krigsfangeleirer i Nordland - Forskningshistorie, bevaringsstatus og frvaltningsstatus i et samtidsarkeologisk perspektiv (Masteroppgave, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet)*. Trondheim: NTNU.

- Welch, D. (2002). *The Third Reich Politics and Propaganda, second edition*. New York: Routledge.
- Wilberg, J. (2013). Puslespillet om andre verdenskrig i Oslo. *Byminner- Tidsskrift for Oslo Museum*, 58(4), ss. 2-28. Hentet fra <https://www.nb.no/nbsok/nb/8e31820f872307a9ccbec597e3d14678?index=3#0>
- Wilberg, J. (2015, Oktober 8). *Det tyske militærbyggeriet i Norge*. Hentet September 9, 2018 fra Forsvarsbyggs hjemmeside: <https://www.forsvarsbygg.no/no/verneplaner/landsverneplan-for-forsvaret/artikkelsamling/det-tyske-militarbyggeriet-i-norge/>
- Wilkie, L. (2001). Black sharecroppers and white frat boys: living communities and the appropriation of their archaeological pasts. I *Archaeologies Of The Contemporary Past* (ss. 108-118). London: Routledge.
- Young, K. (2009). The challenges of heritage management following the Cold War. I *Places of Pain and Shame - Dealing with "Difficult Heritage"* (ss. 50-67). Routledge.

